

Муҳаммадҷон ОБИДОВ

**ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИ:
ТАЖРИБА ВА ТАҲЛИЛ**

АМАЛИЙ ҚЎЛЛАМА

«Фарғона» нашриёти,
2018 йил

УЎК: 070
КБК: 76.01
О-14

Масъул муҳаррир:

Абдусаид Кўчимов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист

Тақризчилар:

А.Нурматов, филология фанлари номзоди, доцент;

А.Каримов, филология фанлари номзоди, доцент.

ОБИДОВ, Муҳаммаджон

О-14 ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИ: ТАЖРИБА ВА ТАҲЛИЛ: амалий қўлланма; услубий нашр; кирилл ёзувида;
М.Обидов. – Фарғона: «Фарғона» нашриёти, 2018. – 96 бет.

Ушбу рисолада амалий журналистиканинг долзарб масалаларидан бири – ОАВда журналист суриштируви жанрининг қўлланиши мавзуси ёритилган. Муаллиф узоқ йиллик ҳаётий тажрибаси асосида, реал воқеалар, тарихий жараёнлар, аниқ шахслар мисолида тадқиқ этилган журналист суриштирувини самимият ва ҳақгўйлик билан тасвирлайди. Китобни варақлар экансиз, журналист касбининг машаққатлари, суриштирув даврида унга нисбатан тазйиқ ва ошкоралик учун курашнинг барча заҳматларини ҳис қиласиз ҳамда эътироф лаззатларидан муаллиф билан бирга сиз ҳам баҳраманд бўласиз. Муаллифни нафақат иқтидорли журналист, балки пок қалбли, ватанпарвар инсон сифатида кашф этасиз.

Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети халқаро журналистика факультети Илмий кенгашининг 2018 йил 5 февралдаги 6-сонли қарорига кўра, журналистика факультети талабалари учун амалий қўлланма сифатида тавсия этилган.

УЎК: 070
КБК: 76.01

ISBN: 978-9943-4918-2-3

©М.Обидов – 2018
©«Фарғона» нашриёти – 2018

ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИНИНГ МЕЪЁРИЙ ЧЕГАРАЛАРИ ҚАЕРДА?

Бундан бир неча юз йиллар аввал, дастлабки варақалар чоп этилганидаёқ энг қизиқарли ва муҳим мавзу – оммадан шу пайтгача яшириб келинган ахборот бўлган. Журналистлар бундай ахборотга доир маълумотларни излаб топиб, газетанинг навбатдаги сонларига жойлаштирганлар. Матбуот тарихидан маълумки, уларнинг аксарияти қонунбузарликлар билан боғлиқ бўлган. Ана ўшандан буён мақолаларга «журналист суриштируви» деган руқн қўйиш одатга кирган.

Ўзбек матбуотида (совет даврини ҳам ҳисобга олганда) журналист суриштируви асосан ўтган асрнинг саксонинчи ва мустақиллик йилларининг дастлабки 10-15 йилида шаклланиб ривожланди. Босма ва электрон ОАВларида бири-бирдан қизиқарли суриштирувлар эълон қилинди. Бу борада «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ҳамда Ўзбекистон телевидениесининг «Ахборот» таҳририяти жуда кенг доирада ўқувчи ва томошабин йиға олди. Ўша пайтда 20-25 миллион аҳолиси бўлган мамлакатимизда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси адади 700-800 минг нусахага етди. Одамлар 20³⁰ да бошланадиган «Ахборот» дастурини барча юмушларини тўхтатиб кўрадиган бўлдилар.

Ўзбекистонда цензура бекор қилинган бўлса-да, 2005 йиллардан юқори мартабали маъмурлар ҳамда бош муҳаррирларда ички цензура кескин кучайди. Матбуотда танкидий, таҳлилий мақолалар, журналист суриштируви жанри аста-секин камайиб бораверди. Шу йилларда журналистлар ўткир мавзудаги мақолаларни чоп этишдаги раҳбарларнинг эҳтиёткорлигига учрайвергач, ўзлари ҳам муаммоларни четлаб ўтадиган бўлдилар. Фақат 2017 йилдан матбуотимиз яна жонланди. Телевидение, радио, босма нашрлар сўз ва матбуот эркинлигидаги сиёсий ислохотлар, аввало, Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёевнинг ОАВ аҳлига қилган бир неча мурожаат ва танкидларидан сўнг, жумладан, журналист суриштируви жанрида ҳам ўнлаб долзарб мавзулар тадқиқ қилинди. Шу пайтгача парда ортида қолаётган воқелик, ходиса, муносабатлар юзага чиқа бошлади. Тўғри, ҳали

уларнинг барчасини ҳам мукамал чиқишлар дея олмаймиз. Бир ёқлама муносабат, мавзу моҳиятини чуқур англаб етмаслик, ихтисослашмаганлик каби камчиликлар кўзга ташланиб турибди. Бунинг сабаби – бизнингча, амалиётдаги узлуксизликнинг маълум муддат узилиб қолганидадир.

Журналист суриштирувининг мақсади нима, ҳақиқатга эришиши? Унинг йўлидаги изланишда журналист ҳаракатларининг қонун билан белгиланган чегараси қаерда? Бу масалада ҳалигача қонуний меъёрлар йўқ. Ўзбекистонда шу мавзуга бағишланган олим ва мутахассисларнинг илмий тадқиқотларини ҳам ҳануз кутамиз. Амалиётчилар тажрибаси ҳақидаги қўлланмалар деярли чоп этилмаган. Нега шундай?

Журналист суриштируви муаллифдан ғоят чуқур ва ҳар тарафлама билим талаб қилади. Бу жанрда ижод қилиш учун соф қалб ва ҳалол қўлнинг ўзи кифоя қилмайди. Уларга ҳуқуқий кафолат, ахборот таъминотида кўмак, муҳаррир қўллови ҳам керак. Цензура бекор қилинганининг ўзи журналист учун ҳуқуқий кафолат бўла олмайди. Ҳақиқий «тўртинчи ҳокимият» бўлиш, давлат бошқарув институтлари фаолияти, барча даражадаги амалдорларнинг коррупцион ҳаракатига қарши самарали курашиш учун журналистга қонунда кафолатланган ҳуқуқлар кенгайтирилиши лозим.

Иккинчидан, бирон-бир таҳририятда муаллифни ахборот таъминоти билан қўлловчи хизмат лавозими йўқ. Суриштирув олиб бораётган журналист «якка овчи»га ўхшайди. Информацион технологияларнинг ривожланиши, жамиятдаги очилиш ва ОАВлар моддий имкониятини уйғунлаштириб журналист суриштируви олиб бораётган ходимни қўллаб-қувватлаш вақти келди.

Учинчидан, бош муҳаррирдаги ички цензурага чек қўйиш лозим. Бунинг учун, аввало, ОАВларнинг иқтисодий эркинлигига эришиш талаб қилинади. Шуларга қарамай, журналист суриштируви ОАВ жанри сифати аста-секин ижтимоий ҳаётимиздан кенгрок ўрин топмоқда.

Дарҳақиқат, журналист суриштирувининг объекти – жамиятдаги коррупция. Яқинда интернет сайтларида «Абу Сахий» бозорида эгалик ва бошқарув ўзгаргач, ғазнага ойлик тўлов аввалги даврга нисбатан 5-7 баробар кўпайгани ҳақида хабар берилди. «Абу Сахий» ширкати дунёнинг кўплаб мамлакатларидан технологик эҳтиёт қисмлар, саноат ва озиқ-

овқат молларини Ўзбекистонга амалдаги қонунчиликни четлаб, «имтиёзли» шароитларда олиб кирар эди. Буни ҳамма, жумладан, журналистлар ҳам билган. Журналист чегарадан олиб ўтилаётган товарлар тури, миқдори учун ҳар хил бож тарифлари ўрнатилгани ҳақидаги меъёрий ҳужжатларга асосланиб, давлатга тўланиши лозим бўлган бож миқдори-ю, «Абу Сахий» ширкати тадбиркордан олаётган ва давлат идораларига тўлаётган маблағни таққосласа, ҳамма нарса ойдинлашарди. Аммо бундай суриштирув ўтказилмади. Натижада «Абу Сахий» ширкати фаолияти коррупциялашганми-йўқми, масала очик қолаверди.

Тўғри, журналистиканинг вазифаси ҳукм чиқариш эмас. Журналистика ижтимоий адолат қарор топиши учун хизмат қилади. Унинг мезонларини эса жамият белгилайди. Бунинг учун матбуот воқеликка оид маълумотларни жамиятга ҳавола этиши керак. Айни чоғда, «Абу Сахий» ширкати мисолида ҳам.

Журналист ҳуқуқ посбонлари ваколатини ўз зиммасига олмасин. Унинг вазифаси жинойтчини тутиш эмас, балки жинойи хатти-ҳаракатга ошкоралик бериш, муаммони таҳлил қилиш, ечими ҳақида тақлифлар киритишдир. Матбуотимизда эса суриштирув дея шахснинг дахлсизлигига тажовуз ҳоллари ҳам учрамоқда. Андижон шахри, Фарғона вилояти ҳокимларининг ички ишчи йиғилишидаги сўқинишлари, телефондаги аудиоёзуви журналистлар томонидан интернет сайтлари ва ижтимоий тармоқларда оммалаштирилди, муҳокама қилинди, раҳбарлар обрўсизлантирилди. Бу ҳам камлик қилгандек, омма олдида узр сўраш, лавозимни тарк этиш каби мажбурий талаблар қўйилди. Жамиятнинг маълум қатлами эса бу чақириқ ва талабларни қўлловчи постлар қолдира бошладилар.

Албатта, раҳбарларнинг маънавий қиёфасига жамият бефарқ қаролмайди. Лекин матбуот шахснинг шаъни билан боғлиқ яширин суратга ёзиб олинган овозни ошкор қилишга, оммалаштиришга ҳақлими? «Айбдор» деб таърифланаётган шахсга шарт қўйишга ҳаққи борми? Масаланинг ҳуқуқий томонлари қонунчиликда қандай меъёрланган? «Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 13-моддасига биноан, «Жисмоний шахсларнинг розилигисиз телефондаги сўзлашувларни... қайта ишлашга, тарқатишга ва ундан фойдаланишга йўл қўйилмайди», дейилган. Афсуски, амалдаги қонунларда йиғилишдан ёзиб олинган сўзлашув масаласида ҳеч гап йўқ. Демак, тақиқланмаган бўлса, рухсат

этилгани шу, деб тушунмоқ керакми? Шундай бўлса, эртага уйингизга яширин камера ёки микрофон ўрнатиб, ундаги тасвир ва овозни ҳам тарқатиш мумкин бўлиб қолмайдими?

Назаримизда, танқидий-таҳлилий мақола ёки журналист суриштирувида очикланаётган далиллар мавжудлигининг ўзигина етарли эмасдек туюлади. Бундай очиклик, фош қилувчи ахборотни соғлом фикр, қонун меъёрларига риоя қилган ҳолда қабул қилувчи омма, унга ҳозиржавоб муносабат билдирувчи давлат идоралари ҳам тайёр бўлиши лозимга ўхшайди.

Бир неча йил аввал лўлилар эски шиша бутилкаларни йиғаётгани назаримизни тортди ва унинг кетига тушдик. Бир қарашда мавзу журналист суриштируви учун эмасдек эди. Ахир, мансабини суиистеъмол қилаётган, коррупциялашган не-не идора ва раҳбарлар, даромадини солиқдан яшираётган қанчадан-қанча «тадбиркор»лар турганда маҳаллама-маҳалла юриб, бутилка йиғаётган лўли мавзуси арзимасдек туюларди. Аммо журналист суриштируви мавзуси жамиятга не чоғли фойдалилиги билан муҳим. Охир-окибат, бу мавзу йирик коррупцион гуруҳларнинг шу пайтгача яшириб келаётган ноқонуний фаолиятини фош этди.

Албатта, битта овозни яширинча ёзиб олиб ошкор қилиш осон ва гўё «шов-шувли». Ҳақиқий суриштирув эса изланиш, ўрганиш, таққослаш, ахборот йиғишдаги машаққатлар, раҳбарлар билан тўқнашув ва ниҳоят, эълон қилиш қийинчиликлари каби йўлни босиб ўтади. Бундай йўлга ҳамма журналист ҳам ё касбий- малака жиҳатдан тайёр эмас, ёки машаққатдан қочадида, осон йўлни танлайди.

Ҳар қандай журналист суриштируви оддий бир воқелик, арзимасдек туюлган ахборотдан бошланади, аслида.

Тажрибада хўжаликнинг корхонага топширган сут пулини ололмаётгани ортидан давлат миқёсида коррупция ҳаракатлари ётгани фош қилинган. Аслида, журналист «Ҳа энди, шунга нима бўпти, сут заводи ҳисобида маблағ узилиб қолгандир, бугун бўлмаса эртага тўлайди-да», деб бефарқ ўтиб кетиши мумкин эди. Лекин мавзуга чуқурроқ кириб борилгани сари бу ҳолатнинг ортида мамлакат иқтисодиёти, валюта сиёсати, энг муҳими, ижтимоий вазиятига ҳам жиддий зарар келтирувчи машинага дуч келинган. Унинг кучи шу қадар қудратли эдики, дастлаб журналистнинг ўзини «ёлғон ахборот тарқатишда» айблаб, ишдан четлатганлар. Давлат раҳбари ишончидаги бир мансабдорнинг жасорати туфайлигина мавзу қайта ўрганилиб,

адолат қарор топган: журналист вазифасига тикланиб, юқори мансабли айбдорлар жазоланган, муаммо қонуний ҳал этилган.

Журналист суриштирувида мавзу танлашнинг ўзи атрофдаги воқеликдан хабардор бўлиш, матбуотни кузатиш, давлат идоралари интернет сайтлари ва ижтимоий тармоқлар билан танишиб бориш, одамларни жамоат жойлари ва транспортда, тўй-маърака, тадбир ва таҳририят қабулхонасида тинглаб бориш, иккиланиш ва қайта текшириш, давомли кузатиш ва ниҳоят хулоса чиқариш каби жараёнларни ичига олади. Биз назариётчи эмасмиз. Ушбу мақолада журналист суриштируви жанрининг назарий қоидаларини ижод қилиш ниятимиз йўқ. Мақсадимиз журналистиканинг жамият ривожини учун муҳим аҳамиятга эга бу жанри янада ривожланишига баҳоли қудрат ҳисса қўшишдир. Шу нуқтаи назардан, Сизнинг ҳар қандай фикр ва мулоҳазаларингизни муносиб кадрлаб қабул қиламиз.

Бизнинг электрон манзил:
jurnalistlar.uyushmasi@yandex.ru

Муҳаммаджон ОБИДОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист.

БОЙ БУВАНИНГ ҲОТАМТОЙЛИГИ КИМНИНГ ҲИСОБИДАН?

Мустақилликнинг дастлабки йилларида Туркия иш-билармонлари иқтисодиётимизнинг деярли барча соҳаларига кириб кела бошладилар. Айниқса, пахта толаси хом ашёсини қайта ишлаш, тўқимачилик тармоғида Туркия фирма, компаниялари иштирокидаги корхоналар бирин-кетин ташкил этилаётган палла эди. Вилоят ҳокимлигидан муҳим топшириқ берилди. Унга кўра, зудлик билан Қува туманига етиб боришимиз, у ерда Ўзбекистон – Туркия «Қуватекс» қўшма корхонаси очилиши ҳақида телевидениеге кўрсатув тайёрлашимиз лозим эди.

Шу куни Марғилон – Андижон йўлидаги учкўчадан то бўлажак корхона қуриладиган дала майдонигача сув сепилган, супуриб-сидирилган. Воқеа жойи эса Ўзбекистон ва Туркия байроқлари билан безатилган. Карнай-сурнай овози баралла янграрди. Вилоят ҳокими Мирзажон Исломов, яна пойтахтдан келган меҳмонлар, Туркиянинг «Язекс» фирмаси раҳбарияти, жамоатчилик вакиллари, мухбирлар жамул-жам.

Дала пайкали бошида тантанали митинг бўлиб ўтди. Сўзга чиққанлар Қувада, айнан мана шу майдонда келгуси 2-3 йил ичида пахта толасини қайта ишлаш, тўқиш, бўяш ва тикувчилик мажмуаси бунёд этилади, дедилар ифтихор билан. Сўнгра сургич, ер ковлэгич тракторлар далага кириб кетди. Далада эса буғдой энди бўй чўзиб, сут-қатик донлай бошлаган эди... Во ажаб, яна бир ой кутсалар-ку, ғаллани ўриб олиш мумкин бўларди, сўнг қурилиш бошласалар, маъкул эмасмиди? Йўқ. Маросимга йиғилган юзлаб қорақўзлар ўнгида буғдойзор бир зумда пайхон қилиниб, ер текисланди ва лойихага кўра қозик қокилди. Бир эмас, бундай кўнгилсиз манзарани кузатаётган аксарият одамларнинг, айниқса, қувалик деҳқонларнинг диллари хира тортди.

– Охири бахайр бўлсин-да, – деди бир отахон. – Хосиятсизлик билан бошланган ишнинг хайрияти ҳам бўлмайди.

Қурилиш ишлари жадаллик билан олиб борилди. Тез кунда лойихага кўра бирин-кетин ишлаб чиқариш бинолари қад ростлай бошлади. Менга икки томондан, «Ахборот» тахририяти ва ҳокимиятдан қурилишнинг бориши, корхонанинг келажаги ҳақида

лавҳалар тайёрлаб жўнатиш топшириғи бериб туриларди. Кува каби аҳолиси зич бўлган туманда замонавий корхона барпо бўлишидан оддий фукаро сифатида ҳам қувонардим. Чунки ип йигирув, тўқув, тикув цехларида асосан қишлоқ аёллари ишлайдилар. Бунгача эса мен уларни далада ғўза чопиғидан пахта теримигача учратар, гарчи завқ билан ишласалар-да, юрагимнинг қаеридадир «Қани энди, шу опа-сингиллар ҳавоси мўътадил бўлган, ёруғ корхоналарда озода кийиниб, дастгоҳларни бошқарсалар», деган илинж бор эди. Шунинг учун ҳам «Қуватекс» тезроқ ишга тушишини жуда-жуда хоҳлардим. Бинолар қад ростлай бошлади-ю, ускуналардан дарак йўқ. Сабабини сўрасам, шартномага Ўзбекистон томонидан имзо чеккан «Пахтасаноатсотиш» Фарғона вилоят бошқармаси раҳбарлари гапни бошқа томонга бурадиган бўлдилар. Бундан юрагим ғаш тортди. Нега бундай қилишяпти? Шу сабаб бўлдими ёки ўзимдаги қизиқувчанликданми, аста-секин қурилиш лойиҳаси, технологик жиҳозлаш дастури, уларни молиялаштириш асосларини ўрганишга киришдим.

Ўтган асрнинг 90-йилларида республикамизда бир меъёрий ҳужжат қабул қилинган эди. Унга кўра, хўжаликлар ўзлари етиштирган пахта ҳосилининг режада белгиланганидан ортиқчасини ўз ихтиёрлари билан сотишга ҳақли эди. Фарғона вилояти «Пахтасаноатсотиш» бирлашмаси бир неча туманларда шартномада кўрсатилган миқдордаги пахтадан ортиқча ҳосилни йиғиб, жами 14,5 минг тонна тола хом ашёсини Туркиянинг «Язекс» фирмасига сотиш ҳақида шартнома тузган. «Язекс» фирмасининг тўлов пулига эса йигирув, тўқув, тикув технологик линияларини сотиб олиш зарур эди. Режадан ортиқча пахта етиштирган хўжаликлар келгусида «Қуватекс» корхонасининг таъсисчисига айланиб, унинг даромадидан қўшган улушига кўра дивиденд олиб туриши кўзда тутилди.

Бир қарашда Фарғонада жуда муҳим аҳамиятга эга лойиҳа амалга оширилаётгандек. Лекин қутилмаганда танганинг орқа томонини ифодаловчи ҳужжатлар қўлимга тушиб қолди. Папка ичидаги шартнома, дастур, юк жўнатиш варақалари ва ҳоказо ҳужжатларни то тонгга қадар ҳижжалаб бир неча мартадан ўқиб-ўрганиб чиқдим. Янги дафтар олиб, керакли жойларини аввал аслича, сўнг таржима қилиб ўзбекчада ёздим. Рақамларни такрор ва такрор ҳисобладим, солиштирдим, фойда-зарарни чўтга туширдим. Масаланинг ичига қанчалар чуқурроқ кириб борар эканман, юрагимни шунчалар кўрқув ва нафрат босарди.

Охир-окибат, «Балки бу хужжатлар сохтадир, уни менга берган одам бошқалардан ўч олмоқчидир», деган фикрга келдим. Нима бўлганда ҳам, ҳозир, аини шу чоғда ўта совуққонлик ва хушёрлик талаб қилинади. Демак:

- биринчидан, ўқиб ўрганганим ҳақидаги маълумотларни сир сақлаш;

- иккинчидан, қандай қилиб бўлса-да, хужжатлардаги рақамлар ҳақиқий эканини текшириб кўриш;

- учинчидан, шартнома-контракт шартларининг ижроси бўйича қўшимча маълумот йиғиш;

- тўртинчидан, ўзи иштирокчиси бўлган воқелик ҳақида интервью беришга рози бўладиган одамларни танлаш, тайёрлаш лозим эди.

Бу вазифаларнинг фақат биринчисигина менга боғлиқ, қолган учтаси ҳам хавфли, ҳам ўта қийин. Аммо бунинг уддалаш керак. Чунки унинг ортида Ватан манфаати турибди. 1995 йил 14 январдаги 231/3 рақамли шартномага асосан, Фарғона вилояти «Пахтасаноатсотиш» бирлашмаси Туркиянинг «Язекс» фирмасига 14,5 минг тонна I классли пахта толаси етказиб бериши кўрсатилган. Харидор пахта толасининг ҳар бир тоннасига 1150 АҚШ доллари миқдоридан аввалдан юз фоиз ҳақ тўлаш мажбуриятини зиммасига олган. Шартнома остига «Язекс» фирмасининг ваколатли вакили Нафи ва «Пахтасаноатсотиш» бирлашмаси бошлиғи А.Бўриевлар имзо чекиб, муҳр қўйганлар.

Шартнома билан танишгач, мени шубҳага солган дастлабки рақам – бир тонна пахта толасининг 1150 доллар баҳолангани бўлди. Ўзбекистон ва Россиядаги соҳа мутахассислари, айрим танишларимдан илтимос қилиб, ўша пайтда пахта толаси сотишга ихтисослашган, жумладан, Ўзбекистон пахтаси ҳам сотиладиган Ливерпул биржасидаги нарх-наволар ҳақида расмий маълумотни олдим. Маълумки, биржада пахта толаси нархи ҳар куни оз миқдорда бўлса-да ўзгариб, гоҳ кўтарилиб, гоҳ пастлаб турарди. Демак, аниқ рақамга эришиш учун пахта толаси жўнатилган кунни аниқлашим керак. Бунинг учун эса темир йўл хужжатларига «йўл топишим» зарур эди.

Салкам уч ой деганда ҳамма саволларимга асл хужжатларга асосланган жавоб топгандек бўлдим. Шундай қилиб, биринчидан, шартнома шартларида белгиланган пахта толасининг харид нархи жаҳон бозори (Ливерпул биржаси)дагидан роса бир ярим баробар арзон белгиланган. Яъни бу фарқ 9,4 миллион долларни

ташқил этарди. Иккинчидан, шартномада «Язекс» сотиб олаётган пахта толасининг қийматини юз фоиз аввалдан тўлаши белгиланган бўлса-да, ўн тўрт ярим минг тонна пахта толасини Фарғона вилоятидан бир цент ҳам тўламасдан олиб чиқиб кетган. Аниқроғи, пули тўланмай туриб фарғоналик мутасаддилар шунча пахта толасини жўнатиб юборганлар. Бу билан шартномада белгиланган арзонлаштирилган нархда ҳам 16,7 миллион доллар зарар келтирилган. Учинчидан, «Язекс» ва «Пахтасаноатсотиш» ўртасидаги шартнома ё саводсизлик туфайли, ёки манфаатлар уйғунлиги туфайли атайин, келишилган ҳолда тузилган, дея баҳолашга асос беради. Ва ниҳоят, назаримда, ҳали тасвирга туширилмаган бу журналист суриштирувини эфирга узатиш муаммоси кўндаланг турарди. Чунки юрагим шартнома ортида юқори мансабли томонлар манфаати борлигини сезар эди. Бу манфаатлар эса менга осонликча йўл бермайди.

Узоқ ўйлаб, ҳаракат режасини туздим. Репортаж матни лойиҳасини камида ўн марта қайта-қайта ёздим. Ҳар бир сўз, ҳар бир рақам, унинг устига қўйиладиган тасвир баёнини туздим. Интервью берувчи айтиши мумкин бўлган фикрларни лойиҳага жойлаштирдим. Репортажни тасвирга тушириб, шу куниёк Тошкентга етказиш ва «Ахборот»нинг кечки дастурида эфирга узатилишига эришиш эса режамнинг энг муҳим якуни эди. Бунга ўзимни тайёр деб ҳисоблаган кун эрта тонгдан ишга киришдим.

Биз хизмат юзасидан қурувчилар, вилоят «Пахтасаноатсотиш» раҳбар ва мутахассислари билан анчайин яқин эдик. Шунинг учун ҳам менинг камера билан «Қуватекс» ҳамда «Пахтасаноатсотиш» идорасида пайдо бўлишим, корхонанинг ишга тушишига оид мавзуда микрофон тутиб, савол-жавоб қилишим ҳеч кимга янгилик эмасди. Бироқ «Язекс» билан шартнома ҳақида савол бўлади, деб кутишмаган эди.

Тола нархи ва унинг Ўзбекистондан тўловсиз чиқариб юборилиши сабабини сўраганимда вазият кескин ўзгарди. Сухбатдошлар жавобдан қочиб, ҳатто камерани ўчириб туриш деб, сўнг нега бу масалани кўтаряпсиз, буни ҳоким биладими, сизнинг вазифангиз қурилиш, янги ишчи ўринлари яратилиши ҳақида хабар бериш эмасми, дегувчилар ҳам бўлди. Корхонага оид аввалдан туширилган тасвирлар борлиги учун ишни тез битирдим-у, Тошкентга, таҳририятга кўнғироқ қилиб қўйиб йўлга тушдим.

Мавзу анча жиддий эди. Одатдагидек, таҳририятда баҳс-

мунозара қизиб кетди. Аммо далиллар, хужжатлар, рақамлар иккиланишларга йўл бермади. «Язекс» ишончли ҳамкорми?» сарлавҳали таҳлилий репортажим «Ахборот» эфирга чиқиши арафасида дастур тартибига киритилди. Экрандаги икки ярим дақиқа соатларга чўзилгандек бўлди. Ниҳоят, мен тасвирда пайдо бўлдим ва «Хўш, сиз ҳозир кўрган воқеликлардан сўнг «Язекс»ни ишончли ҳамкор дейиш мумкинми? Буни шартнома шартларини кўпол равишда бузганлар қандай изоҳлар эканлар?» дея савол ташладим. Репортаждан мақсад, аввало, мавзуга мамлакат раҳбарияти, масъул вазирлик ва идоралар, кенг жамоатчилик эътиборини қаратиш, қолаверса, журналистика кучи, имконияти билан давлат манфаатларини ҳимоя қилиш эди. Ҳали 30 дақиқали «Ахборот» тугамасданок, «юкоридан» муносабат билдирилди: репортажда кўтарилган масала ҳукумат даражасида ўрганилади.

Лекин шу хабарни етказган телерадиокомпания раиси Шавкат Яҳяевнинг авзойи бузук эди.

– Пахта – бу давлат сиёсати дегани. Нима қилар эдинг бу масалага аралашиб!

Мен ҳайрон бўлиб қолдим. Бир, бир ярим соат аввал раис репортажни икки-уч бор кўриб чиққан, муҳокама чоғида ҳатто мени мақтаб ҳам кўйганди. Энди эса ўзини гўё мазкур репортаждан мутлақо беҳабар одамдек тутарди. Демак, каттароқ амалдорлардан танбеҳ эшитган. Қизик, масала ҳукумат идораларида ўрганилаётганда у ўзини қандай тутар экан?

Репортаж эфирга берилган куннинг эртасига у Вазирлар Маҳкамасида муҳокама қилинди. Раис билан мени ҳам таклиф қилдилар. Бош вазирнинг биринчи ўринбосари Исмоил Жўрабеков қабулхонасида «Язекс»нинг Ўзбекистондаги вакили Нафини учратдим.

– «Язекс»нинг халқаро миқёсидаги обрўсига путур етказганинг учун сени судга бераман, – деди Нафи ва масҳараомуз кулди. – Ҳали кўрасан, суд белгилаган маънавий зарарни авлодаждодинг ҳам уза олмайди.

Бошимдан бир пақир совуқ сув қуйиб юборгандек бўлди. Бундоқ қарасам, казо-казолар қаршисида хато қилиб кўйган боладек мунғайиб турган эканман. «Ўзингни қўлга ол ва ҳимоя қил, ахир, сен ҳақсан-ку!» деди ички бир нидо. Дарҳол сергак тортдим. Воқеликни ортга қайтариб бўлмайди, шартномага ўзгартиш кирита олмайдилар, чунки ундаги муҳрланган, имзоланган ёзувлар кеча «Ахборот»да кўрсатилган. Қолаверса...

Мен ҳар доим таҳлилий, танқидий репортаж тайёрлаганимда биронта муҳим далил ҳақида гапирмас, уни ҳар эҳтимолга қарши «захира»да қолдирардим. Бу сафар ҳам кўлимда «Язекс» билан тузилган шартноманинг бир бўлаги, яъни манфаатлар тенглигини бузувчи, лекин репортажга киритилмаган жуда қимматли ҳужжат бор эди. Шу ҳақда ўйладиму, дадиллашдим.

– Агар сиз судга бормасангиз, бу масала судда кўрилишига мен ҳаракат қиламан, – дедим Нафига қатъий оҳангда ва кўлимдаги папкага ишора қилдим. – Ҳали эфирга берилмаган бир талай маълумотларим бор.

Шу пайт бизни ичкарига таклиф қилдилар. Мен папкадаги ҳужжатларнинг бирини раислик қилувчига узатдим. Бу Фарғона «Пахтасаноатсотиш» бирлашмасига «Язекс» кўрсатган мамлакатгача пахта толаси етиб боришида суғурта харажатини тўлаш мажбурияти юклатилган ҳужжат эди.

Раислик қилувчининг пешонаси тиришди. Кўзойнак остидан ўтирганларга қаҳр билан қаради.

– Бу нима? – деди у Аъзамжон Бўриевга. Кейин ўзи жавоб берди. – Бориб турган ғирт талончилик-ку! Нега энди суғурта полисини Ўзбекистон томони тўлаши керак?!

Нафи Бош вазир ўринбосари тўсатдан ўзгариб, воқелик бундай тус олишини кутмаган экан. Менимча, уни ҳайрон қолдиргани – асосий шартномага қўшимча қилинган суғурта ҳақидаги шартнома қандай қилиб менинг кўлимга тушиб қолгани бўлиши керак. Чунки дастлаб «Язекс» билан тузилган шартномани ўргана бошлаганимда ҳужжатлар орасида суғурта ҳақидаги «шартномага қўшимча» (дополнение к договору) йўқ эди. Аниқроғи, уни имзолаганлару, аммо иш бошида турганлар, ҳатто раҳбарлардан яширин тутганлар. Бундай хулосага келишимга сабаб бор эди. Бир куни менга Фарғона вилоят «Пахтасаноатсотиш» раҳбарларидан бири телефон қилиб, кўришайлик, деб қолди. Унинг таклифи билан кўчада учрашдик.

– Биламан, сиз «Язекс» шартномасига қизиқиб қолгансиз, – деди у кўзларини ерга тикиб. – Бу ерда аллақандай манфаатлар борга ўхшайди, лекин бу ҳақда мен лом-мим дея олмайман. Манави қоғоз билан танишиб чиқинг-а. Уни шартнома ҳужжатлари мажмуаси орасидан топа олмайсиз. Негадир, сир тутишади.

Бу ўша – мен муҳокама раисига берган ҳужжат эди.

– Мавзу телевиденида бир ёқлама ёритилган, ускуналар йўлда келаяпти, ҳисоб-китоб жойига тушади, – деди ўзи ҳам

бу гапларга унча ишонқирамай Бош вазир ўринбосари. – Ахир, «Язекс» бошқа вилоятлардан ҳам пахта толаси олган, унга ишонамиз.

– Мен ҳозир, – деди Нафи ўрнидан туриб ва хонадан чиқиб кетди.

Бўриев эса каловланиб, бир нима дея олмади.

– Йиғилиш тамом, керак бўлса ўзим чақираман, – деди раислик қилувчи жаҳл билан.

Хонадан бирин-кетин чиқа бошладик.

– Яҳяев!

Телерадиокомпания раиси ортга қайтди. Ҳали эшик ёпилиб улгурмаган ҳам эдики, ичкаридан бакириқ овози эшитилди.

– Кўзинг қаерда эди, нега бу эфирга кетиб қолди?!

Мен тахририятга қайтиб, кутдим. Ҳеч ким ҳеч нима демасди. Кечга бориб, раис ёрдамчисидан «Мен нима қилай, сўраб беринг», дея илтимос қилдим. Ичкаридан чиққанида ёрдамчининг ранги бўзариб кетганди. Менга бир хўмрайиб қаради-ю, «Кетаверар экансиз», деди.

Шу куниек Фарғонага қайтдим. Тошкентдан чиққач, машина текис бетон йўлдан учиб борарди. Ойнани туширдим. Тоза ҳаво димоғимга урилди. Уч ойдан буён елкамда турган юкдан халос бўлгандек, енгил нафас ола бошладим. «Менга индамадилар. Лекин бу ҳаммаси тугади, дегани эмас. Ҳали тақдир яна қандай синовли кунларни рўбарў қилар экан?». Миямга келган биринчи фикр шу эди. Ҳақиқатан ҳам, аслида, бу воқеа тақдиримдаги катта ташвишлар ва машаққатли йилларнинг бошланиши экан.

«Язекс» фирмаси раҳбарлари ўша воқеадан кейин қочиб кетдилар. Улар турли вилоятлардан фирибгарлик йўли билан 64 минг тонна толани олиб чиқиб кетган эканлар. Охир-оқибат, судга бермоқчи бўлишди. Лекин... «Язекс» сохта фирма бўлиб чиқди. Ҳозиргача у топилмади, фарғоналиклар эса пахта толаси пулини ололмадилар...

– Агар «Ахборот»да шу кўрсатув берилмаганида «Язекс» яна бир неча вилоятлардан пахта толаси олиб чиқиб кетмоқчи эди, – деди бир юкори мартабали мулозим.

– Хайрият, ҳеч йўқ шу корга ярабмиз-ку, – дедим ичим ёниб.

МУАММОНИНГ ИЛДИЗИ ҚАЕРДА?

Андижон вилоятидан қайтаётган эдик. Ярим тун. Ёмғир савалаб «уряпти». Машина чироқлари узокни ёритолмасди. Тасвирчи Шухратжон уйкуга кетган. Чарчаган-да, ахир. Хонобод кабель заводининг янги маҳсулоти, Шарқий ҳарбий округнинг Қўрғонтепа туманидаги бўлинмасида адиб Саид Аҳмад билан бўлиб ўтган учрашув, андижонлик йўлсозларнинг Наврўз байрамига туҳфаси каби мавзуларда ғоят тезкор, аммо қизиқарли репортажларни шу куннинг ўзида тасвирга туширди.

– Автойўлни эртага қолдирсак-чи, – деди Шухратжон ҳарбий қисмдан чиққач ийманибгина.

Лекин воқелик кутиб турмайди. Ҳисоб-китобга кўра, Хонобод ва Андижон томондан бир-бирига қараб йўлни кенгайтириб, янги асфальт босиб ва белгиларни чизиб келаётган қурувчилар айнан шу бугун, тушдан кейин бир нуқтада учрашиши керак. Иш жараёнлари ҳақида аввалдан тасмага туширилган лавҳалар бор эди. Аммо репортажнинг асоси – туташув лаҳзалари бўла олади холос. Биз ана шу дақиқаларни кутдик ва тунни кучли прожекторларда ёритиб бўлса-да, ғалаба онлари, йўлсозлар, аҳоли қувончи акс этган такрорланмас лаҳзаларни видеотасмага муҳрлардик. Стендап, интервьюларга ҳам улгурдик. Мана, энди толиққан Шухратжон энгил-енгил хуррак тортиб, ухлаб ётибди.

Қува марказидан ўтиб, Марғилон томонга бурилганимизда йўл четида қизил чироқлари ўчиб-ёниб турган «Нексия» ёнидаги уч нафар одам бараварига хавотирли ҳаракатлар билан қўл силтади.

Тўхтадим.

– Ука, бензин борми сизда? – сўради шошиб-шошиб улардан бири.

– Ҳа, бақда бор, лекин у шланкада чиқмайди-ку.

– Дарвоқе, шундай... – ҳафсаласи пир бўлди унинг.

– Машинада опамиз бор, ўзимиз Қўшкечик қишлоғиданмиз.

Опамиз қаттиқ бетоб бўлиб қолдилар. Фарғонага олиб бориб кўйинг, жон ука, қанча десангиз берамиз!

Учовлон бир-бирига сўз бермай шу гапни такрорларди.

Тушундимки, вазият қалтис. Ҳар дақиқа ғанимат. Мен машинани уларнинг «Нексия»си олдига олиб бордим. Вой-войлаб ётган аёлни аранг кўтариб, бизнинг машинага олиб ўтишди.

– Шуҳратжон, сиз нариги машинада кутиб ўтиринг. Агар бензин топишса, Марғилонга етказишади. Бўлмаса, ўзим қайтиб келаман.

Шуҳратжон тобелик билан «Нексия»га ўтирди.

Бемор аёл, унинг икки укасини олиб, йўлга тушдим. Назаримда, ёмғир тезлашгандек эди. Энди йўл янада хирарок кўринарди.

– Эрта тонгда навбатга турдим. Кеч соат еттидан ўтганда, олдимда 5-6 та машина бор эди, заправкачи бензин тугади, деди. Роса алам қилди. Уйга келсам, опам қорним оғрияпти деб юмалоқланиб ётибди. Аввал 3-4 литр бўлса ҳам бензин куйиб олиш учун роса югурдик. Қишлоқда сўраб-суриштирмаган одамимиз қолмади. Таваккал қилиб йўлга чиққан эдик... – Йигитларнинг бири шундай деб туриб, ғазаб билан сўкиниб юборди.

– Ахир, бу қанақаси?! Ҳафта-ўн кунда бир машина бензин согади заправкада. Кунлаб навбатда турсанг ҳам етмайди!

Аёл баланд овозда дардли инграрди.

– Ҳозир, ҳозир опа, етиб қолдик...

Чарчоқдан асар ҳам қолмади. Йўлга киприк қоқмай тикиламан, газни босаман.

– Войдод, чидамайман, ўламан! – аёл энди фарёд чекди.

– Шофёр ука, босинг, босинг!

Вилоят марказий шифохонасига аранг етиб келдик. Қабулхонадагилар аравагани чоптирганча лифтга етаклашди. Ортларидан мен ҳам кирдим. Бир фурсат ўтмай, аёлни операция хонасига олиб кириб кетишди. Бўлим бошлигини танир эдим. Уйига қўнғироқ қилиб, аҳволни тушунтирдим. Тез етиб келинг, деб илтимос қилдим.

Орадан чамаси икки соат вақт ўтди. Жарроҳ, яна бир ҳамшира йўлакка чиқдилар.

– Худо қайтиб берди. Аппендицит ёрилиб кетган экан. Шунчалар кеч олиб келасизларми?!

Йигитлар бир нима демоқчи бўлдилар-у, ўзларини тийдилар.

– Раҳмат, доктор, умрингиздан барака топинг.

Уйга қай маҳал етиб келганимни билмайман.

– Худога шукр, улгурдик-ку, – мен шу сўзлардан таскин топсам ҳам, хаёлимни бир савол кемирарди: «Нега бензин тақчил?»

Йўқ, ухлай олмадим. Тонггача тўлғониб чиқдим.

– Нега бензин тақчил?

Кечаги репортажлар матнини тез-тез қоғозга туширдим-у, Шухратжонни олиб мухбирлик бўлимига келдик. Бир ўқишдаёқ тасвирга овоз бердим.

Хайрият, Тошкентга учадиган тушки самолётга улгурдик. Кассетани жўнатиб, «Ахборот» редакциясини огоҳлантириб ҳам кўйдим.

Гарчи учта репортажга матн ёзиш, овоз бериш ва материални жўнатиш анчайин машаққат бўлса-да, ҳеч қандай қийинчилик сезилмади. Хаёлимдан барибир ўша савол кетмасди.

– Нега бензин тақчил?!

Аэропортдан тўғри Фарғона шаҳрига кираверишдаги энг катта ёнилғи куйиш шохобчасига келдик. Енгил, юк машиналари турнакатор эди.

– Шухратжон, биринчи вариант, – дедим унинг толиккан кўзлари-ю сўлғин юзларини кўрмаганга олиб. – Тасвир етказиш қийин бўлади. Унутманг.

Наилож, Шухратжон камерани елкага олди. Биламан, икки-уч кўринишни тасмага туширгандаёқ у ҳар қанча бўлса-да чарчокни унутиб, ишга шўнғиб кетади. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Биз километрлаб қаторлашган навбатни машинада юриб тасвирга олдик. Сўнг ҳайдовчиларни гапга солдик.

– Бу қанақаси, икки кундан буён навбатим келмайди!

– Заправкачилар олган бензиннинг ҳаммасини бу ерга келтирмайди.

– Катталар биладими ўзи бу ахволни?

– Уларга нима? Машинаси тўхтагани йўқ-ку...

«Биринчи вариант» деганим Шухратжон билан орамиздаги сирли пароль эди. Касб такозосига кўра шундай йўллар ўйлаб топганмиз. «Биринчи вариант» деганда камера тўхтовсиз овозли тасвирга туширади. Бунда у ишлаб турганда тепасида ёниб турадиган қизил чироқ ўчириб қўйилади. Натижада, суҳбатдош камерани ҳис қилмай, эркин гапираверади. Менга шу керак эди.

Биз шохобчага кирдик. Машиналар тикилиб кетганидан аранг йўл топасиз. Оператор хонасининг ойнасини тақиллатдим. Ҳеч ким жавоб бермади. Орқадаги эшигига айланиб ўтдик.

У каравотга ёнбошлаганича телевизор кўриб ётарди. Мени таниди-ю, дик этиб ўрнидан турди.

– Сизларга нима керак?

– Нега бензин сотилмаяпти? – сўрадим дастлаб унга, сўнг тасвирчига қараб. Шуҳратжонга имонинг кераги йўқ эди, ўзи билиб ишлаётган экан.

– Бўлса сотаманми? Ҳой-ҳой, тўхтанг, бу ерда расмга олиш мумкин эмас.

– Неча кундан буён бензин олмайсизлар? Шу ой бошидан хозиргача қанча бензин сотгансизлар, ўтган ойнинг шу давридачи?..

Мен оператор йигитни саволларга кўмиб ташладим.

– Тўхтанг! – деди у бақириб. – Сиз чиқиб туринг, илтимос, бир минутга чиқиб туринг.

У тасвирчига мурожаат қилар эди. Мен маъноли қараб кўйдим. Шуҳратжон тушунди. У «Мана, съёмка қилмаяпман», деди-ю, камерани пастга туширди. Лекин биз биламизки, у ҳамон ишляпти. Овоз ёзиляпти, тасвирга олинапти.

– Гапираверинг, у ўзимизники, – дедим операторга кўз кисиб. Чунки нима бўлса ҳам, тасвирчини олиб қолишим керак эди хонада.

– Ака, айтинг, нима қилай?

У пора беришга шама қилаётган эди. Мен ўзимни гўлликка солдим.

– Ҳеч нарса қилманг. Фақат саволларимга жавоб берсангиз, бас.

– Э, йўқ, буни қўйинг. Бизга гап тегади. Яхшиси, айтинг, қанча берай?

– Бензинними? – талмовсирадим мен.

Йигитнинг сабри чидамади. Дарҳол «ёрилди».

– Қанақа одамсиз, ахир? Бензинни бир ҳафтадан буён беришмайди. Одамларга савол-жавоб қилавериб, ўлиб бўлдик. Бера, сотмасмидик?! Аввалги ойга нисбатан саккиз баробар, ўтган ойга нисбатан 5 баробар кам беришди. Агар буни съёмка қилиб кўрсатсангиз, биз балога қоламиз. Мени ҳам тушунинг. Айтинг, қанча бўлса, хўжайиндан олиб бераман!

Иш пишган эди. Биз репортаж учун энг муҳим гапни унинг оғзидан ёзиб олгандик.

– Ука, бизга ҳеч нарса керак эмас, шу гап керак эди, холос, баракалла.

Оператор йигит машинамизга боргунча нималардир деб жавраб келди. Аслида, унда нима айб? Нефть базаси таъминламаса...

Фарғонанинг Ёрмозор даҳасида нефть маҳсулотлари таъминоти вилоят корхонаси жойлашган. Кейинги нукта шу ер бўлди.

– Биз томонларга ҳам келар экансизлар-ку, эргалабки қуёш сизники экан-да, – тавозе билан кутиб олди корхона раҳбари Жамолиддин Ғоипов.

Бир пиёла чой узатиб, ҳол-аҳвол сўради. АЁҚШга ташрифимиз ҳақидаги хабар биздан аввал етиб келганига шубҳам қолмади. Ёқилғи тақчил шундай кунларда аслида база директорини топиш амримаҳол бўларди. Қолаверса, биз қабулхонага киришимиз ҳамонқ хушсураг котиба табассум ҳадя қилиб, ичкарига таклиф қилганди. Мен бу каби «илтифот»ларни кўп бор кўрганман. Шунинг учун бундай ҳолларда ўзимни қандай тутишни билардим.

– Ҳа, энди, сиз йўқламагандан кейин ўзимиз келавердик-да.

– Ҳа-ха-ха! – Жамолиддиннинг на юракдан, на сохта кулганини билиб бўлмасди. – Ўзи, шу десангиз, бугун сизни эслаб тургандим. Ака, бир ёрдамингиз керак бўлиб қолди.

У бироз энгашиб, нимадир демоқчи бўлди-ю, пойгақда ўтирган Шуҳратжонга маъноли қараб кўйди.

Шуҳратжон ҳам ўз «роли»ни моҳирлик билан ўйнар эди. Камерадан узилган микрофон алоҳида турар, ўзи эса кучоғидаги камерани ғоят нозик ҳаракатлар билан майин бахмал матода артиб ўтирарди. Аммо камера иккимизга қаратилган ва ишлаб турибди. Сезиб турибман. «Зом» ҳам ёқиб қўйилган («Зом» – камерадаги узоқдан овоз ёзиш ускунаси).

– Э, Жамолиддин, ким-ким, лекин ўзлари бизнинг ёрдамга муҳтож бўладиганлардан эмас.

Сўнгра Шуҳратжон томонга ишора қилиб, «ўзимизники» деб кўйдим.

Жамолиддин ноилож қолди.

– Биламан, Тошкентда ҳам танишларингиз кўп. Заводдан юк олишга бироз ёрдам қилиб юборсангиз. – Кейин жавобимни ҳам кутмай, қўшиб кўйди. – Яхшилиқни унутмаймиз.

Жамолиддин мендан аввал ҳужумга ўтиб, ўзига мустаҳкам химоя – кўрғон қурмоқчи эди. У билар эдики, мен аҳдимдан қайтмайман. Барибир, репортажни ниҳоясига етказаман. Аммо

бу «сахна»да нефть маҳсулотлари таъминоти базаси иштирок этмаслиги, гап-сўздан четда қолишини истарди. Юқорида айтилган таклиф ниқоб холос. Аслида, ниятлари – кутилаётган «замбарак ўқи»га база дуч келмаслиги эди.

– Мен рози, – дедим Жамолиддинга. У бундай жавобни сира кутмаган чоғи, бир оз каловланиб қолди. – Менга айрим рақамлар керак. Шартнома шартлари, миқдори, тўловлар, таъминот жадвали, унинг амалдаги ижроси, юзага келган тақчиллик ҳажми...

Билмадим, Жамолиддин одамлар билан мулоқотда ниҳоятда ҳушёр бўлса-да, бу гал таваккал қилдими, мутахассисларни чақириб, маълумотларни тақдим этди. Мен уларнинг ҳар биридан нусха олдим, остига «аслига тўғри» деб ёздириб, имзолатиб, муҳр кўйдирдим.

Ора-орада у «ака, бизга гап тегмаса бўлди, у ёғидан хотиржам бўлинг», деб қўярди.

Мен Шухратжонга «сиз чиқиб тураверинг», дедим бош силтаб. Бу ҳам келишилган ҳаракат эди. У хонадан чиқиб кетди. Лекин билдимки, камера ҳозир нефть маҳсулотлари базаси кўринишлари, ёнилғи олгани келган турнақатор махсус машиналар, тўп-тўп турган ҳайдовчиларга қаратилган. Бу ердаги гаплар, рақамлар айтилганда кўрсатилиши лозим тасвирлар керак эди-да. Буни иккимиз тушунардик холос.

Рақамлар шундан дарак берардики, нефтни қайта ишлаш заводи ойдан ойга нефть маҳсулотлари базасига таъминланадиган маҳсулот ҳажмини камайтириб бораётган эди. Ойлик рақамлар йил бошидагисининг деярли ярмига тушиб қолган. Алҳол, гапнинг каттаси заводга боғлиқ. Завод маҳсулот ҳажмини қискартирдими... Демак, ё технологияда муаммо юзага келган, ёки хом-ашё етишмайди. Бундай маълумотни беришармикан? Бу ғоят мушкул иш. Одатда, заводга журналистларни киритишмайди. Яқинда бу корхонада экология масаласига бағишланган республика анжумани бўлди. Ўшанда ҳам минг жанжал билан аранг кирдик корхонага. Биламан, бўлғуси репортаж учун заводнинг умумий кўринишлари туширилган архив лавҳалар етарли. Энди заводдан интервью ва рақамлар олиш зарур.

Мен машинани заводга эмас, вилоят статистика, сўнгра солиқ идораларига, ундан иқтисодиёт бошқармасига бурдим. Барча раҳбарлар мени танишидан фойдаланиб, завод билан боғлиқ

маълумотларни сўраб олдим. Гарчи бу маълумотлар махфий бўлмаса-да, ҳар галгидек, кимдан олганим ҳақида айтмасликка ваъда бердим.

Заводга кириш йўлагига қўйилган телефондан қабулхонага кўнғирок қилдим. Директор ёрдамчиси совуққина саломлашди. Раҳбар билан учрашмоқчи эканимни айтдим.

– Нима масалада? – сўради у.

– Ўзларига айтсам дегандим, – дедим тихирлик қилиб.

– Менга айтаверинг, балки илтимосингизни ўзимиз ҳал қилармиз.

– Ҳеч қандай илтимосим йўқ. Директорга келганимни айтинг.

Ёрдамчи жаҳл билан гўшакни осиб қўйди. Кутдим. Ўн-ўн беш дақиқадан сўнг йўлак тўрида ёрдамчи кўринди. Мен Шуҳратжонга бош силтаб қўйдим.

– Муҳаммаджон ака, нима гапингиз бўлса, менга айтаверар экансиз. Хўжайин шундай дедилар. – Ёрдамчи энди бироз юмшаган эди. Кейин қўшиб қўйди. – Қандай масала бўлса ҳам...

Эҳ, бундай ишораларни наҳотки тушунмасам эди...

Энди мен ҳам мулойим муомала қилдим.

– Илтимос, Халилжон акага айтинг, фақат ўзлари билан гаплашадиган ишим бор. Илтимос...

Ёрдамчи индамаганича ноилож ортга бурилди. Яна кутдик. Бу гал тез чиқди. Раҳбардан гап эшитиб олганим, рангпаррок кўринди кўзимга.

– Айтдим-ку сизга, нима гап бўлса, менга айтаверар экансиз, деб.

Қарасам, корхона остонасидан қуп-куруқ қайтиб кетишим керак. Чунки мақсадимни айтсам, ё умуман заводга киритмайдилар, ёки директорни «Тошкентга чақириб» қолишади. Унинг измисиз ҳеч қандай маълумот олиш мумкин эмас.

Мен ҳам ҳужумга ўтдим.

– Мамлакат иқтисодиёти тақдирига боғлиқ муҳим масалада келганман. Уни фақат раҳбарга айтишим мумкин. Агар ҳозирок ичкарига киритмасангиз, ана, камера боядан буён суҳбатимизни тасвирга туширяпти, ўзим шу ерда туриб тасвирда мени заводга киритишмаяпти, дейману, кечкурун «Ахборот»да шармандангизни чиқараман. Халил акага шу керакми?

Ёрдамчи Шуҳратжонга қаради. Унинг қўлидаги камера пастда турган бўлса-да, иккимизга қаратилган эди. У ёрдамчига

қараб «наилож» дегандек, икки елкасини қисиб қўйди. Ёрдამчи телефонини қулоғига босиб, нари кетди. У кимгадир куюниб гапирар эди.

Хайрият, таслим бўлишди. Бизга рухсатнома расмийлаштириб, заводга олиб кирдилар. Бу гал Шуҳратжонни директор қабулхонасида тўхтатиб қолишди.

– Майли, тура тулинг, – дедим мурсага келган бўлиб, бош силтаганча.

– Нефтни қайта ишлаш агрегатларининг ҳолати қувватга мос, бунда ҳеч қандай муаммо йўқ, – деди корхона директори Халилжон Нўмонов. – Истасангиз, цехларни кўрсатамиз. Хом ашё таъминоти, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ҳажми ва тури ҳақида сизга ҳеч нарса дея олмайман. Бу... сир деса ҳам бўлаверди.

Мен ўзимдаги маълумотларни очикладим.

– Кўриб турибсиз, аслида корхонага хом ашё етишмаётганини сиз ҳам, мен ҳам биламиз. Менга сиздан шунинг тасдиғи керак холос. Тушунинг, Халилжон ака, балки муаммо ечим топар...

Узоқ баҳслашувдан сўнг яна хужумга ўтишга мажбур бўлдим.

– Билиб қўйинг, бу маълумотлар «Ахборот»да берилади, лекин уларни сиз яширганингизни, албатта, айтаман. Шунда сизга раҳмат дейишмас.

– Э-э-э...

Директор режа, ишлаб чиқариш ва иқтисод бўлими мутахассисларини чақирди. Сўнг:

– Улар билан ўзингиз гаплашаверинг, – деди.

Жуда тезликда олинган маълумотлар нухасини тасдиқлатдим. Ишлаб чиқариш бўлими мутахассисини гапга солиб турдим. У ҳамма рақамларни айтди.

Улар билан хайрлашар эканман, суҳбат жараёни тасвирга туширилганини, ундаги иқтибослар репортажга киритилишини айтдим.

– Қарши эмасмисизлар? – дедим очик чеҳра билан.

– Нима ҳам дердик, ўзингиз биласиз...

Муаммоли репортаж тайёр эди. Ҳали тасвирлар тарқоқ, бирон сатр матн ёзилмаган бўлса ҳам, у хаёлимда тайёр эди.

Биз ҳеч иккиланмай, Тошкентга йўл олдик.

Эртаси куни эрталаб редакцияга биринчи бўлиб келдик.

Монтаж столига ўтириб, кассетани кўриб чиқдим.

– Яшшавор, Шуҳратжон!

Бейхтиёр қичқириб юборибман. Хайрият, хонада мендан бошқа ҳеч ким йўқ экан. Тасвирлар, ҳатто яширин камерада туширилгани ҳам фойдали эди. Матнни тўлдирарди.

Репортажга овоз бериб, интервью, суҳбатларни жой-жойига кўйдим. Шу куниёқ «Ахборот» дастури тартибига киритилди. Дастлабки кўриқда юқори баҳо олди. Ниҳоят, эфир вақти келди. Редакциямиз журналистлари бундай жиддий мавзу изсиз кетмаслигини билардилар. Шунинг учунми, айрим ҳамкасбларим навбатчи бўлмаса-да, аслида, унинг якунини кутиб «ушланиб» колгандилар. Мен ҳам қаттиқ ҳаяжонда эдим. Ахир, гап давлат миқёсидаги масала устида кетарди-да. Фарғона нефтни қайта ишлаш корхонаси хом ашё – нефть етишмаслиги учун сўнгги кунларда ўттиз фоиз қувват билан ишлар, бензин, айниқса, дизель ёнилғиси тақчиллиги халқ хўжалиги юкларини ташиш, қишлоқ хўжалиги ишлари вақтида бажарилмай қолишига олиб келаётганди. Мамлакатга чет элдан нефть хом ашёси сотиб олиниши ёки ички конлар қазиб олиш қувватини ошириш эса ҳукумат даражасида ҳал этиладиган масала бўлиб, мазкур репортаж ҳукумат ва жамоатчилик эътиборини долзарб мавзуга қаратиши лозим эди.

Тажрибадан биламан, аслида, бу оловга ўзини ташлаш билан тенг. Ё «қахрамон» бўласан, ё...

Репортаж эфирга узатилаётган дақиқалар. Мана, ҳаяжонли тасвир ва таҳлилий матн ишончли овозда биринкетин томошабинни мантиқий хулосага етаклайди. Мухбир репортаж сўнгида кадрда пайдо бўлади.

– Хўш, бундай аҳволдан «Ўзнефтегаз» корпорацияси раҳбарияти хабардорми? Энди у қандай тезкор чоралар кўрар экан? Мавзуга келгуси дастурларимизда албатта яна қайтамиз.

Бир пайт қарасам, редакциянинг аппарат (эфирга узатиш) хонасига бир мунча ҳамкасбларим кириб олишибди. Улар эфирни миқ этмай, эътибор билан кузатиб туришган эди. Сўнгги сўзларни айтганимдан кейин баъзилари қарсак чалиб юбордилар.

Ҳар галгидек, бош муҳаррир Бобур Алихонов хонасида телефонга тикилганча ўтирибмиз. «Ахборот» тугади. Ўн, йигирма, ўттиз дақиқа ўтди. Жимжитлик.

– Э, ака, тинчлик бу ёғи. Кетаверамиз, – Бобур илгакдан устки кийимини олган ҳам эдики, раис билан боғловчи телефон шовқини хонани тутиб кетди.

– Хўп, хўп, ҳаммаси далилларга асосланган, окани биласиз-ку, – деди Бобур ва менга қараб бош чайқади. – Ҳозирок йўлга тушади. Тушундим.

У гўшакни жойига қўйиб, бир нуқтага термулганча жим бўлиб қолди. Мен ҳам индамадим.

– Ака, – деди у эҳтиёткор овозда. – Рақамлардан муаммо чикмайди, а? Нефть заводини текширишга одам борадиган бўлибди, госсветник ҳам борармиш...

Ҳа, репортажни мамлакат раҳбари кўрган. Бўлмаса, бундай юқори мартабали одам бошчилигидаги гуруҳ Фарғонага бормасди.

Шу заҳотиёқ йўлга тушдим. Ким келади? Воқеликка қандай нуқтаи назардан ёндошади? Халил ака тақдири нима бўлади? Мен-чи? Менга нима дейишар экан? Довонга кўтарилгач, туннелдан чикдим, машинани четга олдим. Ташқарида изғирин шамол увиллайди. Ниҳоятда чарчаганман. Аммо кўзимга уйқу келмайди.

Эрталаб соат саккизга вилоят ҳокимлигига чақиришди.

– Махсус рейс учиб келяпти, масала жудаям жиддий, – деди телефонда Аскарали ака Рустамов. У ҳокимликда кадрлар билан ишлаш ва ташкилий бўлимни бошқарар эди.

Дарҳақиқат, Президентнинг иккита Давлат маслаҳатчиси, улардан бири ҳуқуқий масалалар бўйича, мамлакат прокуратураси ва Ички ишлар вазирлигининг биринчи раҳбарлари учиб келгандилар. Улар вилоят ҳокими билан гаплашиб олгач, Бош прокурор ва Ички ишлар вазири масалани ўргангани вилоят тизим идораларига кетдилар. Ҳокимлик хоналаридан бирига мени чақиртиришди. Кирсам, икки юқори мартабали мулозим ўтирибди. Уларнинг бири мен буюртма асосида атайин, бир ёклама кўрсатув тайёрлаганимни, бу ҳақда улар аниқ билишини айтди ва олдимга бир варақ оқ қоғоз қўйди.

– «Кварц» директори Одил Оллоёров нефть заводига директор бўлмоқчи. Шунинг учун ҳозирги раҳбарлар устидан аноним хатлар ташкил қилаётгани бизга маълум, – деди дағдаға билан тўрда ўтирган мулозим. – Сен унинг ноғорасига ўйнагансан. Бунинг учун у сенга қанча берганини ҳам била-

миз. Бизнинг мақсадимиз сени жарга итариб юбориш эмас. Сен талантли мухбирсан. Шунинг учун Президент номига «бу репортажни Одилнинг буюртмаси бўйича қилдим», деб ёзиб берасан, вассалом, бориб ишингни қилаверасан. – Шу сўзларни айтган Давлат маслаҳатчиси энди ёнидаги шеригига қараб масхараомуз оҳанг ва сохта кулгу билан давом этди. – Одил билан ўзимиз гаплашамиз, шундайми?

Иккинчи одам «ҳа» дегандек бош силкади.

Шу пайт Асқарали ака ҳалиги қоғозни олдимга суриб, ёнига ручка қўйди.

Менинг тақдиримни мендан сўрамай, ўзларича ҳал қилиб қўйгандилар. Хонага сукунат чўқди. Вазият хатарли эди.

– Мен Одил Оллоёровни танийман, аммо бу репортажга унинг ҳечам дахли йўқ.

– Демак, уни танийсиз, келишиб олгансиз, шунинг учун химоя қиялпсизми? – заҳарханда қилди Давлат маслаҳатчиси. – Асқарали, сен ҳам эшитдинг-а?

Асқарали ака дарров тасдиқлади.

– Эй бола, яхшиликча айтганимни ёзиб бер, бўлмаса сен ҳам Одил билан кетасан!

Аъзойи баданимга ўт кетди. Кўзларим чакнади.

– Бундай гапларни ёзмайман. Чунки бундай бўлмаган!

Хонада яна бақир-чақир бўлди. Сўнгра улар мени қолдириб, чиқиб кетдилар. Бир оздан сўнг Асқарали ака қайтиб кирди.

– Сиз шу ерда кутиб турар экансиз.

Хонада бирор соат ўтирдим. Кейин мени ҳоким – Алишер Отабоев олдига олиб чиқишди.

– Балки шундай бўлгандир... Балки айтганларини ёзиб берарсан? – Вилоят ҳокими хавотир ва эҳтиёткорлик билан сўради мендан.

– Биринчидан, бундай бўлмаган. Оллоёровнинг репортажга мутлақо алоқаси йўқ. Иккинчидан, агар улар айтганини қилсам, айтинг, кейин қолган умримни қандай яшайман?!

Алишер ака хонанинг у ёнидан бу ёнига бориб келарди. У ҳам иккиланяпти. Балки ўзича мени кутқариб колмоқчидир.

– Ростини айтай. Вазият сен ўйлагандан кўра анча мураккаб. Ҳозир улар заводга дахлдор хужжатлар билан

танишяптилар. Қолганини пешонангдан кўрасан...

Яна ташкилий бўлимга тушдим.

– Жамолиддинни, Халилжон акани тегишли идоралар сўроқ-савол қилаётган эмиш, завод, нефть маҳсулотлари базасида тафтишчилар ишлаётган эмиш... – Асқарали акадан эшитганим шу бўлди.

Хона кенг, баланд эди. Лекин негадир менга ҳаво етишмасди. Графиндан сув куйиб, бир-икки хўпладим, кафтимга олиб юзимга суртдим.

– Ҳақиқат қарор топади. Кўп сиқилаверманг. Оллоёров билан алоқангиз бўлмаса, сизга ҳеч нима дейишмайди.

Ҳа, Асқарали ака ҳам менга ишонмас, ишоналмай турганди. Ҳазилакам гапми ахир, айбловни ким-ким, Давлат маслаҳатчиси кўйяпти!

Шу тахлит соат кечки тўрт бўлди. Бир пайт пойтахтдан келган раҳбарларнинг барчаси хонага кириб келди.

– Ҳа-а, энди нима дейсан, Обидов, мана, ҳаммаси, ҳаммаси ёзиб берди. Сен Одилнинг закази билан шундай кўрсатув тайёрлагансан. Яخشиси, сен ҳам ёзиб бер. Бўлмаса...

Улардан бири кўлидаги бир даста қоғозларни «тап» этиб столга ташлади.

Сабр-бардошим қолмаган эди.

– Ахир, мени 15-20 йилдан буён шахсан биласиз-ку, наҳот мен ҳақимда шундай фикрда бўлсангиз?! – Мен Ички ишлар вазирига қарата овозимни кўтариб мурожаат қилгандим. – Ҳеч қанақа Оллоёровни билмайман, бу репортажда унинг кўли йўқ.

– Унда ким буюртма берган! – Маслаҳатчи овозини икки карра кўтариб бақирди назаримда.

– Ҳаёт! Ҳаёт буюртма берган!

Улар ҳам ғоят асабийлашган эдилар. Мени эса титроқ босди. Баданимдан совуқ тер чиқарди.

– Муҳаммаджон ака, – деди вазир босиқ товушда, – ҳеч ким сизни айблаётгани йўқ. Фақат ҳақиқатни аниқламоқчи эдик, холос. Майли, сиз бораверинг.

Сўнг маслаҳатчига қаради ва деди:

– Обидовни узоқ йиллардан буён биламан, у бундай иш қилмайди.

Оёқларим қотиб қолганди гўё. Қани энди, хонадан чи-

колсам. Ташкилий бўлимдаги йигитлар сув тутишди. Лекин у ичимдаги оловни боса олмасди.

Уйга келдим. Бояқиш Фотимахон! Унга ишим ҳақида бир сўз айтмасам-да, ҳаммасини билади, сезиб туради.

– Мана бу овқатдан тотининг. Кейин ётиб дамнингизни олинг.

Мен бош чайқадим ва ётоққа кириб кетдим. Йўқ. Шундай пайтда кўзга уйқу келармиди?

Қандай тонг отди, билмайман.

Эрталаб телефон назаримда ҳар кунгидан баландрок овозда жиринглади.

– Дадаси, сизни, ҳокимиятдан сўрашяпти...

«Тамом. Энди ҳаммаси тамом. Мени уйдан олиб кетмайлик деб, ҳокимиятга чақиришибди. Ўша ердан...»

Биринчи бор хотинга васиятомуз гапирдим. Кейин «Мени қамаб кўйсалар, ҳеч қаерга борманглар, барибир адолат юзага чиқади», дедим. Фотимахон ўтириб йиғлади. «Болаларга мени чақиришганини айтманг», деб тайинладим. Ҳар эҳтимолга қарши, эскироқ уст-бошимни кийиб, хайр-хўш қилиб, ҳокимиятга кетдим.

– Обидов, Обидов, бизни қанча ташвишга қўйганингизни биласанми ўзи? – ҳоким гинахонлик қилса-да, очиқ чехра билан қарши олди.

Кейин ўзини биров қоғозларни титкилаганга солди. Билиб турибман. Жуда муҳим гап бор. Лекин нимадан бошлашга хайрон.

– Намунча хомушсан, Муҳаммаджон? – деди бу гал меҳрибонлик билан. – Ахир, бугун байрам, байрам қиладиган кун. Сен ҳақ чиқдинг. Мана буни қара.

Алишер Отабоев олдимга тезкор хабарнома ёзилган қоғозни кўйди. Ўқидим. Унда қўшни Қозоғистондан нефть ортилган эшелоннинг дастлабкиси кечаёқ йўлга чиққани ёзилганди. Мен ҳушимга келолмасдим. Ўй-хаёлим «ҳозир хонага формали икки киши киради-ю, мени олиб кетади», деган фикр билан банд эди.

– Ҳали бу ҳаммаси эмас. Биласанми, кеча Азизов «Ўзнефтьгазхолдинг» корпорациясига раис этиб тайинланди.

Буниси мен учун қутилмаган хабар эди. Азизов кеча Фарғонага келган Президент Давлат маслаҳатчиларининг бири, у девонда ҳуқуқий идоралар ишини мувофиқлаштирар эди.

– Ўрганишда сен келтирган далиллар исботини топди. Гап хом ашё тақчиллигида экан. Бундан Президент хабардор қилинган. Ҳозирча эса текширишяпти. Айбдорларнинг ҳаммасига чора кўрилади. Сенга эса катта раҳмат! – Ҳоким кўлимни маҳкам қисиб, қабулхонагача кузатиб кўйди. Кейин қулоғимга оҳиста шивирлади. – Кеча Одилжон масаласида иккиланганим ўртамизда қолсин.

Воқеликка шу ерда нукта кўйса бўлар эди. Текширишлар чоғида аниқланган нефть маҳсулотлари тақсимотидаги камчиликлари учун база директори Жамолиддин Ғоипов лавозимидан озод қилинди. Менга номаълум сабабларга кўра нефтни қайта ишлаш заводи директори Халил Нўмонов қамоққа олинди. Тез кунларда бензин ва дизель ёнилғиси таъминоти йўлга кўйилди. Ва кутилмаганда орадан кўп ўтмай, ўша номини Давлат маслаҳатчиси тилга олган Одилжон Оллоёров... нефтни қайта ишлаш заводи директорлигига тайинланди.

ЛУЎЛИ АРАВАСИДАН ЧИҚҚАН МОЖАРО

Қувасой – нафақат Фарғона вилояти, балки мамлакатнинг стратегик аҳамиятга эга йирик саноат марказларидан бири. Касб тақозоси билан бу ерга тез-тез бориб турардим. Баъзи корхоналар кадрдон ҳам бўлиб қолганди. Чунки унинг ишлаб чиқариш йўналишлари кўз ўнгимда тикланган, уларнинг қурилиши, техник жиҳозланиши ва фаолияти тарихида бир жиҳатдан менинг ҳам шахсимга дахлдор саҳифалар бор эди.

90-йиллар бошларида «Кварц» заводи (у ўшанда шундай номланарди) таркибида пишган ғишт ва шиша бутилка-банка ишлаб чиқариш цехлари бўлар эди холос. Мамлакат мустақилликка эришгач, иқтисодиётда босқичма-босқич ислохотлар бошланди. Саноат маҳсулотларини четдан келтириш ўрнига шу ернинг ўзида ишлаб чиқаришни ташкил этишга устуворлик берилди. Бунинг учун ҳукумат валюта маблағини аямас, янги замонавий технологияларни сотиб олиш, қўшма корхоналар ташкил этиш ғояларини қўллаб-қувватларди. Ўша пайтда «Кварц» заводини ихтисослаштириш, модернизациялаш масаласи ҳукумат миқёсида муҳокама этилди ва тегишли қарорлар қабул қилинди. Унга кўра, корхона таркибидаги пишиқ ғишт цехи реконструкция қилиниб, мустақил завод сифатида фаолият кўрсатадиган, «Кварц» таркибида эса силлиқланган меъморий ойна ишлаб чиқариш йўлга қўйиладиган бўлди. Бунинг учун етарли маблағ ажратилди, технологик жиҳозлар сотиб олинди, қурилиш ишлари амалга оширилди ва ниҳоят, 1996 йилда ойна цехи тантанали равишда фойдаланишга топширилди. Унинг очилиш маросимида республика Бош вазирининг биринчи ўринбосари Исмоил Жўрабеков иштирок этди. Алвон лента кесилгач, конвейер ишга тушиб, меъморий ойна чиқа бошлади.

Бу қувончли воқеа ҳақида ҳаяжон билан таҳлилий репортаж тайёрладим. Қурилиш тарихига оид архивимдаги лавҳалардан фойдаландим. Ишчи мутахассислар фикри, истеъмолчиларнинг ушалган орзулари ҳам ҳикоямдан ўрин олганди. Ойна цехининг

(гарчи у хозиргача ҳам «цех» деб аталса-да, аслида, йирик корхоналардан кам эмас) ишга тушиши республика миқёсидаги салмоқли воқеалардан бири эди. У йилига 2,5 млн. квадрат метр 6 хил қалинликдаги қурилиш ойнасини ишлаб чиқариш қувватига эга бўлиб, собиқ иттифоқ худудидаги энг йирик корхоналардан қолишмасди. Бу миқдор мамлакат эҳтиёжини қоплар, ҳатто маҳсулотнинг бир қисмини экспорт қилиш имконини ҳам берарди.

Ҳар қандай корхона узлуксиз ишлаши учун хом ашё, энергия қувватлари керак бўлса, ойна ишлаб чиқариш учун катта босим ва ҳажмдаги табиий газ зарурлиги асосий шартлардан бири бўлган. Кварц қуми хумдондаги ҳовузларда 1700 даражадаги иссиқликдагина эриб, суюқликка айланар ва унга бошқа таркибий моддалар қўшилганидан кейин оловли ойна бўлиб оқиб чиқарди.

Цех қурилишининг якуний босқичи чоғида маблағ тақчиллиги юзага келди. Шунда корхона раҳбарияти «юқори»нинг топшириғи билан хом ашёга ажратилган маблағнинг бир қисмини қурилишга сарфлаб юбордилар. Келишувга кўра, цех ишга тушгунча бу маблағ қайтарилиши ва у дарҳол хом ашё – кальций содаси сотиб олишга қаратиладиган эди. Аммо қурилиш якунланиб ойна ишлаб чиқариш бошланди-ю, ваъда қилинган маблағ ажратилмади. Натижада тез кундаёқ аввалдан ғамланган кальций содаси тугаб, конвейер тўхтаб қолди. Қизиғи шунда эдики, гарчи конвейер тўхтаб, ойна маҳсулоти ишлаб чиқарилмаётган бўлса-да, хумдондаги ҳовузлар остида ёқилаётган газни ўчирмас эдилар. Чунки газ ўчирилиб хумдон совуб қолса, уни қайтадан бузиб қуриш ва яна ёқиб, зарур ҳароратга олиб чиқиш учун қарийб 30 кун керак эди. Табиийки, бу катта миқдорда харажат ҳам талаб қиларди. Шунинг учун корхона маъмурияти хом ашё учун маблағ кутар, хумдонни эса ўчиролмасди. Мен буни билганим учун жараёнга муҳбир сифатида таъсир кўрсатишга ҳаракат қилдим. Лекин ўша пайтда вилоятнинг биринчи раҳбари, ҳатто республиканинг айрим раҳбарлари мени ёқтирмас, далилларга асосланган таҳлилий-танқидий репортажларимга эса шу нуқтаи назардан қарар эдилар.

Нихоят, рўй бериши керак бўлган воқеа рўй берди. «Кварц»да кальций содаси тугади, лекин хумдонда бир кечакундузда 30 минг кубометр табиий газ ҳеч қандай нафсиз ёниб ётар, корхонага ўша пайтдаги нархларда кунига 1 миллион сўм зарар келтирар эди.

«Кварц» маъмурияти бу ҳол оммавий ахборот воситаларида ошкор бўлишини истамас, ҳар қандай мухбир, жумладан, мен учун ҳам эшиклар ёпиб қўйилганди. Охир-оқибат, «йўли»ни топдим. Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш республика уюшмасида коллегия йиғилиши бўлишидан хабар топиб, айнан ўша куни «Кварц»га келдим. Билар эдимки, корхона раҳбари Убайдулла Отабоев Тошкентга йиғилишга кетган. У бўлганида мени корхонага киритмасликнинг ҳар қандай йўлини топган бўларди. Бош муҳандис эса кўнгилчан одам бўлиб, уни бир амаллаб кўндирдим. Тасвирчига репортажда нима ҳақида сўз боришини аввалдан уқдириб қўйгандим. У чакқонлик билан гувиллаб газ ёнаётган хумдон, бўм-бўш цех, тўхтаб турган конвейер линияси, ҳар ер-ҳар ерда тўпланиб, бизни кузатиб турган ишчилар юзидаги норозилик каби лавҳаларни тасмага туширди. Қўлимда микрофон, ишчи мутахассислар билан муаммо сабаби ва ечими ҳақида суҳбатлашдим. Зарур рақамлар, ҳужжатлар билан танишиб, ҳар эҳтимолга қарши кўчирмалар олдим. Хумдон олдида туриб, кадрда «Сиз кўриб турган хумдонга кунига 30 минг кубометрдан 67 кундан буён беҳуда газ ёқилмоқда, аммо маҳсулотдан дарак йўқ. Нега шундай бўлди?» деган савол ташладим. Табиийки, бундай савол томошабинни дарҳол ўзига жалб қилиб олар ва репортаж нима билан тугашини эътибор бериб кузатар эди.

Шу куни, шу заҳотиёқ Тошкентга йўл олдим. Материал зудлик билан эфирга берилмаса, У.Отабоев вилоят, «юқори»-даги танишларини ишга солиб, уни тўхтатиб қолишга ҳаракат қилиши мумкин. Йўл-йўлакай Фарғонадан «Ахборот» дирекциясига кўнғироқ қилиб, жиддий, муаммоли репортаж борлигини, уни эфир вақтигача етказиб тайёрлаб беришимни ва бугунги кун дастуридан икки дақиқа вақт ажратиб қўйишларни сўрадим. Бундай ҳол биринчи марта рўй бермаётгани туфайли таҳририятдагилар менга ишонадилар ва айтганимдек, дастур таркибига Қувасойдаги «Кварц» корхонасидан репортаж ҳам киритиб қўйилди. Кеч соат бешларда Тошкентга етиб келибоқ монтаж столига ўтирдим. Йўл-йўлакай қоғозга туширган қораламалар асосида видеолавҳаларни асосан эркин шарҳладим. У жонли, оҳорли, эҳтиросли чиқди. Кўриш чоғида раҳбарият ҳар галгидек битта савол берди: рақамлар асослими? «Ҳа» жавобини олишгач, унинг рус тилидаги вариантини араб эфир вақтигача тайёрлаб улгурдик. Бир соат фарқи билан

дастлаб рус тилидаги, сўнгра ўзбекча «Ахборот»да репортажим берилди.

Мен эрталабдан, ҳали «Кварц» цехларида юрган чоғимдаёқ қандайдир жиддий воқеа рўй беришини руҳан ҳис қилардим. Ўзим ҳам ўша воқеа таъсирида эдим. Ниҳоят, «Ахборот» тугар-тугамас, бош муҳаррир телефони жаранглади. Гўшакдан телерадиокомпания раисининг ташвишли овози эшитилди:

– Муҳаммаджон ҳали кетгани йўқми? Эртага эрталаб Қувасойга ҳукумат комиссияси борадиган бўлди. Савол-жавобга тайёр бўлиб турсин. Чақириб қолишлари мумкин.

– Зудлик билан Фарғонага қайтинг, – деди гўшакни кўяркан бош муҳаррир титроқли оҳангда. – Ишқилиб, охири бахайр бўлсин-да!

Туни билан йўл юриб, эрта тонгда Фарғонага етиб келдим.

Вилоят ҳокимининг ёрдамчисига агар керак бўлсам, шу ерда эканимни айтиб қўйдим.

Ҳокимиятда мени тушунадиган, қўллаб-қувватлайдиганлар ҳам бор эди. Шу кунни мени чақиришмади. Лекин воқеа тафсилотини ипидан-игнасигача сўраб-суриштирдим. Мамлакат Бош вазирининг биринчи ўринбосари бир қанча мулозимлар билан эрталаб Фарғонага учиб келишибди. Пешингача корхона билан танишиб, вазиятни ўрганишган. Одамлар билан суҳбатлашишган. Аслида, ҳамма нарса ойдиндек эди. Лекин...

Маълум бўлишича, «Ахборот» дастуридаги лавҳани мамлакат раҳбари кўрган ва корхонадаги аҳволни таҳлил қилиб, зудлик билан амалий чоралар кўришга топшириқ берган. Нозик томони шунда эдики, юзага келган ҳолат учун кимдир жазоланиши керак. Лекин кимни жазолайдилар? Хом ашёга ажратилган маблағ қурилишга сарфланиб, кейин ўрни тўлдирилмаганини Қувасойга келганларнинг ҳаммаси аввалдан билар эди-да. Хуллас, корхона раҳбарига маъмурий жазо тайинланди. Дарҳол, шу кунидек телефон орқали ҳукуматлараро даражадаги келишув натижасида Қувасойга чет элдан кальций содаси ортилган вагонлар йўлга тушди. Етти кун деганда «Кварц» ойна ишлаб чиқара бошлади.

Репортаждаги далиллар тўлиқ исботини топган, корхона яна ишга тушган бўлса-да, ўша кунлари «Халқ сўзи» газетасида «Ҳар нарсани ўз номи билан аташ керак!» сарлавҳали мақола босилди. Унда «таниқли бир журналист»нинг телерепортажида воқеликларга атрофлича ёндошилмагани ҳақида сўз боради.

Кейин билдимки, айрим раҳбарлар ўзбошимча мухбирни «тартибга чақириб қўйиш»ни қатъий талаб қилганлар. Мақоланинг биринчи вариантыда менинг исм-фамилиям очик айтилган экан. Лекин Президент Девонидаги юқори лавозимдаги раҳбарлардан бири, аслида, воқеликдан хабардор бўлгани учунми ёки журналистни авайлабми, ҳар ҳолда исм-фамилия ўрнига «таниқли журналист» иборасини ишлатишни тавсия қилибди. Шундай бўлса-да, мақолани ўқиганлар гап айнан мен ҳақимда эканини осонгина пайқаб олгандилар. Мана, ўша мақола.

«ҲАР НАРСАНИ ЎЗ НОМИ БИЛАН АТАШ КЕРАК!»

1. «Тўғриси, мен билмайман...»

24 март, душанба куни республика телевидениеси «Ахборот» дастурида кишини ўйлантириб қўядиган бир лавҳа намойиш этди. Ва уни шундай изоҳлади: «Яхши ният билан Қувасойда меъморий ойна ишлаб чиқариш заводи қурилиб, ўтган йили ишга туширилганди. Мухбиримизнинг хабар қилишича, шу кунларда корхонада мураккаб вазият вужудга келган.

Мухбир: – Бу ноёб завод қурилишига жами 1,4 миллиард сўм сарфланган бўлса, унинг 641 миллион сўми «Кварц» ҳиссадорлик жамиятининг айланма маблағи ҳисобидан олинган эди. Дастлабки ойларда ички имкониятлар эвазига келтирилган хом ашёдан сифатли ойналар тайёрланди. Натижада мамлакатимизга четдан бундай қимматбаҳо қурилиш материаллари келтирилиши қисқарди. Завод маҳсулотига талаб ортиб кетди... Аммо ишлаб чиқариш ҳажми тобора камайиб, ниҳоят, умуман тўхтаб қолди. Сабаби – хом ашё йўқ. Шунга қарамай, бош қозонхонанинг иситиш тармоқлари ўчирилмади, ўчирилмайди ҳам...»

Мухбирнинг куюнчаклиги сизга ҳам юқади: бош қозонхонани ўчириб бўлмайди, чунки ойнага жило берувчи олева минг даража иссиқликда эрийди, холос. Ҳароратни шундай тутиб турмаса бўлмайди, акс ҳолда, у қотиб қолади, яна алмаштириши учун эса олти ой муҳлат ва миллион-миллион маблағ керак.

Хом ашё харид қилиш ҳақида шартномалар бор, фақат ўша маблағ қайтарилса, бас. «Энг ачинарлиси шуки, – дея ўртанади мухбир, – маҳсулот бермаётган, лекин технологияга амал

қилиб ёқилаётган газ учун ҳар куни яна олти юз минг сўмдан тўлаб туриши лозим. Бу зарар келажакда ишлаб чиқариладиган маҳсулот таннархига қўшилади, албатта». Биздаги лоқайдлик, мана, қандай оқибатларга олиб келаётир! Унинг зарарини ким кўради? Яна шу халқ. Корхона раҳбарлари нега жим ўтирибди? Худди шу пайт мухбир изоҳ беради: «Улар масъул идоралар эшиklarини бир-бир қоқиб чиқдилар».

«Наҳот, масалага шунчалар совуққонлик билан қараш мумкин бўлса?» деб ўйлайсиз. Айни маҳалда шафқатсиз ҳақиқат айтилади: «Корхона маблағи тез фурсатда қайтарилмаса, мумман ойначилик саноати барбод бўлишдек хавф остида».

Ўзини тўрт томонга уриб, бозорда ойна излаб юрган кишилар хаёлингиздан ўтади. Хафа бўлиб кетасиз.

Ойначилик саноатини барбод этувчи хавф таҳдиди бизни ҳам лоқайд қолдиргани йўқ. Дафъатан қурилиши материаллари ишлаб чиқариши давлат концерни раисига сим қоқдик, гарчи мухбир изоҳ бермаган бўлса-да, ойна ишлаб чиқарувчи завод «Кварц» ҳиссадорлик жамиятига, жамият эса мана шу концернга қарайди, биз концерн раисини топа олмадик, шунинг учун ҳам унинг биринчи ўринбосари Эркин Бўтаев билан суҳбатлашдик.

– Аҳвол шундай, – деди Эркин Маннонович. – Ҳиссадорлик жамияти раиси Убайдулло Отабоев ҳам ҳозир шу ерда, маблағ қайтарилишини сўраб хат ёзган, шуни олиб, юқорига чиқиб кетди. Масала ижобий ҳал бўлса керак!

Фарғона вилоят ҳокимининг биринчи ўринбосари Алишер Отабоев ҳам «Шу маблағ қайтарилса, завод ўзини ўнглаб олади. Ахир, у Марказий Осиёда ягона», деди. Бошқалар ҳам – сафардаги йўлдошлар, Қувасойда ҳамсуҳбат бўлган одамлар ҳам шунга яқин мулоҳаза билдиришди, ҳаммада бир фикр: қараб турмаслик керак-ку, ахир! Шундай бўлиши табиий, чунки «Ахборот» тақдим этган тасвирни бутун мамлакат кўрган, мухбирнинг куюниб айтган гаплари ҳар бир юракка етиб борган!

Лекин... мен заводга кириб боргач, тасвирдаги манзаранинг тамомила аксини кўрдим, у ҳувиллаб ётар эди! «Шундай қилиб, ишчи ва мутахассислар иш жойларида, ишлаб чиқариши конвейери эса кеча-кундаз ҳаракатда. Аммо ойна йўқ», дея гапини яқунлаган эди-ку, мухбир. Нимадандир норозидек бўлиб юрган ишчиларни тасвирда кўрган эдик. Қани улар?!

Менинг ҳайрон қолганимни кўриб, ҳиссадорлик жамияти раиси ўринбосари Маҳмуджон Эргашев изоҳ берди:

– Одам йўқлигига ажабланиясизми? Бизда иш жараёни компьютер орқали бошқарилади.

Лекин бошқарув пульти ўрнатилган хоналар ҳам кимсасиз эди.

Бош қозонхонанинг бошқарув пультидагина навбатчи йиғит ўтирган экан, завод қачон тўхтатилган, деб сўрасак, у бир нима демади, шунда яна раис ўринбосари изоҳ берди:

– Яқинда-ю.

– Аниқроғи?

– Март ойида.

– У бултур 27 августда ишга туширилган, шундайми?

– Ҳа.

– Демак, олти ой узлуксиз ишлаган. Бу даврда у 5 миллион квадрат метр турли хилдаги ойналар ишлаб чиқариши керак эди. Нега маҳсулот сотилиши эвазига келадиган даромадга хом ашё харид қилинмади? Нега шу йўл билан узлуксиз иш тарзи таъмин этилмади? Ойна харидорғир, қолаверса, завод мамлакатдагина эмас, Марказий Осиёда ҳам ягона. Яъни қўшни республикаларда ҳам ойнага эҳтиёж мавжуд. Шундай экан, ишлаб чиқарилган маҳсулот ўтмай қолиши мумкин эмас. Хўш, ундан келган даромад қани? Қаяққа кетди у? Нега?

– Тўғриси, мен билмайман, – деди раис ўринбосари. – Соҳам бошқа, умумий ишлар билан шугулланаман.

Бу ерда бўлган ҳар қандай киши худди шундай савол билан маъмуриятга мурожаат қилиши муқаррар. Чунки завод энг замонавий технология билан жиҳозланган. Ускуналар ҳозиргина харид қилинган ўйинчоқ машинадай кўримли, тоза. Бирон-бир юмуш қўлда бажарилмайди, иш жараёни ишнам хоналарда, компьютерлар орқали бошқарилади. Маҳсулот сифатли, эҳтиёжталаб, фақат биздагина эмас, яқин хорижда ҳам.

Беш юз киши меҳнат қиладиган шундай қудратли завод иқтисодиётимизнинг бир томонини кўтариши ўрнига, нега ҳар кун 600 минг сўм зарар келтирмоқда?

А.Ли «мен муҳандисман», деди, бош ҳисобчи Л.Нестеренко бу ишга яқинда тайинланганини пеш қилди, хуллас, «Кварц»да бизнинг бу саволимизга аниқ жавоб берадиган бирон-бир инсон топилмади.

Нега шундай бўлган?

Ҳиссадорлик жамияти бош муҳандиси А.Лининг уқтиришича, умуман ишлар ёмон эмас, ваҳима қилмаса ҳам

бўлади, атиги 46,6 миллион сўм дебиторлик, 468,9 миллион сўм кредиторлик қарзлари бор, холос. Ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳам қатъий тартибда, яъни олдиндан ҳақи тўлангачгина харидорга берилади. Заводдаги хом ашёни тежаши учун қайта ишлаш корхоналаридан олинadиган ишша синиқларидан фойдаланиши миқдори ҳам ўн фоизга ошган ва ҳоказо, ва ҳоказо.

Аслида-чи?

Агар вазият телевидениенинг мухбири изоҳлаган ва жамият бош муҳандиси тасдиқлаган даражада бўлса, ҳақиқатан ҳам, айланма маблағ ундирилгач, ишни изга солиши эҳтимол мумкин бўлар эди. Лекин ҳақиқий аҳвол бошқача-ку? Бу вазиятни тугдирган сабабларнинг илдизи ҳам чуқурроқ.

Улар зўр бериб сизни бир нарсага ишонтиришимоқчи бўлишади: ишчилар ва мутахассислар ўз жойида. Завод кечагина тўхтатилган. Ҳамма гап ўша айланма маблағда қолган...

Ҳолбуки, ишчи ва мутахассислар завод тўхтагач, таътилга чиқариб юборилган. Завод эса шу йилнинг 25 январидан буён ишламай турибди. Айланма маблағ масаласига келсак...

2. Ҳужжатлар шу қадар зирҳланганки...

– Ишчиларга ниманинг ҳисобидан маош тўғрилаб беряпсизлар?

Бизнинг саволимизни бош ҳисобчи «ўзича» тушунди:

– Ҳозир ноябрь ойи учун иш ҳақи тарқатяпмиз, – деди у. – Пул етмаган ҳолларда ўсимлик ёғи, гуруч улашяпмиз.

– Бу маҳсулотларни олиши учун қайқдан маблағ топяпсизлар?

– Биздан қарздор ташилотлар кўп. Биридан у, биридан бу оляпмиз-да.

– Демак, дебитор қарз ҳисобидан маҳсулот олинмоқда, шундайми?

– Ҳа.

– Бу ўша ташилот билан вақтида тузилган шартнома бузилишига олиб келмайдими?

Бош ҳисобчи маънос жиламайди.

– Бу қонунга хилоф-ку?

Изоҳ бермайди у.

– Ҳужжатлар билан танишсак бўладими?

– Улар менда эмас, – дейди бош ҳисобчи.

– Нега?

– Ҳуқуқшунос олган эди.

Ҳуқуқшунос эса қайқадир кетган бўлиб чиқади.

Ҳужжатлар шу қадар зирҳланганки, шу ўринда сиз корхона қудратини чуқур ҳис этасиз. Уларга тегишли ҳужжатларни биз хизмат кўрсатувчи банк, солиқ бошқармаси ва бошқа дахлдор муассасалардан олишга мажбур бўлдик.

3. Рақамларда шафқат бўлмайди.

Дунёдаги ҳар қандай ҳодисага истаганча тус бериши мумкин, аммо ҳужжатлар, унда совуққонлик билан қайд этилган рақамлар жуда шафқатсиз бўлади. Биз танишган ҳужжатлар «Кварц»нинг шу ҳолга тушишига аслида хўжасизлик сабаб бўлди, деб турар эди.

Рост, ҳиссадорлик жамиятининг гуллаб-яшинаган даврлари бўлган: 1992 йилда 331 миллион дона шиша идиши ишлаб чиқарилган. Кейинги йилда ҳам 329,7 миллион дона маҳсулот тайёрланган. Лекин 1994 йилга келиб, иш суръати кескин туша бошлаган. 1991 йилга нисбатан олиб қараганда, ўтган йили бутилка 67, шиша банка ишлаб чиқариши суръати эса 26,5 фоизни ташкил этган, холос. Бултур 26 ноябрда вилоят ҳокими номига ёзилган хатда 22 миллион дона шиша идиши ўтмай ётганидан нолинади. Ҳолбуки, бунга қадар ҳам бир литрли ҳажмдаги шиша банкалар ишлаб чиқариши тизими тўхтатиб қўйилган эди.

Ўтган йилнинг биринчи чорагида 1995 йилнинг шу даврига нисбатан 65 миллион сўмлик кам шиша ишлаб чиқарилган. Нега деб сўрасангиз, улар маҳсулотнинг ўтмаётганлигини рўкач қилишади. Бу шунинг англатадики, жамият ишлаб чиқараётган маҳсулотларни ўтказиши ҳақида деярли ўйлаб кўрилмаган. Ҳолбуки, бу идишлар, аввал айтганимиздек, бизда ҳам, хорижда ҳам эҳтиёжталабдир. Оддийгина бир мисол: ҳар бир оила кузда помидор, бодринг неъматларидан консерва тайёрлайди. Бу мавсумда аҳоли шиша банка излаб бозор кезади. Ҳиссадорлик жамияти нега шаҳар ва қишлоқларда кичик-кичик дўконлар очмайди? Ахир, шу йўл билан ҳам халқнинг ҳожатини чиқариши, ҳам маҳсулот сотилишини таъминлаш мумкин-ку. Нега жамият республика вилоятлари ва қўшини мамлакатларга ўзининг доимий вакиллари қўймайди? Улар шу жамият номидан иш юритса, маҳсулотни тарғиб қилишса, харидорлар топиб, фойдали шартномалар тузишса бўлмайдимми?

4. «Ҳотамтой»лар.

Биз ҳиссадорлик жамиятида хўжасизлик ҳукм сураятти, дедик. Шу йилнинг биринчи январигача бўлган ҳолатда унинг дебиторлик қарзлари 261,2 миллион сўмни ташкил этган.

Шунинг 193 миллиони мuddати ўтган қарзлардир. Масаланинг кишини ўйлантирадиган томони шундаки, раҳбариятнинг ҳаддан ташқари «кўли очик». Улар тўлов қурбига эга тижорат фирмалари, савдо уйлари, хусусий дўконлар ва ҳатто ароқ ишлаб чиқарадиган заводларга ҳам насияга маҳсулот бериб юбораверган.

Ҳа, ҳа, сиз ишонинг, Бухородаги «Шохруд» ҳиссадорлик жамияти ҳам, «Фарғонапиво» ҳам улардан насияга ишиша олишган. Намангандаги «Дилафрўз», Фарғонадаги «Қуддус», «Ҳилол», Самарқанддаги «Гулноза», Хоразмдаги «Илҳом», Қашқадарёдаги «Камалак» фирмалари, Фарғонадаги «Орзу», Қашқадарёдаги «Чироқчи», «Саноат», «Мустақиллик» хусусий корхоналари, Бухородаги «Шарқ» савдо уйи, Хоразмдаги «Нодира» хусусий дўкони, Тошкентдаги қурилиш материаллари савдо уйи ва яна қатор хусусий, пулдор корхоналар ҳиссадорлик жамияти «ҳотамтойлиги»дан баҳраманд бўлишган.

Кишини ҳайрон қолдирадиган яна бир ҳол шундаки, жамият қошида тузилган ташилотлар бор. Масалан, «Кварц» савдо уйи. Шу уй 1 мартгача бўлган ҳолатда жамиятдан 10 миллион 832 минг 860 сўмлик маҳсулотни насияга олган. Жамиятнинг қолган ташилотлари ҳам насияга ундирган маҳсулотлар қиймати қўшиб ҳисобланса, бу рақам 23 миллион 618 минг 409 сўмни ташкил этади.

Ҳиссадорлик жамиятининг давлат бюджетига ҳисобланган солиқлардан 1997 йил январь ойи учун 4 миллион сўмдан ортиқ қарзи бўлган. Шунга қарамай, январь ойида 35 миллион 260 минг сўмлик вексель банкда қайд этилмай чиқим қилинган. Гап бу ерда фақат тўлов интизомининг бузилишида эмас. Косанинг тагида нимкоса бор. Вексель «операция»си бу жамиятда шу қадар такомиллашганки, масаланинг моҳиятига унча-бунча одамнинг ақли етмайди. Шу йилнинг 3 январида учта вексель (жами қиймати 300 минг сўм) Қўқон қурилиш моллари савдо ишлаб чиқариш ва таъминоти жамоа фирмаси томонидан қабул қилинган. Шу куннинг ўзида шу серия, шу рақамли векселлар Қувасой шаҳридаги «Ниҳол» хусусий фирмасидан қайтадан кирим қилинган. 6 январь куни ҳам 500 минг сўмлик вексель икки марта айланттирилган. 8 январь куни эса 500 минг сўмлик вексель кирими аввал Қўрғонтепаннинг «Қадр» савдо ишлаб чиқариш фирмасидан, сўнг ҳиссадорлик жамияти қошидаги «Кварц» савдо уйидан, ундан кейин эса Қувасой шаҳридаги «Саидхон»

фирмаси томонидан уч марта расмийлаштирилган. Шу куни шўринг қурғур ПС 003 3102499 рақамли биргина векселнинг ўзи учта корхонада қайта-қайта расмийлаштирилган.

Ҳолбуки, бу пайтда Республика Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 5 декабрдаги «Бюджетга тўловлар механизмини такомиллаштириши ва тўлов интизомини мустаҳкамлаш чоратадбирлари тўғрисида»ги қарори амалда эди. Бироқ жамият векселларни расмийлаштиришида хизмат кўрсатувчи банкни ҳам, демак, қонунни ҳам четлаб ўтиб иш юритган.

Ҳақли савол туғилади: шундай қилишига нима уларни мажбур этган?

Бухгалтерия ҳисоб-китоблари тузилишининг белгиланган тартиби бузиб олиб борилиши «Кварц»да янгилик эмас. Шунинг учун ҳам бош ҳисобчи Л.Нестеренко, раис ўринбосари О.Оллоёров ва ниҳоят, раис У.Отабоевга турли миқдордаги жарима солиниб, бюджетга ундириб олинган. Собиқ бош ҳисобчи М.Абдулазизова эса бундай «бахт»га икки марта мушарраф бўлган.

Бултур Қувасой шаҳар давлат солиқ инспекцияси томонидан солиқ қонунчилигига риоя қилиниши юзасидан ўтказилган текиширув натижаларига кўра, давлат бюджетига жами 2 миллион 964 минг 962 сўм қўшимча солиқ ва молиявий жарима ҳисобланган.

Бу ҳам пул-ку, ахир! Меҳнаткашининг манглай тери эвазига келган бу маблағ, ўн иккита енгил машина бўлатуриб, яна «Сиело» олишига сарфланган бултурги харажат, дебитор қарзлар, 26 декабрда ишлаб чиқарилган бўлса-да, ҳамон ҳовлида сақлаб турилган ойна-ю ишиша идишлар, яъни 131,2 миллион сўмлик қолдиқ мол ҳиссадорлик жамиятининг айланма маблағига кирмайдими? Ҳолбуки, бу корхонада умуман дебитор қарз бўлмаслиги керак. Чунки у асосан пулдор ташиқлотлар билан муомала қилади. Ваҳоланки, бу борада шундай ҳоллар ҳам учрайдики, жамият шартнома тузиши ўрнига аризасига биноан ҳам жисмоний шахсларга маҳсулот бериб юбораверган.

Албатта, бундан жамият раҳбари жуда кўнгличан одам экан-да, дея хулоса чиқармаслик керак. Ким билан суҳбатлашманг, раисни бошқаларга нисбатан қаттиққўл ва ниҳоятда талабчан эканлигини қайд этишади. Рўхсатнома бўлмаса, бегоналар ичкарига кира олмайди дейишади. Унда нега ичкаридаги маҳсулотнинг чиқиб кетиши бунчалар осон?..

Республика ҳукумати меъморий ойна ишлаб чиқариши

заводини эзгу ниятлар билан барпо этди, қурилиш учун 792 миллион 70 минг сўм кредит ажратилди. Бундан мақсад – ҳам аҳолини ишли-жойли қилиш, ҳам мамлакатни турли хилдаги аъло нав, арзон баҳо ойна билан таъминлаш эди. Вақти-соати билан автомобиллар учун ҳам ойналар ишлаб чиқариш, аста-секин Қувасой ойнасини жаҳон бозорига олиб чиқиш кўзда тутилган. Шу тахлит 1999 йили завод қурилишига харжланган кредит ва унинг фоизлари тўла-тўқис узилгани лозим эди.

Лекин олти ойга етмай, у тўхтаб қолди. Ҳатто ўзи ишлаб чиқарган асл маҳсулот эвазига узлуксиз иш жараёнини таъминлай олмади.

Сабаб?

5. Арава ботиб қолибди-ку, муҳтарам раис?!

Ўтган йилнинг 1 ноябрга қадар завод 898 минг квадрат метр ойна ишлаб чиқарди, бунинг қиймати 127,3 миллион сўм бўлади. Шу ойнанинг 252,2 минг квадрат метри, 32,8 миллион сўмлиги истеъмолчига жўнатилган. Шунинг ҳисобидан келган тушум – 4,8 миллион сўм, унинг 980 минг сўми жамият ҳисоб рақамига кирим қилинган, 1 миллион 13 минг сўми векселдан иборат, 2,8 миллион сўми эса кредиторлик қарзини узишга кетган.

94,4 миллион сўмлик маҳсулот, яъни 645,8 минг квадрат метр тайёр маҳсулот омборларда қолдиқ сифатида сақланган.

Демоқчимизки, ишлаб чиқариш бор, лекин ойнани сотишдан келадиган даромад йўқ ҳисоби. Яъни у сочилиб кетган.

Ойна бор, лекин у қолдиққа айланган. Нима эмиш, катта ҳажмда маҳсулот жўнатишининг иложи йўқ эмиш! Харидорнинг ўзи келиб, уни олиб кетар эмиш!..

25 январгача ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг қисмати ҳам шу. Ва ундан келган даромад баҳайбат корхонанинг йиртиқ-ямоқларини қоплашга едирилиб кетган. Шунинг оқибатида хом ашё сотиб олишининг имкони бўлмаган ва янги завод тўхтаб қолган.

Аслида, бу мақолани «Арава ботиб қолибди-ку, муҳтарам раис?!» деб номлаган эдик. Ва бу бежиз эмас. Шу йилнинг 1 март ҳолатига кўра ҳиссадорлик жамиятининг 812 миллион 884 минг сўм кредиторлик қарзлари бор. Агар унга завод қурилишига харжланган кредит ва унинг фоизи қўшиб ҳисобланса, 2 миллиард сўмдан ошади. Мухбир айтаётган 641 миллион сўм «Кварц»нинг тўловларини тўлашга ҳам етмайди-ку?!

Умуман, бу рақам менга бир оз шубҳали туюлди. «Фаргона ҳақиқати» мухбири билан суҳбатда (1996 йил 30 июль) Убайдулло Отабоев: «Шу кунгача бир миллиард 100 минг сўмдан ортиқ капитал маблағни ўзлаштирдик, – дейди. – Қарийб 400 миллион сўмни ўз ички имкониятларимиз ҳисобига топдик. Янги цех маҳсулот ишлаб чиқаришига тайёр». 2 август кун «Ферганская правда»да айнан шу рақам яна қайд этилади.

Нега бу миқдор бирдан ўсиб кетди? Ва «ички имкониятлар» нега «айланма маблағ» тусини олди?

Ва умуман, ўзининг айланма маблағини нега «Кварц» қурилишига ишлатиб юборди? Ахир, у ҳиссадорлик жамияти-ку! Бундай жамиятда ҳиссадорлар кенгаши қарорисиз сариқ чақа ҳам мақсадсиз сарфланмаслиги керак!

Ҳолбуки, Кувасой шаҳар ҳокимининг изоҳича, бундай қарор қабул қилинмаган. Қолаверса, завод ишга туширилиши ҳақидаги актга давлат комиссияси ҳали имзо чеккани йўқ. Шундай вазиятда ўша маблағнинг қайтарилиши ҳақида гап бўлиши мумкинми сира?!

Мухбир-ку, ботиб қолган араванинг лойдан чиқишига кўмаклашмоқчи бўлибди, лекин «Ахборот»даги масъул шахслар нега бу масалага юзаки қарашиди? Улар давлат аҳамиятига молик корхона ҳақида халққа бир ёқлама информация беришдан манфаатдор бўлишмаса керак? Шундай экан, мутасадди идоранинг бирон-бир мутахассисига мурожаат этиши, масаланинг моҳиятига ойдинлик киритувчи шарҳни ҳам илова қилишса бўлар эди-ку?!

Республика ҳукумати «Кварц» ҳиссадорлик жамиятига ҳамшиша гамхўрлик қилиб келган. Ноёб ишиша заводининг барпо этилиши ҳам шундан далолатдир. Бундан таиқари, ўтган йили жамиятнинг солиқдан йиғилиб қолган қарзлари ва жаримаси, жами 66 миллион 240 минг сўмдан кечилди. Россиядан хом ашё харид қилсин учун 1000 тонна пахта толаси берилди. Лекин улар қутилган натижани бермаяпти-ку!

Бу ерда ишни изга солиши, самарадорликка эришиши учун аввало жамиятнинг ўзини тартибга келтириши керак, шекилли? Айтишларича, кейинги йилларда шу соҳанинг фидойиси бўлган анча-мунча мутахассис жамиятдан четлатилган. Ҳозирги раҳбарият билан ишчилар орасида узилиши бор.

Ҳиссадорлик жамиятига биз кириб борган маҳалда ҳам, завод ва цехларни айланиб чиқиб кетаётганимизда ҳам беш-ўн

одам касса олдиди интизор бўлиб турган эди. Касса эса берк. Навбатда турган аёллар бизга арз қилишиди:

– Ойлик олиши умидида деяри ҳар куни келамиз, саргайиб навбатда турамиз. Чунки «фалон куни, фалон вақтда келинлар», деб аниқ айтишмайди. Ҳатто мана бу кассир ҳам бизни одам ўрнида кўрмайди!

Кассир Гулбахор Амираевани қайдандир топиб келишиди.

– Кассада ҳозир 315 минг сўм маблағ бор, – деди у. – Аммо буни бош ҳисобчининг кўрсатмасисиз тарқата олмаяпман.

Бош ҳисобчи эса ўзлари жорий этган тартибнинг инсонпарварлик жиҳатлари ҳақида гапирди. Хуллас, ўша куни маошдан, ўтган йилнинг охирига чораги учун болаларга бериладиган нафақа пулидан умидвор бўлиб келганлар ноумид бўлиб қайтишиди.

Энди икки оғиз завод ҳақида. У ишлайди ва бу ҳақда гап бўлиши мумкин эмас.

6. Қувасой ойнаси дунёни забт этади.

– Ҳали у тўхтамасидан аввал биз шу масала билан шуғуллана бошлаганмиз, – деди Ўзбекистон қурилиш материаллари ишлаб чиқариш давлат концерни раиси Акрамжон Ибобеков. – Бир томондан, у ҳиссадорлик жамияти бўлса, ҳадеб ички ишларига аралашши жоиз эмас. Иккинчи томондан, шундай завод... Эртаиндин 32 вагон сода Қримдан етиб келади. Бунга қаноат қилмай, яна 700 тонна содани Ғазалкент ойна заводидан олиб «Кварц»га бердик. Хом ашё йилнинг охиригача етиб ортади. Лекин бошқа бир муаммо мени ўйлантириб турибди: қайтариши учун олинган кредит ва унинг фоизини икки йилга чўзмаса, қийин-ов. Завод тўла қувват билан ишга киришигач, буни унутиб юбориши ҳеч гап эмас. Насиб этса, ҳали Қувасой ойналари жаҳон бозорини забт этади.

Концерн раисининг фикри, умуман, яхши. Ҳозир фақат у киши эмас, бошқалар ҳам жамият олган фоизли кредит тўлов муддатини узайтириши ҳақида таклиф киритган. Лекин нега улар бунинг оқибатлари, сўмнинг қадрсизланиши унинг товар билан таъминланишига монелик қилиши, яъни ҳолатга етказадиган зиёни ҳақида лом-мим дейишмайди? Ва бунга олиб келган сабаблардан кўра-била туриб кўз юмишади. Ойначилик саноати барбод бўлишдек хавф остида қолган бўлса, бунинг учун ким айбдор?

Телевидениенинг муҳбири, мана, нимага эътиборни қаратиши лозим эди.

«Содда қилиб айтганда, ҳар қайси фикр, ҳар биримиз: «Шу давлат, шу жамият бизга нима берди?» деб эмас, балки: «Мен она Ватанимга, элу юртимга нима бердим?» деб ўйлашимиз ва шу ақида билан яшашимиз керак» (Ислом Каримов). Шу ақида билан яшашимизга эса маърифатдан шахсий манфаатнинг устун келиши тўсқинлик қилмоқда. Бундай вазиятда халқимиз ҳаминша эъзозлаб келган шоиру адиблар, олиму журналистлар айтадаган Сўз азиз ва таъсирчан бўлсин. Ижодкорлар – халқнинг виждони, дейишади. Бу шунчаки айтилган гап эмас. Бу шиор, табиийки, айтар Сўзга бўлган масъулиятни янада оширади.

«Сўз инқилоб ясай олмайди, аммо яхши кишиларни инқилобга ҳозирлашга қодир», деган эди Чингиз Айтматов. Муайян мақолада айтилган сўз тасвир билан уйғунлашса, нечоғли таъсир кучига эга бўлишини мен «Кварц» ҳиссадорлик жамиятида, ўша эшик, ўша қозонхона олдида борганда ҳис этдим. Ва у бундай қилмаслиги керак эди, деган фикрга бордим.

Ҳувиллаб ётган заводдан чиқиб, ҳовлида қолдиқ маҳсулотлар уюмини кўздан кечирганда, касса олдида турган аёлларни учратганда, уларнинг арзини тинглаганда эди бир бор... Шу фикрга бордим, чунки телевидение ходимлари бу жамиятда бир эмас, бир неча марта бўлишган, уларнинг маҳсулотларини тарғиб этиши ниятида шартномалар тузган, жамият шу мақсадда олти ойда 4500 АҚШ доллари ва 270 минг сўм сарфлаган. Айни ташвиқот ишлари кўнгилдагидек бўлмаган шекилли. Йўқса, шунча маҳсулот чанг босиб ётмаган ва мана бу ишчилар ҳам вақтида маошини олган бўлар эди. Бу, албатта, кишини оғир ўйга толдиради.

Қачонгача биз ёниб турган мавзуларни четлаб ўтамиз. Дебитор ва кредитор қарз – энг оғриқли муаммо. Аксарият ҳолда буни тугдираётган – раҳбарнинг «ҳотамтойлиги». Нега бу мавзу таҳлилига бағишланган, «ҳотамтойлик»нинг асл оқибатлари очиб ташланган, ишининг силжishiга нафи тегадиган мақолалар, кўрсатувлар кам?

Пул эмиссияси, хусусийлаштириши борасида муаммолар озми? Ислоҳотларга тўсиқ бўлаётган масалалар етарлими? Нега биз аксарият ҳолларда мавзунинг атрофида ўралашиб қоляпмиз? Ҳатто қойилмақом ишлар қилаётган кишиларни бошқаларга ибрат қилиб кўрсатишининг ҳам урдасидан чиқа олмаяпмиз.

Чунки давр янги, биз ҳамон бу дунё ичига киришга журъ-

ат сезмай турибмиз. У бир иқтисодчи, бир ҳуқуқшунос, бир олимчалик илм тақозо этади. Журналист эса, астойдил истаса, шуни ўзлаштириши иқтидорига эга. Муҳими, чин дилдан ишга киришиши, миллионлар, миллиардлар айланаётган дунё ўша – касса олдида турган ва бир сўмни ҳам қадрлайдиган заҳматкашлар манфаатини унутмасликдир.

Ватан манфаати, давлат манфаати, халқ манфаати дегани шу аслида.

Ғаффор ХОТАМОВ,
«Халқ сўзи» газетаси, 73-сон. 1997 йил 4 апрель.

Мақола зўрма-зўраки ёзилгани шундоққина кўриниб турар эди. Чунки у аввалдан берилган йўлланма асосига қурилган бўлиб, бирон сатрда ҳам телерепортажда қўйилган муаммони тўғридан-тўғри тилга олмас, сабабини изламас эди. Аксинча, яна корхонани «айбдор» қилиб, бу акционерлик жамияти эди, нега 640 миллион сўм маблағ ҳиссадорлар розилигисиз қурилишга сарфлаб юборилган, дейилади. Ҳамма биладикки, биринчидан, корхона раҳбари бунча маблағни ўз ихтиёри билан тасарруф этолмайди, иккинчидан, меъморий ойна цехи қурилишида ҳукумат раҳбарларидан бири Қувасойда бир ойда икки бор «штаб» ўтказар, корхона «ички имконияти» унинг топшириғи бўлмаган ҳолда қурилишга сарфланмас эди.

Қолаверса, мақола муаллифи силлиқланган ойна қолиб, кукун шиша идиш ва банка қолдиқлари, бозори касод маҳсулот сотилсин деб миждоз ҳамда савдо дўконларига аввалдан тўловсиз берилганини урғуларди.

Хуллас, мана сенга хом ашё, аввал корхонани юргиз, дедилар. Айни чоғда юзага келган ҳолат учун шу ернинг ўзида айбдор топасан, дея катта гуруҳдан иборат тафтишчилар ташланди. «Халқ сўзи»даги мақола аслида муаллифнинг журналист суриштируви ва мулоҳазалари эмас, тафтиш материаллари асосида «топширик» нуқтаи назаридан ёзилган роппа-роса бир саҳифалик «оқлов» эди.

Тўғри, бошқарув фаолиятида айрим камчиликлар бўлган. Буни тафтиш кўрсатди. Аммо бош муаммо – корхонани яна ишлатиб юбориш эди. Шу кўрсатувдан сўнг бу масала энг юқори даражада муҳокама қилинди, хом ашё учун маблағ ажратилди, «Кварц»да яна меъморий ойна чиқа бошлади. Мен, телевидение мухбири учун шуниси муҳим эди.

Орадан бирон ҳафта ўтди. Эргалаб уй телефони жиринглаб қолди. Гўшакни кўтарсам – Убайдулла Отабоев. Салом-алиқдан сўнг, бир учрашсак, деб қолди. Биз Фарғона шаҳрида кўришдик. У негадир Қувасойга боришимга кўнмади.

– Бир гапни билиб қўйишингизни истардим, – деди Отабоев босиқлик билан. – Сиз репортаж бергунча биз жим ўтирмаганмиз. Ҳаддимиз сиғадиган барча идоралар, раҳбарлар эшигини қоқиб, муаммони айтганмиз. Лекин...

Убайдулла акани тушунганимни билдириб, бош ирғадим.

– Биламан...

– Билсангиз, шунақа гаплар. Мана, корхона ишлаб кетди. Ҳозир йил охиригача етадиган хом ашё ғамлаб олдик, кредит ҳам беришди. Тўғри, мен жазоландим, лекин барибир сизга раҳмат!

Орадан бир неча йил ўтди. «Кварц» раҳбари ўзгарди. Корхонага Италиянинг «Текин» компанияси ҳамкорлигида замонавий технология келтирилди. Энди шиша идишларни истаган ҳажм ва шаклда халқаро меъёрлар талабига мос ҳолда ишлаб чиқарилар эди. «Кварц» менга «қадрдон» бўлгани учун ҳам яна аста-секин корхонага борадиган, бу каби ютуқ ва янгиликлар ҳақида лавҳалар тайёрлайдиган бўлдим.

* * *

Ёз кунларининг бирида Фарғона шаҳри халқа йўлидан кетаётиб, учта эшак аравада турли хил ичимлик шиша идишларини қаергадир олиб кетишаётганини кўриб қолдим. Машинани секинлатиб, уларни кузатдим. Аравалар бир оз юришгач, йўл ёқасидаги ҳовли дарвозасидан ичкарига кириб кетди. Қизиқ, бу ерда шиша идишлар қабул қилиш пункти бўлмаса, илгари истеъмолда бўлган идишларни нима қилишар экан? Тасвирчи Шухратжон Мирзакаримовга камерани ишлашга ҳозирлаш, ичкарига киргач, воқеликни тўхтовсиз тасвирга тушириш, микрофонни ишлатиб қўйишни айтиб, аравалар орқидан кириб бордик. Ҳовли чамаси 15-20 соғих эди. Ҳар ер-ҳар ерда тоифаларга ажратилган сув, ароқ, вино бутилкалари тўптўп қилинган. Одам яшайдиган биронта ҳам уй йўқ. Бояги арава эгалари – лўли аёллар бир-бирига навбат бермай, бир йигит билан савдолашардилар. Шухратжон менинг имоим билан тасвирга туширишни бошлади. Орадан бир оз ўтгачгина бизни пайқаб қолдилар ва камера томон югуриб, уни тўхтатмоқчи бўлдилар. Лўлилар билан аранг «келишдик». Улар пулини

олиб кетгунча кутиб турдик. Кейин дархол «хужум»га ўтдим. «Бу қандай жой?», «Бу идишлар нима учун тўпланяпти?», «Лўлилардан сотиб олинаётган шишалар пулини ким сизга бериб туради?» каби саволлардан ҳалиги йигит қочиб қутила олмади. Ҳаммаси бир зумда аён бўлди. Маълум бўлишича, ҳалқа йўл ёқасидаги эгасиз жойни ўзбошимчалик билан ўраб олганлар. Лўлилардан сотиб олинган идишларни саралашар, сўнг «хўжайин» катта машиналарга юклатиб, ароқ-вино заводларига топшириб келар экан.

– Эртага шампан шишаларини жўнатамиз, – деди йигит.

Во ажаб, демак, илгари ишлатилган ароқ-вино идишларига корхоналар яна қайтадан ичимлик қуяр экан-да? Бу санитария қоидаларига тўғри келадими?

Мен дарҳол Тошкентдаги озиқ-овқат илмий текшириш институти, Давлат стандартлаштириш идораси ва Шаҳрисабз вино заводида ишлайдиган бир танишимга телефон қилиб, бу ҳақда маълумот йиғдим. Аниқлаганим шу бўлдики, спиртли ва вино маҳсулотларини такрорий идишга қуйиш мутлақо мумкин эмас экан. Энди бир савол очик қолган эди: унда нега ароқ, вино заводлари илгари ишлатилган идишлардан фойдаланадилар?

– Вой бў, битта «тирикчилик»дан ҳам куруқ қоламиз, шекилли, – деди вино заводидаги танишим кулиб. – Бу саволингизга жавоб беролмайман.

Бояги ҳовлида битта бўш идишни 20-30 сўмдан қабул қилиб, заводларга 40-50 сўмдан топшираётганлари ҳақида интервью ёзиб олгандим. Дарвоқе, ҳозир битта янги, ҳали ишлатилмаган идиш неча сўм экан? Биз дарҳол Қувасойга, «Кварц»га йўл олдик. Корхона раҳбарининг кайфияти йўқ, бизни совуққина кутиб олди.

– Мақтанадиган бирон гап йўқ ҳозирча. Режаларни ортиғи билан бажаряпмиз-у, маҳсулот оморларга тўлиб-тошиб кетди. Реализация йўқ, ака.

– Илтимос, бир заводни айланайлик.

Раҳбар аранг ичкарига йўл бошлади. Маъмурий бинодан ўтишимиз билан корхона ҳовлиларига одам бўйи баробар вино, ароқ идишлари тахлаб қўйилганини кўрдик.

– Ичкарида жой қолмагач, ташқарига ҳам қўйишга мажбур бўляпмиз, – деди раҳбар зарда билан. – Ҳайронман, республикада минерал сув, ичимлик заводлари тўхтаб қолганми ўзи, бир кунда аранг 15-20 минг дона сотиляпти холос. Ишлаб

чиқариш ҳажми эса 4-5 баробар юкори. Иш бундай кетаверса, цехни тўхтатамиз.

– Вино, арок, минерал сув идишларининг бир донаси неча сўм туради? – сўрадим мен.

– Сигими, ранги, оғирлигига қараб, 80 сўмдан 120 сўмгача.

Мен корхона сотув бўлимида маҳсулот сотиш ҳақидаги шартномалар ва уларнинг бажарилиш ҳолатини ўргандим, керакли ҳужжат нусхалари, маълумотларни олдим. Шу ерда мутахассис интервьюси ҳам тасвирга туширилди.

Тошкент вино комбинати бир йилда бир неча юз минг идиш сотиб олиш ҳақида «Кварц» билан шартнома тузгану, аммо биринчи ярим йилликда атиги 7 фоизгина идиш сотиб олган эди. Дарҳол Тошкентга, Ўзбекистон Мева-сабзавотчилик ва виночилик саноати уюшмасига қўнғироқ қилдим. Уюшма раиси илгари Андижонда вилоят савдо бошқармасига раҳбарлик қилган. Бир муддат аввалроқ уни янги лавозими билан табриклагани борганимда уюшма раҳбариятидаги айрим амалдорлар билан танишиб олгандим. Улардан бирининг телефон рақамини тердим.

– «Тошкентвино»да янги хил маҳсулотлар чиқараётган экансизлар, – дедим тусмоллаб. – Бундай хушхабарни республика билиши керак.

– Э, қўйсангиз-чи, бизга реклама керак эмас, лекин жуда зўридан ишлаб чиқариляпти, – деди раис ўринбосари. – Сизга, албатта, намунасидан юбораман.

– Маҳсулот тури кўпайиб, сифати яхшилангани дуруст, аммо режалар-чи, бажариляптими?

– Мақтаниш эмас-у, лекин бирон ой «Тошвино» режаси 110 фоиздан камига бажарилмаган.

Режа ортиғи билан бажарилаётган бўлса, унда маҳсулот қайси идишга қуйиляпти? Шу пайт эски идиш сотиб олаётган йигитнинг кечаги гапи ёдимга тушди. Келаси кун ҳали қуёш кўтарилмасдан ҳалқа йўлидаги ҳовлини узокдан туриб кузата бошладик. Соат саккизлар чамаси «КамАЗ» юк машинаси келиб ичкари кирди. Биз борсак, ҳовлидагилар билиб қолишади. Нима қилсак экан? Шу пайт велосипед минган ўспирин йигит ўтиб қолди. Уни тўхтатиб, секин эшикдан мўралашни, машинага нима юклашаётганини билиб беришни илтимос қилдим. Кеча ёлғон гапиришмаган экан, «КамАЗ»га йиғиб қўйилган шампан бутилкалари юкланарди. Бир ярим-икки соатдан сўн

ҳовлидан чиққан юк машинаси ортидан ўта эҳтиёткорлик билан, билдирмасдан, биз ҳам довон ошиб Тошкентга, «Тошвино» комбинатига келдик. Табиийки, машинанинг Фарғонадаги ҳовлидан чиқиши, «Тошвино»га кириб кетишини яширинча тасвирга туширдик. Энди энг оғир иш – вино заводи ичига бир амаллаб кириш ва қандай қилиб бўлса-да, эски идишларга маҳсулот қадоқланаётганини тасвирга тушириш қолганди.

Директор «ҳозир вақтим йўқ», деб бизни қабул қилмай, касаба уюшмаси раисига юборди.

– Телевидениедан келишларинг ҳақида бизга айтишмаганди, очиги, телевидениебоп гап йўқ бизда. Директор айтдилар, нима хизмат бўлса, мен тайёрман, – мулоимлик билан қўл қовуштирди бизни хонаси томон бошлаган одам.

Мен республика уюшмаси раисининг ўринбосари янги маҳсулот ва корхона муваффақиятлари ҳақида гапирганини эслагдим.

– Қачон, қаерга, қанча олиб борайлик?

Бундай жавобдан бир оз довдираган бўлсам-да, муғомбирликка ўтдим.

– Албатта, ундан татиб кўришга улгураимиз. Лекин аввал бир оз бўлса-да корхона кўринишларини тасвирга тушириб олайлик. Илтмос, энг чиройли цехларга бошланг. Ишлаб чиқариш бўлими бошлиғи ҳам бирга юрсин. Бир оғиз интервью беради.

Шундай деб ичкарига кирдиг-у, шампан виноси цехи қаерда экан, деб кўзим олазарақ эди.

Йўлбошчи ҳам «кув» экан. Бизни кўргазмалар залига олиб борди.

– Бу ерда ҳамма нарса бор. Истаганингизча тасвирга тушираверинг.

Ноилож, аслида, бизга кераксиз тасвирларни тасмага тушира бошладик. Шу пайт деворга қўйилган корхона ёнғин хавфсизлиги харитасига кўзим тушиб қолди. Дарҳол ҳозир қаердамизу, шампан цехи қаерда – билиб олдик.

– Мен буларни гапга тутиб тураман. Сиз анави бинога боринг-да, идиш ювишдан то қадоқлашгача бўлган жараённи тасвирга олаверинг. Цех раҳбарлари ҳе-бе деса, кулоқ солманг.

Шухратжон «тушундим», дегандек бош ирғади.

Келишганимиздек, мен мезбонларни каттагина залнинг тўрига бошладим. Маҳсулотларни обдон мақтадим. Кейин ишлаб чиқариш кўрсаткичларини ҳеч эринмай сўраб-суриштириб, ён

дафтарчамга ёзиб олдим. Мезбонлар тасвирчи чиқиб кетганини сезиб қолмасин деб, кўргазмага қўйилган ҳали у вино, ҳали бу ароқ олдига олиб келиб, тўхтовсиз саволлар беравердим. Нима қилиб бўлса-да, вақтдан ютишимиз керак эди. Шу пайт ўрта ёшли бир киши ҳовлиқиб келиб қолди.

– Шампан цехини суратга туширишга сиз рухсат бердингизми?

Ҳамроҳларим ҳайрон елка қисдилар.

– Ҳеч гапга кирмайдиган оператор экан. Энди бутилка ювиш хонасига кириб кетди.

– Нима?!

Ҳамма кўргазма залидан чиқиб, шампан цехига югурди. Шуҳратжон ишчилардан бири шампан виносидан бўшаган шиша идишлар қоғозини тозалаётган, бири қолиб кетган қопқоғини олаётган, саккиз-ўнтаси эса қорайиб кетган, моғор, кир тоғорадаги мағзавали сувда чайқаётган ҳолатни обдон суратга тушираётган экан.

– Тўхта, ким рухсат берди сенга бу ерга киришга? – дағдаға қилди ишлаб чиқариш цехи бўлими бошлиғи камерага ёпиша солиб.

Сир очилган эди. Энди очиқ «ўйинга» ўтмаса бўлмайди.

– Камерадан қўлингизни тортинг. Ҳамма гап ёзиляпти, – дедим-у, микрофонни улаб унинг ўзини саволга тутдим.

– Бу қанақа идишлар? У қаердан келади? Нега уларга шампан виноси қуйяпсизлар?

Ҳамсуҳбатлар корхона идораси томон югурганча кетиб қолдилар. Биз ҳар дақиқани ғанимат билиб, кўринишидан анчадан буён ишламай ётган эҳтиёт қисмлари сочилган идиш ювиш агрегатини тасвирга туширдик. Тоғораларда чала чайқалган идишларга вино қуйилиб, янги этикеткалар ёпиштириляётган лавҳаларга ҳам улгурдик.

– Сиз тезда ташқарига чикинг-у, машинага ўтириб ҳайдовчи билан кетаверинг. Кассетани ҳеч кимга берманг. Телевидение олдида учрашамиз.

Тасвирчи дарвозага, мен идора томон шошдик. Қарасам, бояги ҳамроҳларим комбинат раҳбари билан келишяпти.

Зардали салом-алиқдан сўнг директор хужжатимни сўради.

Чўнтагимдан иккита гувоҳнома олдим. Бири мухбир эканимни тасдиқловчи, иккинчиси Олий Мажлис депутати эканим ҳақида эди.

– Хонага кирайлик, – деди директор терс бурилиб.

Сухбатимиз ҳеч қовушмади. Директор битта саволни такрор ва такрор берарди.

– Сизни ким юборди бу ерга?

Жавобимдан коникмагач, мен учун ҳеч қутилмаганда, осонгина хайрлашди.

Орқамдан ҳеч ким қузатгани ҳам чиқмади. Бунинг сабабини кейин билдим.

Мен шу кунидек мутахассислардан бир неча интервьюлар олгач, репортажни монтаж қилдим-у, «Ахборот» директори, телерадиокомпания раиси Абдусайд Кўчимовга кўрсатдим.

– Каттароқ томирни босиб олибсиз-ку, ярим кундан буён тинчлик йўқ менга, – деди раис қулиб. – Охири телефонни олмай қўйдим. Материал пишқиқ-пухта бўлибди. Шу бугуноқ эфирга берамиз.

Одатимга кўра, бундай кунларда репортажим эфирга берилгунга қадар редакциядан кетмайман. Чунки нима гап бўлса, «Ахборот» тугагач, бошланади. Бугун ҳам шундай бўлди. Раиснинг айтишича, давлат раҳбарининг топшириғи билан эртага республикадаги барча ароқ-вино заводлари тегишли мутахассислар томонидан кўздан кечирилар экан. Бир кун ўтиб эса Қувасойда «Ўзмевасабзавотвиносаноат» уюшмасининг кўчма хайъат йиғилиши ўтказилиши белгиланибди.

Мен Фарғонага қайтдим. Дарҳақиқат, бир кундан сўнг «Кварц»да республиканинг барча ароқ-вино заводлари директорлари, уюшма раҳбарлари йиғилдилар. Ўзбекистон Президентининг Давлат маслаҳатчиси Темур Алимов иштирокида ўтган хайъат йиғилишидан сўнг ўнлаб машиналар ва вагонларда янги ишлаб чиқарилган шиша идишлар барча вилоятлардаги ароқ-вино заводларига, жумладан, Тошкент вино комбинатига ҳам жўнатилди. Кейинчалик маълум бўлишича, корхоналар илгари истеъмолда бўлган шиша идишларни арзон баҳода сотиб олиб, турли фирмалар номидан сохта ҳужжатлар асосида ҳар бирини камида икки баробар қиммат нархда қирим қилар эканлар. Ўзбекистон виносини хорижда сотиб олмаётганларининг сабаби ҳам вино маҳсулотини халқаро талабларга зид равишда такрорий идишларга қуйилаётганида эди. Хайъат йиғилишида бундай «тажриба»га чек қўйиш, тафтиш натижаларига кўра айбдорларни жазолаш ҳақида қарор қабул қилинди.

ИМПОРТ ҚИЛИНГАН САРИЁҒ КИМГА КЕРАК ЭДИ?

Фарғона туманидаги Навоий номли жамоа хўжалигининг раиси Рўзимат Раҳимов кўпни кўрган, оғир-босиқ, ҳаётий тажрибага бой инсон эди. Қачон йўлим шу худуддан ўтса, бирров кириб, Рўзимат отани зиёрат қилиб, бир «чимдим» бўлса ҳам суҳбатлашиб кетардим. Бу гал раисни чорвачилик фермасидан топдим. Хўжаликда республикага донғи кетган наслли чорвачилик ташкил этилганди. Ҳар бош сигирдан кунига ўртача 14-15 литрдан сут соғиб олинган. Ўша пайтда вилоятда атиги учта сут заводи бўлиб, барча хўжаликлар маҳсулотни уларгагина топширишга мажбур эди.

– Сутни сувтекин баҳосида қабул қиладилар, лекин шунда ҳам ҳақини ойлаб, ҳатто йил ўтса-да тўламайдилар.

Раисни бугунгидек тажанг кайфиятда биринчи бор кўришим эди.

– Ахир, чорвага ем сотиб олишимиз керак-ку!

Шу суҳбатдан сўнг чамаси ўн кунлар давомида бир неча шахар, туманларда бўлдим. Таҳририят топшириғи билан турли мавзуларда лавҳа, репортажлар тайёрладим. Аммо ўй-фикрим Рўзимат отанинг задали сўзларида бўлди. Негадир бу савол менга тинчлик бермасди. Ниҳоят, Фарғона сут заводига келдим.

– Э, ука, бизда қандай янгилик бўлсинки, уни гапириб республикага мактансак. Сут-қатикдан бошқа гап йўқ, – деди корхона директори Алижон Латипов.

– Мен иқтисодиёт, статистика идораларидан корхона ҳақидаги маълумотларни олдим. Фақат сут-қатик эмас, ўнлаб тонна сариёғ ишлаб чиқарилибди. Шунга қарамай, кредитор қарздорлик камайиш ўрнига, ортиб боряпти. Бунинг сабаби ишни ташкил этиш билан боғлиқ эмасмикан?

Директор нимага шама қилаётганимни дарҳол пайқади. Қолаверса, кўлимдаги рақамлар асл ҳолатдан дарак бериб турарди. Шунинг учун мен билан очикчасига гаплашишга мажбур бўлди.

– Ёз чилласида қадокланган сут ва қатик маҳсулотини узок сақлаб бўлмайди. Шунинг учун сариёғ ишлаб чиқариш ҳажмини мажбуран оширдик. Аммо уни негадир сота олмаёпмиз.

– Балки сифати...

– Йўқ-йўқ. Мана, лаборатория хулосаси, мувофиқлик сертификати, – Латипов сейфдаги папка орасидан иккита варақни олиб узатди.

Шу куниёқ корхона иш фаолиятига доир лавҳаларни тасвирга туширдик. Маҳсулот омборини ҳам очиб кўрсатишга аранг кўндирдим.

– Бугунги кунда заводимиз омборида 50 тоннадан зиёд олий навли сариеғ бор. Унинг сотувидан тушган маблағ хўжаликлар олдидаги қарздорлигимизни қоплашга етади, – деди Латипов то шипгача тахланиб ётган сариеғ кутилари ёнида туриб берган интервьюсида.

Сут заводидан чиқиб, Фарғонанинг энг катта озиқ-овқат дўконларига кирдим. Ҳаммасида сариеғ сотиляпти. Лекин... хорижники. Нархи ҳам қиммат. Ўша йиллари савдо дўконлари энди хусусийлашаётган, марказлашган бошқарув ва таъминот тизими эса кучини йўқотмаган эди. «Нега сотувда Фарғонада ишлаб чиқарилган сариеғ йўқ, ҳаммаси хорижники?» деган саволимга:

– Бизга бошқарма, савдо базалари етказиб берганини сотамиз-да, – дер эдилар дўкон раҳбарлари.

– Республикага катта миқдорда сариеғ импорт қилиб, олиб келинган. Вилоятимизга ажратилганини ҳали сотиб тугатганимиз йўқ, – деди вилоят савдо бошқармаси бошлиғи Тўлқин Мўйдинов. – Аслида, ҳеч бири сифат жиҳатидан Фарғонанинг сариеғига бас келмайди. Вақти келиб уни ҳам сотармиз.

Мен Латиповга кўнғироқ қилдим.

– Сариеғ сифатли бўлса, нега уни экспорт қилишга уриниб кўрмадингиз?

– Қозоғистондан харидор чиққан эди, лекин биласиз, Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлаган тартибга кўра, сариеғ экспортга йўл қўйилмайди.

Шундай қилиб, мавзу «пишган» эди. Мен чорвадорлар билан учрашиб, улар заводга сотган сут учун ҳақини вақтида ололмаётгани, Фарғона сут заводи омборларида 50 тонна олий навли сариеғ бўла туриб, вилоятга валюта эвазига четдан сариеғ олиб келинаётгани, қолаверса, у қиммат экани, афсуски, маҳаллий сариеғни экспорт қилиш тақиқлангани, бундай аҳвол мамлакат иқтисодиётига зарар келтириши, ички маҳсулот етказувчи ва ишлаб чиқарувчи манфаатига зид экани ҳақида расмий рақамлар

(одатимга кўра, иктисодиёт, статистика, молия хисоботларидан, жамоа хўжаликлари, корхона ҳамда вилоят савдо идорасига оид ҳужжатлардан кўчирма олгандим) асосида икки дақиқали репортаж тайёрладим.

Мамлакатга хориждан сариеғ олиб келтирилишига вилоят савдо идорасининг дахли йўқлиги, бунинг ортида юқорироқ мансабли одамлар турган бўлишини, агар бу репортаж эфирга узатилса, улар менга «рахмат» айтмасликларини аввалдан билардим. Лекин муаммони кўриб кўрмасликка, билиб билмасликка олиш ҳам журналистлик касбимга хиёнат бўларди. Шунинг учун бу каби жиддий материал эфирга узатилгунча тепасида турганим маъкул. Дарҳол Тошкентга йўл олдим.

«Ахборот» директори коса тагидаги нимкосани тушунди.

– Чет элдан сариеғ импорти давлат идораларининг иштирокисиз амалга ошмайди, – деди у пешонасини тириштириб. – Бошимиз жанжалга қолмасмикан?

– Биргина Фарғона сут заводида 50 тонна олий навли сариеғ турибди ахир, – бўш келмадим мен ҳам. – Республиканинг қолган заводларида ҳам шундай аҳвол бўлса-чи?! Бу репортаж билан ҳам чорвадорга, ҳам сутни қайта ишловчига ёрдам берган бўламинг-ку!

Узоқ баҳс-мунозарадан сўнг репортаж дастур тартибига киритилди. Гарчи ҳар бир сўз, ҳар бир тасвир менга аллақачон ёд бўлса-да, «Ахборот» эфирга берилаётган дақиқаларда репортажим ҳеч тугамаётгандек туюлди. Ниҳоят, ўзим тасвирда кўриниб, таънали оҳангда савол қўйдим: «Сифат жиҳатидан қолишмайдиган ва эҳтиёжга етарли ўзимизнинг сариеғ турганида уни чет элдан сотиб олиш ўринлими?»

Орадан ярим соат ўтди. Таҳририятдан кетолмадим. Юрагим қаттиқ ғаш тортди. Гўё тош осилиб тургандек. Шу пайт хонага ҳовлиқиб навбатчи кириб келди.

– Хайрият, шу ерда экансиз. Раис ахтаряпти.

Илгарилари ҳам баъзи-баъзида «шовқинли» гап-сўзлар бўлган. Аммо бу гал воқелик бошдан бошқача кечди.

– Обидов, билиб, қўй, мен бу материални эфирга беришдан аввал кўрмаганман. Тушундингми, кўр-ма-ган-ман!

Шавкат Яхяев тер босган пешонасини юзи аралаш артди. Сўнг бир муддат у ёқдан-бу ёққа безовта қадам ташлаб юриш қилди.

– Хуллас, гап бундай. Эргалаб Вазирлар Маҳкамасига бора-

миз. Исмоил ака хузурида муҳокама бўлади. Кечирим сўрайсан. Адашибман, дейсан, материалдан раиснинг хабари йўқ эди, дейсан, тушундингми?!

Масала мен тасаввур қилганимдан ўн, балки юз чандон жиддий эканини англай бошладим. Яхяев ҳеч қачон бугунгидек ташвишга тушмаган, «Ахборот»ни эфирга беришдан аввал ўзи кўриб қабул қилиб, матнлар йиғма жилдига «рухсат этилсин» дея имзо чекса-да, кейин уни тан олмаган ҳолати биринчиси эди.

Қизик. Югуриб юриб ишлаганингда вақт етишмайди. Бугун эса... Қани энди, тонг ота қолса. Тун ҳам шунчалар узок бўладими?

Эрталаб соат саккиздаёқ Яхяев билан Вазирлар Маҳкамасига келдик. Бош вазирнинг биринчи ўринбосари қабулхонасига иккинчи бор келишим. Бу сафар ҳам «разборга» тушдим. Исмоил Ҳақимович одатда ишга барвақт келадими ёки бугун шундай бўлдими, қабулхонада ўн чоғли сипо кийинган одамлар кутиб туришарди. Сезиб турибман, ҳамманинг кўзи менда, ўзаро эшитилар-эшитилмас нималар ҳақидадир гаплашар эдилар. Ичкаридан менга илгаридан таниш бўлган ёрдамчи чиқди.

– Киришлар.

Яхяев кўлимдан тортди.

– Ҳаммаси эсингда-а?

Катталарга йўл бериб, энди хона остонасига етган эдим:

– Сиз ўтириб турар экансиз, – деди ёрдамчи. – Кейин чақиришади.

Гарчи эшик ёпиқ бўлса-да, ичкаридан Исмоил аканинг овозини «қўйиб» гапираётгани эшитилиб турарди. Мен онасидан ажраган кўзидек мўлтираб қолдим.

Йўқ. «Разбор» узок чўзилмади. Боягилар тез-тез юриб чиқиб кетдилар. Охирида Яхяев чиқди.

– Сен соат тўртда келар экансан. Ҳозирча редакцияда ўтириб турасан.

Ҳашаматли бинодан ташқарига чиқдик. Мажнунтол новдаларидек бош эгиб сув пуркаётган фаввора хаёлимни эгаллади. Қизик, нега у тик отилмайди? Кейин тасаввур қилиб кўрдим. Сув осмонга тик йўналтирилса, баландроқ кўтарилади-ю, ўша ернинг ўзига қайтиб тушади. Эгилган фаввора сувлари эса, паст бўлса-да, узокка бориб етади.

– Ҳозир ҳукумат комиссияси тузилди, у Фарғонага махсус самолётда учиб кетаяпти. Сен билан менинг тақдирим ана шу комиссия хулосасига боғлиқ.

Билиб турибман, Яхяев ўзини ҳам қўшиб айтса-да, аслида, гап мен ҳақимда кетаяпти. Чунки юқоридаги кабинетдан чиққач, кечагидай тушкун эмас, аксинча, қатъий оҳангда гапирар эди.

Тахририятга келдим. Ҳамкасбларимнинг бирови кўнглимни кўтарар, яна бирови ачиниш билан қарарди.

– Материални мен ҳам кўрдим. Долзарб мавзу асосли далиллар билан очиб берилган. Ҳали ҳаммаси яхши бўлади, куюнаверманг, – деди Севара.

У гарчи диктор бўлиб ишласа-да, фикрлари тиник, журналистик изланиш, интилишни ҳеч қанда қилмайди. Севара навбатчилигидаги «Ахборот» ҳамиша қизиқарли бўлади. Чунки у мухбир тайёрлаган лавҳа, репортажга ижодий ёндошади, материал кириш сўзини тузишда масала моҳиятини биринчи ўринга олиб чиқади. Яна бир муҳим жиҳат – Севарада нутқ, овоз оҳанги, сўзга оҳор бериш, яъни ифода маҳорати кучли. У қаерда, қайси сўзга урғу бериш, қаерда кичик пауза-тўхталиш қилиш, қайси иборани талаффуз қилаётганда унинг маъноси юз-кўзда қандай акс этиши кераклигини жуда яхши билади. Бир сўз билан айтганда, Севара – телевидениеда касб ҳадисини олган профессионал журналист. Шунинг учунми, кўнглим бироз юмшади.

Эрталабки одамлар, улар орасида озик-овқат технологияси илмий текшириш институти, савдо тармоқлари раҳбар ва мутахассислари бор, соат тўртда Бош вазирнинг биринчи ўринбосари қабулхонасига тўпландилар. Яна мени қолдириб, ўзлари ичкари киришди. Ўн-ўн беш дақиқа ўтмай, мени чақирдилар.

– Мана, комиссия хулосаси, сен масалани чуқур ўрганмай туриб, бир ёқлама талқин қилгансан ва телетомошабинни, республика халқини ёлғон ахборот билан алдашга урингансан.

Негадир Исмоил Ҳакимовичнинг чехраси очиқ эди. Эрталабкидек бақириб-чақирмасди.

– Яхяев, Обидовни ҳозирок ишдан оласан, бу ҳақда шу бугунги «Ахборот»да эълон қиласан. Журналист ҳамиша ҳақгўй бўлиши, сохта шухрат кетидан қувмаслиги керак.

Телевидениега қайтар эканмиз, Яхяев йўл-йўлакай гапириб келди.

– Эҳ, Обидов. Мен сенга неча марта айтдим, ҳар нарсага суқилаверма, деб. Мана, оқибати. Комиссия Фарғонага бориб

ҳаммасини аниқлабди. Сут заводидаги сариёғ истеъмолга яроқсиз экан. Сен эса ёлғонни ноғора қилдинг.

Тақдирим ҳал бўлганди. Республиканинг юқори мартабали раҳбари қарорини фақат бир кишигина бекор қилиши мумкин. Лекин боя муҳокама якунида Бош вазир ўринбосари комиссия хулосаси ҳақида ҳозироқ Президентга ахборот беришини айтганди.

Фарғона сут заводидаги сариёғ олий навли эди. Корхона директори бу ҳақда интервьюсида айтган, қолаверса, буни тасдиқловчи тегишли ҳужжатлар бор. Аммо менинг гапимга ким кулоқ соларкин?

– Сени, ташлаб қўймаймиз, – деди Яҳяев масҳараомуз оҳангда. – Фарғонадан бирон иш топишда ёрдам берармиз, ахир.

Таҳририятга хайрлашиш учун кирганимда барча ёнимни олди.

– Қаергача бўлса борамиз, ёзма мурожаат қиламиз, лекин сизни ишдан бўшатишларига йўл қўймаймиз, – дейишди улар.

Аммо Яҳяевнинг ўзи «Ахборот» таҳририятига кириб, катта хонага ҳаммани йиғди ва Вазирлар Маҳкамасининг махсус комиссияси хулосаси билан таништирди, «ҳақиқатга тўғри келмайдиган ахборот тарқатгани учун» мени ишдан бўшатиш, шу репортажни эфирга узатишга рухсат бергани учун раис ўринбосари Фарҳод Рўзиевга ҳайфсан эълон қилиш ҳақидаги буйруқни ўқиб берар экан, бу ҳақда бугунги дастурда эълон қилиш шартлигини айтди. Менинг масалам-ку, маълум эди. Лекин нега шу кунги «Ахборот»ни қабул қилган раиснинг ўзи қолиб, бунга мутлақо дахли йўқ раис ўринбосари жазоланганини ҳеч ким тушунмас эди.

Фарҳод Рўзиев дангал, бир сўзли, қўл остидагиларни ҳимоя қиладиган раҳбар сифатида жамоада ишонч ва ҳурмат қозонган. Наманганда бўлган бир воқеа Рўзиевга бўлган меҳримни янада оширган. Ижтимоий-сиёсий кўрсатувлар таҳририятида ишлайдиган Кўчқор Норқобилов бир чиқишида «Халқ сўзи» газетасининг Наманган вилояти ҳақидаги танқидий мақола босилган сонини обуначиларга тарқатмай, киоскаларда соттирмай ушлаб қолинган, деган эди. Вилоят ҳокими Бургутали Рафиқалиев телерадиокомпания раисига телефон қилиб, журналистнинг бу даъвоси тухмат эканини, агар у эфир орқали кечирим сўрамаса, судга мурожаат қилишларини айтган. Шунда Фарҳод Рўзиев зудлик билан Наманганга учиб келди. Мени ҳам

чақирдилар. Биз биргаликда вилоят ҳокими қабулига кирдик. Бургутали Рафиқалиев кечирим сўрашни қатъий талаб қилиб туриб олди.

– Унда Кўчқор учун, мен, раис ўринбосари бўла туриб, эфир орқали шу бугуноқ наманганликлардан узр сўрайман, – деди Рўзиев. – Вилоят телевидениесида чиқсам, розимисиз?

Воқелик бундай тус олишини ҳоким кутмаганди. Дарҳол рози бўлди.

– Фақат бир шартим бор. Кўрсатувни Обидов олиб боради, – деди ҳоким.

Шу куни Наманган вилоят телевидениесида махсус кўрсатув ташкил этилди. Мен бўлиб ўтган воқеани эслатдим. Уни ўрганиш учун республика телерадиокомпанияси раисининг ўринбосари Фарҳод Рўзиев Наманганга келганини, Кўчқор Норқобиловнинг тасдиғини топмаган сўзи учун у жавоб бермоқчи эканини айтдим.

Рўзиев бутун масъулиятни зиммасига олиб, эфирда узр сўради.

Кўл остида ишлайдиган одамни, ҳатто у хато қилганида ҳам, химоя қилишнинг ҳаётий мисоли қалбимда шу қадар чуқур из қолдирганки, ҳалигача ўша воқеани эсласам, шундай одам билан ёнма-ён ишлаганимдан фахрланиб кетаман.

Бу гал ҳам шундай бўлганди. Ҳукумат комиссияси олдидаги раиснинг иддаосини тасдиқлаш учун Рўзиев «емаган сомсага пул тўлади».

– Сизни сақлаб қололмаганимиздан афсусдаман, – деди Рўзиев қўлимни маҳкам қисиб. – Ҳали вақт келади, яна телевидениега қайтасиз.

«Ахборот»нинг шу кунги дастурини ўқишга Севара Турсунова масъул экан.

– Мен бундай хабарни ўқий олмайман, – деди у биринчи бўлиб сўзга чиқаркан. – Балки Обидов ҳақиқатан ҳам хато қилгандир. Лекин у аввало ҳамкасбимиз, қолаверса, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист. Ишдан бўшатиlsa ҳам, бу ҳақда «Ахборот»да эълон қилиш тўғри эмас, деб ҳисоблайман.

Аммо раис сўзида қатъий эди.

– Бу менинг қарорим эмас, ҳукумат топшириғи. Уни бажаришга мажбурмиз.

Наилож, мен ҳақимдаги комиссия хулосаси ва буйруқ шу кунги «Ахборот» дастурида эълон қилинди. Севаранинг овозида аввалги жўшқинлик йўқ эди.

Фарғонага қайтгач, комиссия амалга оширган баъзи ишлардан воқиф бўлдим. Вилоят савдо идоралари раҳбарлари Бош вазир ўринбосари номига «Фарғона сут заводидаги сариёғ истеъмолга яроқсиз экани учун сотувга олинмагани» ҳақида тушунтириш хати ёзибдилар. Улар орасида Тўлқин Мўйдинов ҳам бор эди.

– Узр, шундай қилиш керак бўлиб қолди, – деди у учрашган чоғимиздаёқ.

– Мени ҳам ишдан бўшатишди, – деди Алижон Латипов. Сўнг ўзини телбаликка солиб айтдим, тушунмадим, кўшиб кўйди. – 50 тонна истеъмолга яроқсиз сариёғ ишлаб чиқаргандан кейин жазолайдилар-да!

– Ахир, сариёғ олий навли-ку?!

– Билмадим, билмадим. Яخشиси, бу ҳақда бошқа гаплашмайлик.

Во ажаб, одам ҳам шунчалар тез ўзгарадими?

Сут заводидан яна бир нохуш хабар эшитдим. Меҳнат жамоаси номидан мамлакат раҳбари номига «тухматчи Обидов ишдан четлатилиб, тўғри қилинибди» қабилида хат уюштириб жўнатилибди...

Бу билан менинг барча эътирозларим йўли тамомила беркитилган эди!

Бир ҳафта хонамда камалиб ётдим. Ҳеч кимни, дўстларимни ҳам қабул қилмадим, телефонни узиб қўйдим. Ўйлаб ўйимга етолмадим. Нега шундай бўлди, қаерда хатога йўл қўйдим? Мен-ку – мен, уйдагиларга жуда қийин бўлиб кетди. Охири, бир қарорга келдим. Бас, етар. Бундан буён умуман матбуот соҳасида ишламайман. Отам савдогар, тадбиркор эди. Нима, бу иш менинг қўлимдан келмайдими? Ёшлигимда ўзимни синаб кўрганман-ку!

Аста режа туза бошладим. Ишни нимадан, қандай бошлашни, бир неча йўналишларни белгилаб олдим. Аввал совун ишлаб чиқарадиган кичик корхона очмоқчи бўлдим. Фарғона ёғ-мой комбинатига маслаҳат олгани бордим. Директори Раҳмонжон Аҳмедовни яхши танирдим. У йўқ экан.

– Директорнинг савдо ишлари бўйича ўринбосари Латипов бор, – деди котиба бошқа раҳбарлар ҳақида сўраганимда.

Фамилия-ку таниш. Аммо ўхшаш бўлса керак, деб ўйладим. Чунки кечагина жазоланган раҳбарни бугун ундан ҳам каттарок корхонага, масъулиятлироқ вазифага тайинлашмас!

Адашибман. Хона эшигини очсам, ўша, Фарғона сут

заводининг собиқ директори чарм қопланган айланма креслога ўтириб олиб, ҳайбатли столдаги қоғозларни кўздан кечирав эди.

– Келсинлар, келсинлар, қайси шамол учирди биз томонларга? – Алижон ака гўё орада ҳеч гап бўлмагандек, тавозе билан пешвоз чиқди.

Мен терс бурилдим-у, хонани тарк этдим.

Орадан бир фурсат ўтмай, Латиповни Фарғона ёғ-мой комбинатига директор этиб кўтардилар. Кейин тушундим. Бундай сийловлар сут заводидаги сариёғ сифати, аслида, қандай экани ҳақида оғиз очмай тургани учун эди...

Ўша кунлари яна ўзимни қаерга қўйишни билмай қолдим. На уйга сиғаман, на кўчага. Уйга кирсам, кўчага чиқиш учун баҳона излайман, кўчага чиқсам, уйга беркиниш учун. Рухий беқарорлик тинчлик бермасди менга. Шундай кунларнинг бирида беихтиёр деҳқон бозорига кириб қолдим. Қайси расталарни айландим, қаерда тўхтадим – билмасдим. Хаёлим ўзимда эмасди. Қарасам, узум сотишаётган экан.

– Килоси неча сўм? – сўрадим беихтиёр, узумдан кўз узмай.

Лекин сотувчи жавоб бермасди.

– Узум қанчадан? – такрорладим саволимни.

– Сизга бепул. Қанча тортай?

Бошимни кўтарсам, ёши олтмишлардан ошган, чехрасидан қандайдир нур балқиб турган оқсоқол беғуборгина кулиб қараб турарди.

– Сиз Муҳаммаджон Обидовсиз. Биз оиламиз билан сизнинг чиқишларингизни ҳар гал кутардик. Ҳаммасини кўриб, эшитдик. Сиз барибир истеъдодли журналистсиз. Ҳали ҳаммаси ўрнига тушади, ўғлим.

Отахон шундай деди-ю, яшиқдаги узумдан саралаб-саралаб целлофан халтага сола бошлади.

– Бу сизга, олаверинг, ўзимизнинг боғдан.

Мен карахт бўлиб қолдим. Тилимга на бир сўз келарди, на бир қадам ташлай олардим. Кейин кўзимдан ёш думалаб, лабларимга тушганини ҳис қилдим-у, ўзимга келдим.

– Олинг, олаверинг!

Қандай қилиб бозордан чиқиб кетганим, қаерга бориб, қанча вақт юрганим, қачон уйга қайтганимни билмайман. Бир неча кундан буён қалбимни тўлдирган изтироб, ҳақсизлик изтироби бугун қаддимни буккан эди...

Шу куни туш кўрибман. Ҳовлимизда дадам билан ўтирган

эканмиз, бир пайт ҳалиги отахон аёли, ўғил-қизлари, набиралари билан келиб қолибди.

– Мана, ўша Муҳаммаджон Обидов, – деди у.

Барчалари қўлларидаги узумни қўйишди. Дадам қўл очиб:

– Сизлар гувоҳ бўлинглар, ўғлимни дуо қилай, – дедилар.

Ҳамма қўшилди. Дадам узок дуо қилдилар.

Уйғониб кетдим. Терлаганимданми ёки уйқумда ҳам йиғлабманми, ёстигим жикқа ҳўл эди. Ўшанда дадам оламдан ўтганларига роса ўн йил бўлганди. Авваллари ҳам тушимга кирардилар. Аммо бу сафар анча хомуш кўриндилар. Қолаверса, йиғлаб дуо қилдилар. Рухлари безовта бўлди шекилли, мен туфайли...

Орадан роса йигирма кун ўтганди. Телефон тўхтовсиз жиринглайверди. Гўшакни кўтардим.

– Э, Обидов, бормисиз, ўзи? Бундай телефон қилай ҳам демайсиз!

Раис ўринбосари Фарҳод Рўзиевнинг хушчақчақ овози янграрди.

– Отахон (баъзида у мени шундай деб атарди), тез Тошкентга келинг, шу бугуноқ учиб келинг.

– Тинчликми? – сўрадим мен.

– Тинчлик эмас-да, ҳаммаёқ алғов-далғов бўлиб кетди, телефонда айтадиган гап эмас. Айтадиганим шуки, сиз ишга қайтдингиз, ха-ха-ха...

Ўзини кўрмасам ҳам, унинг мириқиб, юракдан кулаётгани билиниб турарди.

Тошкентга келиб, тўғри Рўзиевнинг олдига кирдим.

– Аввал «катта»га учрашинг, – деди у мени бағрига маҳкам босиб. – Худо бор экан!

Яхяев қабулхонасига киришим билан раис ёрдамчиси юзида сунъий табассум билан:

– Сизни кутаяптилар, марҳамат, кираверинг, – деди.

– Обидов, Обидов, все же мы тебя выстояли! – Раис икки кучоғини очиб, эшик томон юрди. Мен совуққина қўл узатдим холос. – Биламан, сен мендан хафасан, лекин ўшанда шароит шуни тақозо қилганди-да. Аммо ҳаммасини жой-жойига қўйдим. Ишдан бўшатилишинг ҳақидаги буйруқни ўша кунги сана ва рақам билан янғисига, сени навбатдаги таътилга чиқариш ҳақидаги буйруқ билан алмаштириб қўйдим. Ха-ха-ха, бошлабманми?! Бугундан ишни қайта бошлайсан.

– Нима бўлди ўзи? – Раисдаги иккиюзламачиликни кўриш қанчалар ёқимсиз бўлса-да, сўрадим ундан.

– Айтяпман-ку, сени ҳимоя қила олдик деб!

Кечагина аввал Вазирлар Маҳкамасидаги йиғилишда, кейин таҳририятда шаънимга бўлмағур тухмат гапларни қалаштириб ташлаган Яҳяев мени «ҳимоя қила олгани»га ҳеч ишониб бўлмасди. Воқеадан кейин хабар топдим. Президентнинг матбуот котиби Мурод Муҳаммад Дўст илтимоси билан мамлакат раҳбари тегишли идорага республикадаги барча сут заводларида қанча сариёғ бор, унинг сифати қандайлигини аниқлашни топширган. Маълум бўлишича, биргина Фарғона вилоятининг ўзида 200 тоннага яқин сариёғ бўлган ва унинг ҳаммаси, шу жумладан, Фарғона сут заводидаги 50 тонна сариёғ ҳам олий навли экан...

Билмадим, аслида нима сабаб, лекин ҳар ҳолда орадан кўп ўтмай, «Фарғона сут заводидаги сариёғ истеъмолга ярқсиз» деган хулосага қўл қўйганларнинг ҳаммаси вазифасидан озод қилинди. Яҳяев ҳам.

БЕФАРҚЛИК

Тушлик чоғи эди. Роса очикқанман. Устига-устак, вақтим зиқ. Шаҳардаги ошхоналардан бирига кирдим. Мўъжазгина залда йигирма чоғли одам бор эди. Хона тўрида оқ халатли (кейин билсам, у ошпаз экан) киши хўранда билан тортишмоқда. Ҳамма томошабин.

– Шу ҳам овқатми? Пулингни оқлаб олсанг бўлмайдими? – Хўранда қўлидаги манти солинган ликопчани столга отди.

– Мен нима қилай, ун ўзи қора бўлса... – Ошпаз айб иш қилиб қўйган ёш боладек столга сочилган манти бўлақларини териб олар экан, ўзича бир нималар деб ғўлдираб ҳам қўйди.

Иштаха бўғилди. Очлик унутилди. Можаро сабабини шу паллада ўрганиб бўлмасди. Мен ҳам ҳалиги хўранда ортидан чиқиб кетдим. «Қизик, ошпаз нега мантини қора ундан тайёрлаган? Таннархи арзон бўлсин дебми? Йўғ-е, ахир, у мижоз йўқотишни хоҳламайди-ку?». Мухбирлар бўлимига борар эканман, шу саволлар хаёлимни эгаллаб олганди.

Иш кўп. Ҳали у ерда, ҳали бу ерда байрамолди иншоотларининг очилиш маросими бўларди. Бунинг устига, вилоятда эришилаётган ютуқлар ҳақида алоҳида кўрсатув ҳам тайёрлашим керак. Кечалари билан монтаж хонасидан чиқмайман. Архив тасвирларни, суҳбатларни топаман, бугунги кун билан таққослайман. Ўзимча қисқа-қисқа матн ёзиб, лавҳаларни монтаж столида ўтириб тераман... Лекин ўй-хаёлим стол устига сочиб ташланган қора ундан тайёрланган мантида. «Ошпаз нега энди қора ун ишлатди?»

Ора-орада шу мавзуга материал йиға бошладим.

Оппоқ, бўрсилдоқ нон ёпаётган нонвойдан сўрадим.

– Қанақа ун ишлатасиз нонга?

– Қозоқниқидан, – қатъий жавоб берди нонвой.

– Ўзбекистон уни-чи?

– Бе, Ўзбекистон унида нон ёпиб бўларканми? Хамири юмшоқ, бир амаллаб тандирга ёпсанг, оқиб кетади.

– Сабаб?

– Қуввати йўқ, қуввати. Ахир, ярими кепак-ку!

Бу суҳбат юрагимга қаттиқ ботди. Менга нонвойхонада ундан бўшаган қопларни кўрсатишди. «Бидай уни. Биринши сорт» деб ёзилганди уларга қозоқчалаб.

Кейинги сафар озиқ-овқат дўконига кирдим.

– Сизда Ўзбекистон уни борми?

Сотувчи менга диққат билан қараб олди. Кейин:

– «Ўзбекистон» навли ун бор, – деди таажжуб билан. – Неча қоп керак?

Мен унга эргашдим. Биз дўкон ортига ўтдик. Икки уюм қопланган ун устига брезент ёпиб қўйилганди. Тахлам остидаги қоплар ғишт мисол босилиб, қотиб қолибди.

– Сиз чорва емига аралаштиргани оласизми?

Бу гал сотувчининг гапи устимдан муздек сув куйгандек бўлди. Чунки мен мухбир сифатида дехқон меҳнатининг машаққатини яхши билар эдим. Ҳали пахтаси териб олинмаган далага пайкал оралаб дон уруғи сепилади. Айниқса, биринчи сув олиш машаққат. Кейин ғўзапояни ўриб олиш керак. Май ойларига келиб пахтага ҳам, донга ҳам сув керак. У эса танқис. Кечалари билан чироқ тутиб дон экилган майдонларни суғоришнинг ўзи бўлмайди. Бир кун сувдан қолса бошоқ қотиб қолади, демак, ҳосилдорлик 3-5 центнерга камайди деяверинг. Занг тушган далаларни эса боласини авайлагандек дорилаши-чи? Хуллас, мўлжалдаги ғаллани етиштириш ва ўриб олишнинг ўзи бўлмайди. Бу ерда эса шунча меҳнат эвазига олинган дондан чиқарилган ун қисман ачиб, ярқисиз ҳолда ётарди. Ун уволи нон уволи билан баробар эмасми, ахир?!

– Мен нима қилай, дон комбинати 1-сортга «Ўзбекистон» навли унни мажбурий равишда қўшиб беради. Уни халқ олмайди. Нонвой-у ошпаз ҳам. Қора ун хамирга ярамайди, дейишади. Уйида қўй-мол боқадиганлар кепак узилганида баъзида шу ундан олишади-да...

Бу гал ўша, можаро бўлган ошхонага бордим. Ошпаз билан обдон суҳбатлашдим. У бир тоғорада «Ўзбекистон» унидан, иккинчисида Қозоғистон унидан хамир қилиб кўрсатди. Дарҳақиқат, иккинчи тоғорадаги хамир қаттиқ, мустақкам эди. «Ўзбекистон» уни хамирини эса ҳатто лағмон қилиб чўза олмадилар.

– Қувват йўк, мухбир ука, қувват. Неча марта элакдан ўтказсам ҳам, кепаги ажрамайди.

Ошпаз ҳафсаласи пир бўлиб, иккинчи тоғорадаги хамирни чўза кетди.

Фарғона дон маҳсулотлари корхонасида мени совуққина кутиб олдилар. Гап айланиб, «Ўзбекистон» навли унга тақалганида:

– Э, мухбир ака, биз ГОСТга қараб ишлаймиз. Мана, меъёр. Бир кило буғдойдан саккиз юз грамм ун чиқаришимиз лозим. Қолаверса, бу юмшоқ навли буғдой, айб бизда эмас, – деди раҳбар. – Ўтирозингизни Госстандартга айтинг.

Корхона ховлисида юзлаб тонна «Ўзбекистон» навли ун моғорлаб ётарди.

– Реализация йўқ. Охир-оқибат, бир қисмини яна бир бор қайта навлаб, омухта ем цехига ўтказиб юборамиз.

Корхона раҳбарида ташаббус йўқ эди. У ҳолатни таҳлил қилиб, навни яхшилаш ҳақида таклиф киритмаган. «Бу юқорининг вазифаси, мен нима қилдим аралашиб» қабилда тутар эди ўзини.

Бир неча кунлардан буён юрагимдаги осилиб турган тош янада оғирлашгандек, оғриқлироқ туюлди шу он. Мавзу жиддий. Мавзу оғир. Мавзу давлат аҳамиятига эга. Бу ҳақда эфирда бир сўз айтмоқ жуда катта масъулият.

Шу куни монтаж хонасида бир маҳалга қадар қолиб кетдим. Пухта режа керак эди. Тасвир, интервьюларни қайта-қайта кўриб чикдим. Сўнг репортаж режасини туздим. Ёкмади. Янгисини қоғозга туширдим. Яна, яна ва яна ўнлаб варақлар саватчага улоқтирилди. Келаси кунни кутубхонада ўтказдим. Буғдой нави, уни қайта ишлаш, ун ишлаб чиқариш технологияси, Қозоғистонда дончилик... Битта катта умумий дафтар китоблардан олинган кўчирма, иқтибос, рақам ва маълумотларга тўлди. Шу куни репортажнинг якуний режаси ҳам битди.

Одатим шундай. Тасвирга туширишга шошмаганим билан, уни бошлаганимда ҳеч ким мени тўхтата олмасди. Тезкорлик, шиддат – шиорим эди. Фарғона, Наманган, Асака дон комбинатларида ун ишлаб чиқариш технологияси, амалдаги меъёрлар, маҳсулот сотуви, технологик ускуналарнинг қуввати ва аслидаги имкониятлари, мутахассис, истеъмолчилар фикрлари... Икки кунда режамдагидан зиёд видеоматериаллар тўпладим. Шу куниёқ маттни қоғозга тушириб, монтажга ўтирдим. Эрта тонгда мен истагандек лавҳа тайёр эди.

– Тез йўлга тушиш керак! – Хаёлимга келган биринчи фикр шу бўлди. Нонуштани кейинга қолдириб, машинани Тошкент томон ҳайдадим.

«Ахборот» дастурининг бугунги чиқиши эрталаб режалаштирилган. Табиийки, унда менинг репортажим йўқ эди. Лекин мен қатъий туриб олдим.

– Ҳеч йўқ, трактда раисга кўрсатайлик!

Рози бўлишди. «Ахборот» дастуридаги лавҳа ва репортажлар кўрилиб, муҳокамадан ўтгач, менинг репортажим кўрсатилди. Одатда, «Ахборот» директори хонасида шу кунги кўрсатув масъуллари ўтирсак, раис ўз хонасида кўрар эди. Кўчимов (ЎзТРК раиси) тўсатдан бугунги кўрсатув тартибига ўзгартириш киритди ва ун ҳақидаги материал расмий ахборотдан кейин биринчи блок (мавзулар гуруҳи)га ўтказилди. Мен ҳаяжонда эдим. «Бу мавзу туфайли ҳукумат аъзолари, балки раҳбарларидан бирига жиддий танбеҳ берилиши, ҳатто жазоланиши ҳам мумкин. Нега раис иккиланмай уни эфирга беришга рози бўлди экан?» Бу саволга жавоб излардим. Чунки бу каби «жанжалли» материалларни эфир тартибига киритиш ҳар доим ҳам осон бўлавермасди.

Эфир вақти келди. Одатдагидек, бошқарув аппаратхонасининг бир бурчагига тикилиб олганман.

– Э худо, илоҳим юртбоши кўрсин-да, – пичирладим ўзимча.

Диктор иқтисодий блокка ўтди ва менинг таҳлилий лавҳамга ёзилган кириш сўзини ўқиди.

– Мотор! – деди режиссёр. Экранда мен пайдо бўлдим ва ишонч билан савол ташладим: «Нега Фарғона водийсида «Ўзбекистон» навли унни эмас, Қозоғистон унини афзал биладилар?»

Мен биргина шу савол томошабин эътиборини ўзига тамомила тортиб олишига ишонар эдим.

Кейин ошпаз, нонвой, сотувчи интервьюлари, дон комбинати омбори, технолог ва мутахассислар фикрлари, ишлаб чиқариш жараёни, рақамлар, графиклар бирин-кетин ўрин алмашар, томошабин эса михлангандек экрандан кўз уза олмасди. Лавҳа сўнггида яна экранда кўриндим. «Хўш, ун навлари ва ун олиш меъёрларини қайта кўриб чиқиш вақти келмадимикан?» – дея томошабинга муурожаат қилдим.

Икки ярим дақиқалик лавҳа бир нафасда ўтди-кетди. Ботир (режиссёримиз) менга қараб «Яшанг, ака!» деди. Бошқаларнинг ҳам юзидан мамнуният сездим. Лекин... Уни давлат раҳбари кўрдимикан? Агар кўрмаган бўлса, ҳукумат раҳбарининг биринчи ўринбосари (Исмоил Жўрабеков шу соҳага ҳам масъул эди) қаҳрига учрамасмиканман?..

Йўқ, «Ахборот» тугаб улгурмади ҳамки, мени раис чакираётганини айтишди. Демак, бир гап бўлган.

– Келинг, – деди одатдагидек жиддий оҳангда Кўчимов. – Эрталаб соат ўнга девонга борасиз. Президент чақиртиряпти.

– Тинчликми? Бирга борармиз?

– Тинчлик эмас-да, ака-а! Президент тор доирада муҳокама ўтказар экан. Сизнинг ўзингизни таклиф қилишди.

Бир лаҳза танам оловдек ёнди. Кейин титроқ тутгандек бўлди. «Президент қандай қабул қилдйкан лавҳани?»

Оқсаройга белгиланган вақтдан ярим соат аввал бордим. Мени кичик қабулхонага бошлашди. Бу ерда «Ўздонмаҳсулотлари» АҚ раиси Икромхон Нажмиддинов кўлида бир даста қоғоз, Президент Давлат маслаҳатчиси Голишев, Бош вазир ўринбосари Рустам Азимов билан нималарнидир муҳокама этардилар. Менга кўзлари тушди, лекин ўзларини сезмаганга олдилар. Фақат Икромхон ака билинар-билимас бош ирғагандек бўлди. Мен Президент креслосидан чап томонга, энг четга ўтирдим. Шу пайт залга Исмоил Жўрабеков кириб келди. Ҳамма ҳурмат билан бир қатор бўлиб олди. Мен нима қилишимни билмас эдим. Илгари ҳам Бош вазир ўринбосари ғазабига бир неча бор дучор бўлганман. Аммо сезиб турибман, бу гал вазият анча мураккаб. Ўрнимдан туриб салом бердим. Исмоил ака ҳам мени кўрмаганга олди ўзини. Бу эса юрагимга янада кучлироқ ваҳима солди.

– Ўтиринлар, – деди Президент маъмурияти ходимларидан бири. Демак, Президент кириб келяпти! У бир-бир бизни кўздан кечирди. Сўнг менга бошқа жойга, Президент креслоси тўғрисиغا, унга юзланиб ўтиришим зарурлигини айтди.

Бундай жойлашувни у ўзи хал қила олмасди. Юрагим қинидан чиқай деди. Мен Ислом Каримов сафарларига кўп марта ҳамроҳ бўлганман. Президент табиатини бир оз бўлса-да билардим. Демак, ё мақталаман, ё...

Эшикда Президент кўринди. Ҳамма ўрnidан турди. Ислом аканинг юзидаги норозилик шундоққина билиниб турарди. У Икромхон Нажмиддиновга юзланди.

– Менга сизни ташаббускор деб тавсия қилишганди. Шунинг учун Намангандан олиб келгандик. Аввалги ўғри, муттаҳам ҳамма ёқни расво қилган экан, нега шу пайтгача бирон таклиф билан чиқмадингиз?

Ислом Каримов бу гапларни Икромхон Нажмиддиновга нисбатан айтаётган бўлса-да, ўтирганларга бир-бир қараб чиқди.

Ҳамма бош эгиб дафтарчасига нималарнидир ёзарди. Мен биламан, Президент бир қошини сал чимириб гапирдим, тамом деяверинг. Ҳеч ким бу қарашга дош беролмайди.

– Ноинсофлар! Энг қора, истеъмолга деярли яроқсиз урни чиқаришга, яна уни «Ўзбекистон» деб номлашга қайси виждонинг йўл кўйди?!

Сукунат. Фақат ручкалар ҳаракатда. Ҳеч ким қоғоздан кўз узмайди.

– Сиз-чи, сиз нега бу масалани кўймадингиз, жаноб Жўрабеков? Қачонгача мамлакатдаги иқтисодий муаммолар ҳақида мен телевизордан эшитаман? Обидов кеча бу ҳақида бонг урмаса, яна қанча жим юрар эдиларинг?! Гапиринглар!

Одатда, фамилияси тилга олинганлар ўринларидан турадилар. Мен ҳам Нажмиддинов, Жўрабековдан сўнг ўрнимдан турдим. Президент менга қараб турарди. Ўзимда куч топиб, мен ҳам тик боқдим.

Мана, орадан неча йиллар ўтди. Лекин Ислом аканинг ўша ташвишли, бир олам маъно яширин қараши ҳали ҳам кўз ўнгимдан кетмайди. Сен кеча кўтарган муаммодан булар мени хабардор қилмаган, деяётгандек эди.

– Хўш, нега Қозоғистон бугўйдан 60 фоиз ун олинади-ю, бизда у 80 фоиз? Тўқсонинчи йилларнинг бошидаги нон тақчиллиги эмас-ку ҳозир. Ҳосилимиз 5 миллион тоннадан ошди. Нега меъёрлар қайта кўрилмаган? Нима, шуни ҳам Президент қилиб бериши керакми? Унда «Ўздонмахсулотлари»ни тугатайлик.

Ниҳоят, Исмоил Жўрабеков бу саволларга жавоб бера бошлади.

– Тўғри айтдингиз, Ислом ака, бу меъёр 90-йилларда киритилган, ўшанда бошқа шароит эди. Ҳозир донимиз ўзимизга етиб ортади. Ҳатто экспорт қилсак бўлади. Лекин бугўйдан ун олиш кўрсаткичларини ўзгартирмабмиз. Бу бизнинг айбимиз. Аввало, менинг хатоим.

Шу паллада ҳамма Президентга бир қараб олди. Президент бош ирғаб кўйди. Айниқса, унга Жўрабековнинг дон экспорти ҳақидаги сўзлари ёққанини ҳис қилдим. Бундан руҳланган Бош вазирнинг биринчи ўринбосари сўзини давом эттирди.

– Биз туни билан ишлаб режа туздик. Биринчидан, умуман меъёрлар бекор қилинади ва қайтадан белгиланади. «Ўзбекистон» навли ун ишлаб чиқариш бугундан тўхтатилади...

Исмоил Жўрабеков ўн дақиқа чамаси кўриладиган чора-гадбирлар ҳақида гапирди. Лекин Ислоом ака нимадандир қоникмасди.

– Шошманг, шошманг. Менга юзаки гаплар керак эмас. Тўғри, биринчидан, ун сифат кўрсаткичларини қайта кўриб чиқасиз. Бизга олий, биринчи нав ун керак холос. Худога шукур, бугдой етарли. Иккинчидан, юқори ҳосилдоргина эмас, клейковинаси юқори навли бугдой керак. Демак, уруғчилик масаласини ўрганиб, тез чора кўриш зарур. Учунчидан, бугдойни қайта ишлаш технологияси эскирган. Бунга Муҳаммаджоннинг ҳам ақли етиб турибди. Сиз эса аллақачон билган бўлишингиз керак эди буни. Азимов, Голишев билан масалани ҳал этиш режасини тузинг. Бунга қанча пул керак бўлса, топиб берамиз. Тушундингми, Азимов?

– Пулда муаммо бўлмайди, – деди Рустам Азимов.

– Один из самых главных вопросов в этой проблеме – обновит технологию. Голишев, займись изучением технологии России, других стран и дайте предложение.

Шундан сўнг Президент мени турғизди.

– Муҳаммаджон, бугун Нажмиддинов телевидение орқали халққа муаммо моҳиятини, сабабларини ва уни ҳал қилиш учун нималар қилишга келишганимизни ўзи тушунтириб берсин. Сен у билан шу ҳақда суҳбатлаш.

Бу – йиғилишга қўйилган нуқта эди. Ислоом ака зални тарк этди. Қарасам, боя менинг шу ердалигимни «сезмаган»лар бир-бир кўл узатяпти.

– Муҳаммаджон, – деди билагимни тутиб Исмоил Жўрабеков. – Икромхонга ўзинг ёрдам берасан. Тайёр бўлганида мен ҳам бир кўриб бераман.

Хуллас, шу куни «Ахборот»дан сўнг «Ўздонмахсулот» АК раиси Икромхон Нажмиддиновнинг суҳбати берилди. Шу кундан бошлаб дўкон, дон комбинати омборларидаги «Ўзбекистон» навли ун йиғиб олинди. Тез орада республиканинг барча дон комбинатлари технологик жиҳозлари замонавий ускуналарга алмаштирила бошланди. Бу жуда катта маблағ билан боғлиқ бўлса-да, шундай қилинди. Натижада юқори навли ун ишлаб чиқариладиган бўлди.

Ҳар гал дон комбинатлари ёнидан ўтар эканман, ўша кунлар ёдимга тушади. Оммавий ахборот воситаларини тўртинчи ҳокимият деганларида шу каби воқеаларни назарда тутган бўлсалар керак-да...

«ОРИОН»НИНГ ИККИТА ЧЎНТАГИ

Наманганнинг Учкўрғон туманида дон мўл бўлди. 20-40 гектарли майдонларда комбайнлар худди денгизда сузиб кетаётган кемаларга ўхшарди. Бир бошокни қўлга олиб, донини кўздан кечиранман. Кўз тегмасин, роса тўйинган, бўлик. Ҳатто қўлда ҳам бошоқ вазни одатдагидан оғирроқ экани сезилади. Учкўрғонлик деҳқонга худо берибди.

Мен Шухратжон (тасвирчи)га бошоқ ва дон доналарини йирик план (кўриниш)да олишини айтиб турган эдим, ёнимиздан ўтган комбайн негадир нарироқда тўхтади-ю, хайдовчи ундан тушиб олдимизга келди.

– И-я! Муҳаммаджон Обидовмисиз? Сиз ўша журналистсиз. Келинг, бир бағримга босай!

Мен нима бўлаётганини англаёлмай қолдим. Комбайнчи белимдан маҳкам кучиб кўтарди-ю, бир айлантириб ерга қўйди.

– Отангизга раҳмат. Ўша кўрсатувдан сўнг бизнинг маҳалламизга ҳам шелуха, кунжара олиб келиб таркатишди, давлат нархида беришди. Ҳамма сизни дуо қилди. – У шошиб-шошиб гапирар, қувончини яшира олмасди. – Билиб қўйинг, бугун маҳаллага бориб мақтанаман, мен Обидовни кўрдим, дейман. Раҳмат сизга! – У шундай деди-ю, яна шошганича рулга ўтириб, комбайнни ҳайдаб кетди.

Негадир шу он бутун баданим увишиб, юрагим беҳол бўлди. Йиғлагим келди. И-е, йиғлаяпман-ку! Кўз ёшларим дув-дув оқар, юзимни юварди. Бунинг сабабини билган Шухратжон аста ёнимга келиб, кулоғимга шивирлади.

– Ҳожи ака, одамлар бор-а...

Ёнимда хўжалик мутахассислари турганини унутибман.

– Кечирасизлар, – дедим-у, даладан чиқдим. Йўқ, ўзимни тўхтата олмасдим. Шу кенг далада, комбайнлар шовқинида бақириб-бақириб йиғлагим келарди. Менга нима бўлди ўзи?..

Ҳа, шу биргина муаммони кўтариб чиқаман деб чеккан азобларим, эшитган таъналарим, кўрган хўрланишларим ҳамма-ҳаммаси йиғилиб-йиғилиб, ичимдан пўртана бўлиб отилиб чиқарди.

* * *

Мен ҳам фаришта эмасман. Ўзим билган-билмаган камчиликларим бор. Хатога ҳам йўл қўйганман. Шунга яраша жазосини олдим. Лекин инсоф, диёнат каби қалбий меъёрлар борки, умр бўйи унга хиёнат қилиб қўймай, дея кўрқиб яшадим. Шунинг учун ҳам касб тақозоси, қалб амри билан ўзим «ноинсоф» деб билганларим, уларнинг хатти-ҳаракати, қилмишлари ҳақида ахборот тарқатиш, жамоатчилик эътиборини қаратишга маънан ҳаққим бор деб билдим. Холис сўз айтиш имконини топиш учун умримнинг, инсонга берилган энг азиз неъмат – ҳаётимнинг энг кадрли кунлари, ҳатто ойларини сарфладим. Ва ниҳоят, унга эришдим ҳам. Бугун эса ўша мен танимаган комбайнчи бир сўз билан йўқотганларимнинг бадалини тўлади, гўё. Қалбимни қувончга тўлдирди. Кучимга куч қўшди.

* * *

Бу лавҳа тўсатдан тасвирга туширилмаган. Аслида, бу мавзу кўпдан бери одамлар кўнглидаги оғриқ эди. Шунга кўриб, билиб туриб, мавзунга кўтара олмасдим. Бунинг сабаби бўлган, албатта. Корхона раҳбари, бу тўғрими-йўқми, ўзини мамлакатнинг биринчи хоними билан яқин дўст (синфдош) эканини давраларда бир-бир рўқач қилиб қўяр эди. Ишонмай десам, «опа» Фарғонага, Қувасойга келганларида у доим ёнларида бўларди. Бошқа пайтлар ҳам бу одам «опа»нинг ота-онасиникига деярли ҳар куни борарди. Шундай одам раҳбар бўлган корхонага қандай кириб бораман? Бир оғиз гапи билан мени «суриб» ташлайди-ку! Ахир, вилоят ва кучишлатар тизим раҳбарлари ҳамма нарсани кўриб-билиб, жим юришибди-ку, демак, унинг қудрати баланд. Мен биргина қаламим билан бас кела оламанми унга? Шу истиҳола қатъийлигимни тизгинларди.

Вилоятга янги прокурор келди. Дастлабки кунлардаёқ биз – журналистларни чақириб, жинойтчиликка қарши курашишда жамоатчилик назорати, жумладан, матбуотнинг ўрни ҳақида тўлиб-тошиб гапирди. Бу биз учун янгилик эди. Ҳалигача ҳеч бир вилоят прокурори ОАВ вакиллари билан учрашмаган, матбуотни ҳамкорликка чорламаган эди. Бу воқеадан сўнг мени қийноққа солаётган айрим масалаларга гўё ечим топилгандек қувониб кетдим. Вақтини топиб, вилоят прокурори Абдукаримов хузурига кирдим. Шелуха, кунжара, пахта ёғи кўча-қўйда, бозорларда давлат белгилаган нархлардан 4-5 баробар қиммат сотилаётгани,

бунга айбдор сотувчигина эмас, Фарғона ёғ-мой комбинатидаги коррупцион гуруҳ, уларнинг ҳомийлари эканини, агар улар мени аввало ҳимоя қилса, ёрдам берса, бу мавзуни республика миқёсида телевидение орқали кўтаришим мумкинлигини айтдим. Прокурор муаммо моҳиятини яхши билар экан.

– Аслида, бошқа вилоятларда ҳам аҳвол шундай. Лекин кимдир, қаердадир бу ишни бошлаши керак-ку, – деди у катъий. – Биз бу масалада биргамиз деяверинг.

Мен узоқ вақтдан буён ўйлаб юрган ишга киришдим. Ахборот йиғиш, уни тасвирга тушириш, далиллар, исботловчи хужжатларни қўлга киритиш, гувоҳлар излаб топиш, уларнинг микрофон ва камера қаршисида қўркмай гувоҳлик беришига эришиш – буларнинг ҳар бири айтмоққа осон. Балки шунинг учун журналистикамизнинг «суриштирув» жанридаги чиқишлар кўп эмасдир. Тафсилотга берилмай. Бутун маҳоратимни, ўйлаб юрган услубларимни ишга солдим. Қисқа вақтда прокурорнинг қўллаб-қувватлаши билан мен кутгандек видеоматериал йиғилди.

Ўша куни вилоят раҳбарининг ўринбосари «бир учрашайлик», деб қолди. Биламан, гап ёғ-мой корхонаси ҳақида бўлади. Чунки у – корхона раҳбарининг яқин дўстларидан бири.

Учрашдик.

– Гапнинг қисқаси шу. «Масложир»га тегманг. Биламан, анча меҳнат қилгансиз. Сизга учрашибди-а? – Ҳоким ўринбосари берган саволига жавобимни кутмай, ўзи давом этди. – Ҳайдаб юбориб, тўғри қилибсиз. Мен унга (корхона раҳбарини назарда тутган эди) айтдим, бу сен ўйлаган иш эмас, тўғрилаб бер ўшани, дедим. Яна келиб учрашишади. Сиз эса қўйинг бу гапларни. Келишдикми?

Мен бу одамни жуда яхши билардим. У оддий оиладан чиққан, институтни тугаллаб, қурилишда ишлаган. Кейин бир корхонага, ундан республика идораларининг бирига раҳбарлик қилган. Мана, икки йилдирки, вилоят ҳокимига ўринбосар. Росаям меҳнаткаш одам.

Лекин бугун қаршимда мен билган инсон эмас, тамомила бошқа, ўз эътиқоди, дунёқарашига зид амалдор турарди.

Ҳа, мен тасвирга туширишни бошлаб, мавзуга анчайин ичкари кирганимда олдимга «ўртакаш»лардан бири келиб, шу кўрсатувни тўхтатишим учун бир дунё пул таклиф қилганди. Ҳоким ўринбосари ўша воқеани назарда тутиб гапирди. Лекин у «тўғрилаб бер ўшани» деганда «қанчани» назарда тутган, ҳамон

билмайман. Чунки ўша заҳотиёқ мендан тегишли жавоб олганди.

– Сиз бир сиқим муттаҳамлар тарафидамисиз ёки ўз қонуний улушини ололмаётган деҳқон, халқ тарафидами?

– Э-э-э, шунақами ҳали, – деди у норози бўлиб. – Мен катта бошимни кичик қилиб келибман олдингизга. Билиб кўйинг, сиз кўнмасангиз, Тошкентдаги раҳбарларингиз кўнади. Қандай қилиб бўлса ҳам, кўндиришади. Ўшанда сиз «оплёванный» бўлиб қоласиз!

У шу гапни айтди-ю, машинасига ўтириб кетиб юборди. Мен жойимда қотиб қолган эдим.

Вазият ўзгарди. Тез ҳаракат қилиш керак.

Шу куни, шу вақтнинг ўзидаёқ Тошкентга йўлга чиқдим.

* * *

Монтаж хонасидан чиққанимда «Ахборот» директори йўлақда кулиб турар эди.

– Ҳа, ака, яна нималарни бошладингиз?

Бобур Алихонов – ғоят истеъдодли журналист. У мамлакат мустақиллигининг дастлабки йилларида Президент сафарларига ҳамроҳлик қиларди. Сўз бойлиги катта. Сиёсий етук. Нутқи равон. Камера қаршисида ўзини эркин ҳис қила олади. Ундаги бу фазилатлар йиғилиб, мен билган ҳамкасбларим ичида ишонтириш коэффиценти энг юқори журналист эди. Қолаверса, ташкилотчиликдан ҳам худо берган.

Биз Бобур билан иш юзасидан тез-тез тортишиб қолар, ҳатто баъзида бақир-чақирга ҳам борар эдик. Лекин бир зум ўтмай, яна ака-укадек гаплашиб кетаверардик. Аслида, Бобур Алихонов ҳамма билан шундай муносабатда бўлган.

– Шу десангиз, бугунги «Ахборот»га «плюс» бор.

Плюс деганим шу эдики, бир лавҳа ёки репортажга сиғдириб бўлмайдиган материал ҳақида дастлаб «Ахборот»да эълон бериларди, сўнг информацион дастур тугаши билан «Ахборот+» деган таҳлил бошланар эди. Бундай тажрибадан мен кўп фойдаланардим.

– Биламан, – деди Бобур жиддий тортиб. – Ака, бир раис ўринбосарига кириб чиқар экансиз.

Қойил! Кеча кечқурун Фарғонада бўлган гап шунчалар тез амалий ҳаракатга ўтибди.

Раис ўринбосари Президент девонидан келган, ўзи тилшунос олим, жуда ҳалол, тўғри, мулойим инсон. Наҳотки, бу

машмашага уни аралаштиришган бўлса?

Аввалига ҳол-аҳвол сўрашган бўлдик. Сўнг раҳбаримиз мақсадга кўчди.

– Муҳаммаджон, шу ёғ заводи ҳақидаги материални бермай турамиз. Кўришсин, ўрганишсин, кейин бир хулосага келинар...

Раис ўринбосари бу гапларни ўзи хоҳламай, қийналиб гапирарди.

– Йўқ. Уни эфирга бериш керак! Сиз уларнинг ўйинига кўшилманг. Сиз ундайлардан эмаслигингизни биламан, ахир.

Мен ўтган воқеаларни, жумладан, бўлган таклифлар ҳақида ҳам гапириб бердим.

– Барибир шошмайлик. Вақти билан албатта эфирга берилиши мумкин.

Тортишиш бефойда эди. Чунки раис ўринбосари бировнинг, унга топшириқ берган одамнинг гапини айтарди... Чунки у ҳали Фарғона ёғ-мой корхонаси ҳақидаги материални кўргани ҳам йўқ-ку? Демак, қарши куч, дарҳақиқат, катта, жиддий.

– Материални раис кўрсинлар, менимча, уни бугундан кечиктирмаслик керак.

«Ахборот» хоналаридан бирида ҳорғин биқиниб ўтирибман. Энди нима бўлади: наҳотки, ҳоким ўринбосари айтганидек, «оплёванный» бўлиб қолсам?

Тушликка чиқмадим. Иштаха йўқ. Чарқоқданми ё босим кўтарилдими, қовоқларим шишиб кетди. Бу орада монтаж хонасига кимлардир кириб, материални кўриб кетганини айтди ҳамкасбларимдан бири. Улар материал тақдирига мендан ҳам кўпроқ қайғураётгандек эди.

Соат 16. Мени яна раис ўринбосари хонасига чақиртиришди. Ичкарида прокурор кийимидаги бир одам ҳам қовоғини осилтириб ўтирарди.

– Танишинг, Обидов Муҳаммаджон, – деди раис ўринбосари, титроқ оҳангда. – Бу киши республика прокуратураси бошқарма бошлиғи бўладилар.

– Хуллас, гап бундай, – деди прокурор менга еб қўйгудек хўмрайиб. – Ёғ заводи ишида жиноят аломатлари бор. Уни аввал биз текшираемиз, сўнг эфирга бериш-бермаслик масаласида фикримизни айтаемиз. Ҳозир уни кўрсатиш мумкин эмас. Тушунарлими?

Очиғи, мен ҳеч нарсани тушунмасдим. Бу одам ким ўзи, нега келди бу ерга? Фарғона ёғ-мой комбинатидаги «жиноят»ни

қачон, ким аниқлаган? Ўзи умуман жиноят иши қўзғатилганми? Шу охири фикр менга далда берди.

– Кечирасиз, сиз материални кўрдингизми?

– Кўрмасак ҳам, биламиз нима гаплигини. Сиз ваколатингиздан чиқиб кетганингизни ҳам биламиз! – Бу гал у дўк билан гапирди ва столга муштлаб ҳам қўйди. У мени шу йўл билан кўрқитмоқчи эди.

– Қонунда жиноят иши қўзғатилиб, тергов ҳаракатлари кетаётган бўлса, тергов манфаатларидан келиб чиққан ҳолда жиноят ҳақида батафсил маълумот бериш чегараланган. Билишимча, Фарғона ёғ-мой корхонаси раҳбар ва ходимларига жинойий иш қўзғатилмаган. Демак, биз материални эфирга беришга ҳақлимиз! – Мен ҳам овозимни бир парда кўтариб, ишонч билан жавоб қайтардим.

– Э, ҳали менга қонунни пеш қиялпсизми, шунақа билағонмисиз? – прокурор мен томонга бурилди. Унинг юз-кўзларидаги нафрат билиниб турарди.

– Муҳаммаджон Обидов Олий Мажлис депутати, – деди секингина раис ўринбосари.

Бу хабардан прокурорнинг шашти бир оз тушармикин, деб ўйлагандим. Йўқ. Ундай бўлмади.

– Ким бўлганда ҳам, ҳамма қонун олдида баробар. «Фарғонаёғ»ни аввал биз текшираемиз, ўрганаемиз, керак бўлса, муттаҳамларни қамаймиз, кейин кўрсатаверасизлар, истаганча!

– Шундай, – дея олди холос раис ўринбосари.

Бу ҳукм эди.

Қарасам, вазият ниҳоятда қалтис. Ё чикка, ё пукка бўладиган. Мен ҳам таваккал қилдим.

– Кечирасизлар-у, биз нимани муҳокама қиялпмиз ўзи? Мен вилоятдаги бир оддий мухбир бўлсам. Менинг вазифам материал тайёрлаб етказиб бериш холос. Уни эфирга бериш-бермаслик телевидение раҳбарларининг ваколатидаги гап. Шундай экан, «Фарғона ёғ» ҳақидаги кўрсатувни берасизми-йўқми, буни ўзингиз ҳал қилинг, – дедим раис ўринбосарига.

Икковлари «иш» тез ва осон битганига ҳайрон эдилар.

– Лекин билиб қўйинглар, мен материални монтаж қилиб, бир нусхасини архивга топширдим, бир нусхасини ўзимга кўчириб олиб қўйдим. Агар у эфирга берилмаса, биринчи имконият туғилганида Президентга бераман кассетани ва бу ердаги гапларни етказаман.

Улар, айниқса, прокурор ҳар нарсани кутган-у, аммо мандан бу гапни кутмаган эди. Орага бир дақиқа сукунат чўкди. Ҳамма жим. Бир-биримизга термулганча турардик. Шунда прокурор газаб билан столни муштлади.

– Берилади, берилади эфирга. Фақат бугунмас, эртага берилади!

Мен билган ахборотни прокурор ҳам биларди. Эртага эрталаб Ўзбекистон Президенти Хитойга давлат ташрифи билан кетаётганди. Улар (илтимосчилар) буни ҳам ҳисобга олишган кўринади. «Агар Обидовни кўндиришнинг ҳеч иложи топилмаса, унда Президент йўқлигида эфирга бериш керак», деган тактика захирада турган. Шундай бўлса, ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қолиши ҳам ҳеч гап эмасди.

– Йўқ, – дедим мен бу гал овозимни кўйиб. – Бугун берилади! Нима, сиз уни Президент кўрмасин деяпсизми? Агар бугун берилмаса, Хитой сафаридан қайтгач, Ислоҳ акага албатта кассетани етказаман!

Мен шу гапни айтдим, ҳай тўхтанг, деганларига қарамай, шарт бурилиб раис ўринбосари хонасидан чиқиб кетдим.

Бошим айланиб, кўз олдим қоронғулаша бошлади. Қарга кетяпман – билмасдим. Телевидениенинг улкан биноси йўлакларидан юра-юра, аранг чиқиш дарвозасини топдим. Тоза ҳаво димоғимга урилди. Енгил шаббода юзимни силади. Аммо қалбим... изтиробда эди. Наҳотки, шунчалар ожиз бўлсам? Метрога тушиш зиналари ёнида газета-журнал сотиладиган дўконча бор эди. Рауф акадан газета сотиб олиб юриб, танишиб қолгандим. У мени кўрди-ю, ташқарига чиқди.

– Ҳожи ака, сизга нима қилди? Қани, бу ёққа кириг.

Мени торгина дўкон ичига олиб кириб, табуреткага ўтказди. Термосдан бир пиёла чой куйиб берди. Мен бир сўз айтолмасдим. Афтидан, Рауф ака буни тушунди чоғи, ўзи ҳам бошқа савол бермади. Ахён-ахёнда харидорга ҳали газета, ҳали журнал, ҳали ручками-ей, нималардир сотиб турарди. Шу тариқа қанча вақт ўтди, билмайман...

Рауф акага миннатдорчилик билдириб, редакцияга қайтдим. «Ахборот» жойлашган қаватга кўтарилаётсам, режиссёримиз Учқун ака учраб қолди.

– Э, қаерларда юрибсиз, ҳамма сизни ахтаряпти-ку! Тезроқ чиқинг, трактдан кейин материалгингни кўришди. Бугун эфирга кетаркан!

Учкун ака зинадан пастки қаватга тушгунча гапириб кетди.

– Одамларга ҳам ҳайронсан. Бугун материали кетади-ю, ўзи қаерлардадир бепарво юраверади.

Кўзим чанокдек очилди. Қалбимдаги ҳаяжон шу даражада эдики, гўё юрагимнинг уришини эшитиб турардим.

Дастлаб «Ахборот»да кўрсатувдан бир дақиқали парча, сўнг эълон берилди. Мен одатдагидек ўша, ўзимга кадрдон бурчакка биқиниб олганман. Вақт жуда секин ўтарди. Ниҳоят, об-ҳаво маълумоти ҳақида хабар қилинди ва «Ахборот+»нинг анъанавий мусикасидан сўнг эфирда менинг овозим янгради: «Тухуми тилладанми, деган иборани эшитгансиз, албатта...»

Мен ҳар бир муаммоли кўрсатувга биринчи ибора топиш устида кўп изланаман. Чунки томошабинни ўзингизга қаратиб олиш, кейинчалик кўрсатувни охиригача кўришга уни «мажбурлаш»да ана шу биринчи иборанинг аҳамияти, таъсир кучи катта.

Бу мақолада мен кўрсатув воқелигини баён қилмадим. Мана, ўша эфирга берилган «жанжалли» кўрсатув.

Видео синхрон

М.Обидов (тасвир ортидан): – Сиз «тухуми тилладанми?» деган кинояни эшитгансиз, албатта. Бугун ўша ўхшатишни ёғ-мой корхоналарида ишлаб чиқарилаётган ва сирли равишда сотилаётган маҳсулотларга қўллаш мумкин бўларди. Келинг, ушбу журналист суриштирувида фақат ва фақат рақамлар, далиллар сўзласин. Биз эса мунозарага савол ташлаймиз холос. Шундай қилиб, биринчи савол. Кунжаранинг нархи неча сўм?

М.Обидов (тасвирда): – Нима олдингиз ҳозир?

Харидор (тасвирда): – Кунжара олдим, молга.

М.Обидов (тасвирда): – Неча килограмм олдингиз?

Харидор (тасвирда): – 100 килограмм олдим.

М.Обидов (тасвирда): – Неча пулдан олдингиз?

Харидор (тасвирда): – 70 сўм деганди, 67 сўмдан олдим.

М.Обидов (тасвирда): – Бир килосиними?

Харидор (тасвирда): – Ҳа, бир килосини 67 сўмдан.

М.Обидов (тасвирда): – Кунжаранинг давлат нархи арзон туришини, умуман, қанча эканини биласизми?

Харидор (тасвирда): – Давлат нархи арзон, лекин иложи йўқ, оляпмиз.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Бу суҳбатимиз Фарғона

вилояти Олтиариқ тумани марказида бўлди. Ўзини Абдубанноб Авазматов деб таништирган шахс ўнлаб қўни-қўшнилари каби шу нархда бемалол кунжара сотиб ўтирарди.

А.Авазматов (тасвирда): – Олиб келиб беришади, сотамиз.

М.Обидов (тасвирда): – Ким олиб келиб беради?

А.Авазматов (тасвирда): – Сотадиганлар.

М.Обидов (тасвирда): – Нега айнан сизга олиб келиб беришади?

А.Авазматов (тасвирда): – Битта менга эмас. Ким сотса олиб келиб беришади.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Олтиариқнинг яна бир ёнида Абдужаббор Дадабоевнинг ҳам бозори чакқон эди.

1-харидор (тасвирда): – Олтмиш сўмдан кунжара олдим.

М.Обидов (тасвирда): – Ўзи давлат нархи неча пул туришини биласизми?

2-харидор (тасвирда): – Йўқ, билмайман.

Сотувчи (тасвирда): – Кунжараларни бизга олиб келиб беришади. Биз пулимизга сотиб оламиз.

М.Обидов (тасвирда): – Ким олиб келиб беради?

Сотувчи (тасвирда): – Шофёрлар.

М.Обидов (тасвирда): – Қаердан олиб келишади?

Сотувчи (тасвирда): – Фарғонадаги ёғ заводидан.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Иккинчи савол. Аслида, аҳоли кунжарани қаердан сотиб олиши мумкин? Бунинг икки манбаси бор. Биринчиси, «Фарғонаёғмой» комбинати таъсисчи бўлган «Орион» фирмасидан. Бугун «Орион»нинг расмий хужжатларида қайд этилишича, вилоятдаги шахар-кишлоқларда 52 та савдо дўкони ишлаб турган эмиш. Улардан бири Водил кишлоғида 3 йилдан буён аҳолини гўёки белгиланган нархларда кунжара, шелуха, пахта ёғи билан таъминлаётган эмиш. Яна шу хужжатларда айтилишича, бу дўкон шу йилнинг 4 ойида 209 тонна кунжарани аҳолига ҳар килосини 11 сўмдан сотган эмиш. Хўш, бу миш-мишлар нечоғли ҳақиқатга яқин?

А.Султонов (маҳалла фаоли, тасвирда): – Бу ерда бирор марта на шелуха, на кунжара сотилганини билмаймиз.

1-харидор (тасвирда): – Битта қўйим бор. Шунга ем йўқ. 55-60 бўлса ҳам оламиз. Мажбурмиз. Гўштни қандай кўпайтирамиз бунақада?

М.Обидов (тасвирда): – Кунжаранинг давлат нархи неча пулигини биласизми?

2-харидор (тасвирда): – Йўқ, билмайман.

3-харидор (тасвирда): – Биз шу ердан 60-70 сўмдан оламиз. Шуни биламиз. Давлат томонидан қанчага берилади, мана, 71 га кирдим, ҳалигача билмайман.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Бундай гапларни «Орион»-нинг барча 52 та дўкони ҳақида эшитиш мумкин. Лекин шунга қарамай, «Орион» воситачилигида, масалан, 2000 йилда 1932 тонна ёғ, 2941 тонна кунжара, 2276 тонна шелуха, жами 1,7 млрд. сўмлик маҳсулот гўё аҳолига белгиланган нархларда сотилган, деб расмийлаштирилган.

Кунжара сотиб олишнинг иккинчи йўли бевосита «Фарғонаёғмой» комбинатига ариза билан мурожаат қилиш. Яна биз танишган хужжатларда қайд этилишича, вилоятнинг 7 та шаҳар-туманларида яшовчи 671 нафар фуқарога 488 тонна кунжара, 415 тонна шелуха уларнинг аризаларига биноан сотилган эмиш. Нафс балоси шунчалик кучли эканки, энди жамоа хўжалиги фондини ҳам ямлаб ютиб юбораверганлар. Масалан, хужжатларда ёзилишича, Қува туманидаги «Бўстон» ширкат хўжалиги аҳолисига «Фарғонаёғмой» комбинатининг «Орион» савдо уйи 60 тонна кунжарани 11 сўмдан сотиб кетган. Бу ҳақда ҳатто ведомостлар тузиб, аҳоли фамилияси ёзилиб, улар учун имзо ҳам чекканлар.

Хонадон эгаси (тасвирда): – «Орион» магазинидан ҳеч қанақа кунжара олганим йўқ. Менинг номимда 2 тонна кунжара бор экан. Мен унинг бир килосини ҳам олганим йўқ. Имзо меники эмас. Сохта қўйилган имзо.

2-хонадон эгаси (тасвирда): – «Орион» магазинидан кунжара бизнинг номимизга олиниб, қўл қўйилибди. Бу бизнинг қўллар эмас. Кунжарани бозордан оляпмиз. 65-70 сўмдан оляпмиз.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Қарангки, товламачиларнинг садақаси учун бу ишга хўжалик раҳбари ҳам йўл очиб берган экан.

Қува туманидаги «Бўстон» хўжалик раҳбари (тасвирда): – Хўжалигимиз ҳисоб рақамида пул йўқ эди. Шунинг учун «Фарғонаёғмой» комбинатидан вакил келиб, «Орион» орқали ёғ, кунжарани сотиб беришни илтимос қилишди. Биз хўжалик номидан хат қилиб бердик, 60 тоннага. Лекин фермамизга 5 тонна кунжарани бепул ташлаб, қолган кунжарани қаерда сотди, бизнинг хабаримиз йўқ.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Булар ҳам ҳолва экан.

«Фарғонаёғмой» корхонаси хужжатлари орасида сохта бириктириш варақаси, сохта фондлар бор эди. Республика «Ёғмойтамакисаноат» уюшмасининг қалбаки бириктириш варақалари билан бир йил давомида 737 тонна кунжара ва шелуха гумдон қилинган. Ва яна бозорларда сизу биз билган, ундан-да қиммат нархларда сотилаверган. Нархга чидаш бермаганлар эса...

Ғ.Олимов (фуқаро, тасвирда): – 60-70-80 сўмга чиққанда бор молимни ҳам сотиб юбордим. 80 сўмга, пенсионер одам бўлсам, қаердан олиб едираман деб, сотиб юбордим.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Хўш, бу ҳақда «Фарғонаёғмой» раҳбари нима дейди?

Р.Усмонов («Фарғонаёғмой» корхонаси раҳбари, тасвирда): – Бу ерда мансабимни суиистеъмол қилганим йўқ. Наряди келгунча ёзиб беряпман. Бундан ташқари, бу ерда «Насл чорва» фирмаси, Қувасой, Тошлоқ пахта заводининг фирмаси бор. Биргаликда ишлаймиз. Мана шуларга 5 тонна-10 тоннадан аванс деб ёзиб берганман. Бу фонд дегани эмас.

М.Обидов (тасвирда): – «Фарғонаёғмой» комбинатидан чиқаётган маҳсулотлар, масалан, шелуха ва кунжаранинг нархлари неча пул ва у «Орион» орқали қайси нархларда аҳолига етказиб бериляпти?

Р.Усмонов (тасвирда): – Буларнинг нархлари: шелуха 4 сўм, кунжара 8 сўм туради.

М.Обидов (тасвирда): – Кўчада кунжара, шелухани жуда қиммат нархларда, заводдан чиқадиган нархга ёки «Орион» орқали сотиладиган нархга 5-6 баробар юқори нархда сотилаётганини кузатганмисиз? Шунга қандай фикр билдира оласиз?

Р.Усмонов (тасвирда): – Мен албатта кузатганман. Шу трассада юрганамда тўхтаб сўраб тураман. Энди буни фермерлар қилади. Буларга имтиёз берилган, 70 фоиз олишга. Шундан фойдаланишган. Фермерлар «20-30 тонна ўзимни ҳақимни олиб чиқаман, ярми молимни боқишга етади. Қолганини, бугун бозор иқтисоди, хоҳласам 50 сўм, хоҳласам 70 сўмга сотаман», деб жавоб беришган.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Мухтарам Райим Агзамович жавобларига (**тасвирда кўча савдоси, диаграммалар**) шарҳ бермоқчи эмасмиз. Хулоса чиқариш ўзингизга ҳавола. Энди эса пахта ёғи савдосидан ҳам бир шингил эшитинг. Яна эътиборингизга далилларни ҳавола қиламиз.

1-фермер (тасвирда): – 1800 кило олишимиз керак эди. Февраль ойдан бери олганимиз йўқ. Пулини ўтказиб қўйганмиз.

2-фермер (тасвирда): – МЖКга 94 минг сўм пул ўтказганмиз. Бир ярим йилча пулимиз турди, ололмадик. Кейин деҳқон фермерлар уюшмаси орқали оласизлар, деб қайтариб юборишди. Кейин пулларни ўша ерга ўтказдик, лекин ҳозиргача олганимиз йўқ.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Ҳасрати ичига тўлган фақат фермерлар эмасди.

2-фермер (тасвирда): – Вазирлар Маҳкамасининг 421-сонли қарорига асосан хўжалигимиз етиштирилган пахта ҳосилидан олинган чигит маҳсулотларини Қўқон ёғ-мой комбинатига топшириб, тегирмон ҳақини тўлаб, ундан чиққан маҳсулотни олишимиз керак эди.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Аммо ололмадилар. Қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислохотлар доирасида Охунбобоев туманидаги Мадалиев ва Алигавҳаров номли хўжаликлар «Пахтасаноатсотиш» уюшмаси, «Фарғонаёғмой» комбинати билан уч томонлама шартнома тuzдилар. Унга кўра, хўжалик 2000 йилда етиштирилган ва тайёрлов идорасига топширилган пахтасидан чиққан чигитнинг 70 фоизига ҳақ олмайди ёки уни ўз мулкига айлантиради. Сўнгра бу чигит ёғ-мой корхонасида қайта ишлангач, тегирмон ҳақи, акциз солиғи ва бошқа тўловларни тўлаб, хўжалик маҳсулотни олиши керак эди. Ҳар икки хўжалик ҳам ўзига тегишли чигитни ёғ-мой комбинатига топширди. Топширди-ю...

Мадалиев номли хўжалик таъминотчиси (тасвирда): – Шундан буён, мана, 5 ой ўтди, лекин ҳеч қандай маҳсулот олганимиз йўқ. 14 ёки 15 май кунлари Райим Агзамовичга учрадим. Шунда у киши айтдиларки, шартномани бекор қиламиз.

М.Обидов (тасвир ортидан): – Бундай ҳол битта-иккита бўлсайди, иш бор жойда камчилик ҳам бўлади-да, дердингиз. Лекин фонди бўла туриб, пулини тўлаб қўйиб, маҳсулотини ололмаганларнинг сони ҳам, саноғи ҳам йўқ эди-да.

Хўжалик таъминотчиси: – 2000 йил июнь ойида бир миллион саккиз юз минг пул туширдик, оқ ёғ учун. Ўша оқ ёғни 4 ой давомида, октябрь ойида олдик. Декабрь ойига ўтиб, яна тўрт ярим миллион пул ўтказдик емга, оқ ёғга деб. Маҳсулотларни йил якунигача олиб, заводда бир миллион икки юз минг пулимиз

колди. Фондинг куйиб кетди, деб беришмади қолган махсулотни.

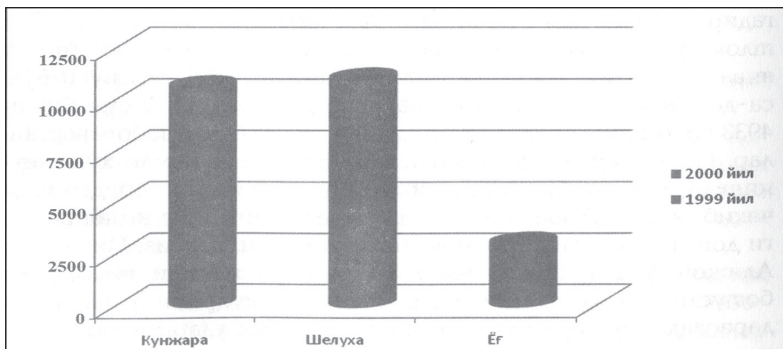
М.Обидов (тасвир ортидан): – Ёғ-мой комбинатидагилар негадир ҳаммага ҳам бундай муомала қилмасдилар. Масалан, Тошлоқ туманидаги Эргашев номли хўжаликнинг 2001 йил 25 январь ҳолатига ёғ-мой комбинатида атиги 621 сўм пули бўлса-да, қиймати белгиланган нархларда 1,9 млн. сўм бўлган 4933 килограмм ёғни «хотамтойлик» қилиб бериб юбораверганлар. Ишонч қоғозига ҳисобчи, гўё Эргашев номли хўжаликнинг ёғ-мой комбинати ҳисобида шунча маблағи бор, деб имзо чекиб берган. Ўзбекистон Молия Вазирлигининг комбинатдаги доимий вакили – молия инспектори-чи, дерсиз. Инспектор Алижон Машарипов жаноблари ёғ учун хемири тўламасдан, боз устига, бирор сўм акциз солиғи тўланмаса-да, ўз муҳрини босиб, юкни дарвозадан чиқариб юбораверган. Наҳотки, улар шунчалар саховатли экан, деб ажабланманг. Кейин ишнинг миси чиқди.

Раҳимжон Холматов (харидор, тасвирда): – Таъминот бўлимига кириб, ўша ердаги акага шу ишларни юрғазиб юборсангиз, харидор топиб қўйдим, сиз ҳам фойдаланиб қолар экансиз, дедик. Кейин у ерда «муомилали» ишлари бор экан, 150 минг сўм олиб, айтилган одамга бердим. Ва ишлар юриб, ёғ чиқиб кетди.

М.Обидов (тасвир ортидан): – «Фарғонаёғмой» комбинати ходимлари ҳақи тўланмасдан махсулот чиқариб юборгани учун даллол Раҳимжон Холматовдан нимадир олганми-йўқми, буни тергов аниқлар. Аммо бир нарса аён. Қонунсиз олиб чиқилган 4933 килограмм ёғни гўё хўжалик аъзоларига тарқатилди деб сохта ведомост тузиб, сохта имзолар чекиб, ҳисобдан чиқарган Эргашев номли жамоа хўжалиги бош ҳисобчиси Ортиғали Холматов ва даллол Раҳимжонлар ёғни пуллаб, 500 минг сўмдан зиёд фойда кўрганлар. Биз ушбу қонунсиз ҳаракат иштирокчиси Ўзбекистон Молия вазирлигининг инспектори билан шу ҳақда суҳбатлашмоқчи эдик. Аммо у вазир ўринбосари Т.Жўраевнинг йўриқномасини рўқач қилди. Унга кўра, вазирликнинг ёғ-мой комбинатидаги инспекторлари журналистлар билан фақат вазирлик рухсат берсагина сўзлашар эканлар. Амалдаги қонунчилик-чи, дерсиз. Начора...

Тасвирда диаграмма.

Хўжаликнинг 1999 йилда оломаган улуши (тоннада)

Шундай қилиб, қиссадан ҳисса шуки: 1999 йил ҳосилидан улуши бўлган хўжаликлар 9217 тонна кунжара, 9605 тонна шелуха, 2487 тонна ёғ, 2000 йил ҳосилидан бундан-да кўп миқдорда маҳсулотларини ололмаганлар.

Аксинча, улуши бўлмаган корхона ва фирмаларга 7940 тонна кунжара, 2820 тонна шелуха бериб юборилган.

Яна бир гап. 2000 йилда «Орион» савдо уйи орқали сотилган деб расмийлаштирилган биргина кунжаранинг белгиланган нархи аслида 32 миллион 351 минг сўм. Аммо аҳоли сотиб олаётган энг арзон нархларда у 176 миллион 460 минг сўмни ташкил этади.

Тасвирда диаграмма.

«Орион» савдо уйи орқали расмийлаштирилган кунжара (2001 йил, январь-апрель)

Нақд пул бўлиб банкда айланмаётган, даромад солиғидан яширилаётган, халқдан ортиқча юлиб олинаётган ўртадаги фарқ – 142 миллион сўм кимларнинг чўнтагига тушяпти? Бу ва бу каби кўплаб саволларга ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар жавоб топа олармиканлар?

Муаллиф: М.Обидов

Тасвирчи: Ш.Мирзакаримов

(2001 йил 13 июнда «Ўзбекистон» телеканали орқали эфирга берилган)

* * *

Ҳар галгидек, ҳамма гап кўрсатув тугагач бошланди. Абдусаид ака (телерадиокомпания раиси) кўлимга кўчирилган кассетани берар экан, ҳаяжон билан:

– Президентимиз кўрибдилар. Сизни Девонга чақиришяпти, менинг машинам олиб боради, – деди. – Аввал Темур акага кирилинг.

Президент Давлат маслаҳатчиси Темур Алимовнинг хонасида Исмоил Жўрабеков ҳам бор экан.

– Фарғонадаги муттаҳамлар ҳаммаси жазосини олади, – деди Исмоил ака елкамга кўлини кўйиб. – Баракалла! Республика прокурорига топшириқ бердилар Президент, барча вилоятлардаги ёғ-мой корхоналари текширилади.

Тонг отса, Хитойга давлат ташрифи билан кетадиган Президент, сафар ҳозирлиги тигиз бўлишига қарамай, «Ахборот»ни қанда қилмай, унда берилган эълон туфайли «Ахборот+»ни ҳам кўрган эди.

– Сен бошқа вилоятлардаги корхоналар ҳақида ҳам кўрсатув тайёрлайсан, – деди Темур ака буйруқ оҳангида.

– Бундай қилолмайман, – дедим шартта ва республика прокуратураси бошқарма бошлиғи билан бўлган гапларни айтдим. Раҳбарларимиздан бири Девонга йўл олаётганимда: «Муҳаммаджон, шуни билингки, бу гапларга мен аралашмаганман. Кейин, прокурор бу ердан сизга қасдлашиб кетди, ҳали унга кўрсатиб қўяман, деди. Хушёр бўласиз-да», – деганди. Мен ўша гапни ҳам назарда тутиб билдиргандим эътирозимни.

Эртасигаёқ ҳар тарафдан хабарлар кела бошлади. Ёғ-мой корхоналари хўжаликлар улушини ялиниб олиб бориб беришар,

шелуха ва кунжарани маҳаллаларга келтириб, аҳолига ўз нарҳида сотиш бошланганди.

«Фарғонаёғмой» корхонаси раҳбари ва бир неча масъулларга жиной иш кўзгатилиб, тергов бошлаб юборилди. Республика прокуратураси бошқарма бошлиғи вазифасидан озод этилди.

Икки кун ўтмай, кўнглимни кўкларга кўтарадиган, мен асло кутмаган воқеа рўй берди. Республика марказий нашрида атоқли олим Озод Шарафиддиновнинг шу кўрсатув сабаб менга очик хати эълон қилинди. Мана у:

МАСЪУЛИЯТ

(Журналист Муҳаммаджон Обидовга очик хат)

Хурматли, Муҳаммаджон Обидов! Шу йил июнь ойини 13-кун Узбекистон телевидениесининг «Ахборот» дастуридаги чиқишингизни гоят мамнуният билан кўрдим. Мен умуман сизнинг чиқишингизни анчадан бери кузатаман. Назаримда, сиз Андижон ва умуман Фарғона вилояти ҳаётини анча чуқур биласиз.

Сизнинг чиқишларингизда кўпинча теран фикр ва қизиқарли таҳлил бўлади. Шунинг учун ҳам ўтган йили Президентимиз Фармони билан бошқа журналистлар қатори сизнинг ҳам муносиб тақдирланишингиз мени қувонтирган эди.

Бироқ мен ҳозир шу мақтовларни сизга етказиб қўйиш учун қўлга қалам олганим йўқ. Сирасини айтганда, ширин гапларни шахсан учрашган кезларимизда қулоққа айтиб қўйса ҳам бўлади. Сизга мурожаат қилишимга ундаган нарса шу бўлдики, наздимда, сизнинг мазкур чиқишингиз бизнинг бугунги журналистикамиз ривожини учун гоят принципиал аҳамиятга эга бўлди. Бир қараганда, сиз гоҳ шелуха, гоҳ кунжара каби жуда оддий нарсалар ҳақида гапирдингиз, лекин шу оддий нарсалар билан боғлиқ бўлган шунақа масалаларни кўтардингизки, улар бугунги иқтисодимиз ривожининг туб масалалари деса ҳам бўлаверади. Яна шуни айтмоғим керакки, бизнинг журналистларимиз, айниқса, шуниси ачинарлики, ёш журналистларимиз ўз фаолиятларида бесамар бир йўлни танлашган. Улар бирор кичик фикрни оладилар-у, бу тўғрида бениҳоя баландпарвоз жумлалар билан гапирдилар, ҳаддан ташқари умумий мулоҳаза юритадилар. Натижада, бундай эшиттиришларда гап кўп бўлади, аммо мақолда айтилганидек, «кўмир» оз бўлади. Бундан ташқари, бундай эшиттиришларда бирор ҳаётий муаммонинг ичига чуқурроқ кириб бориш кузатилмайди.

Унинг ўрнига қуруқ мақтов, ҳамма нарсани ялтиратиб кўрсатишига интилиши бўлади.

Бундай эшиттиришлар гўё жаннатдан дарақларга ўхшайди. Баъзан иқтисодиёт ва сиёсат билан боғлиқ муҳим масалалар кўтарилади-ю, лекин уларни аниқ ҳал қилишига келганда лом-мум дейилмайди. Масалан, инсон ҳуқуқлари ҳақида гапирилганда, «бизнинг Конституциямизда бу масалани ифодалайдиган моддалар бор, яна кўпгина қарорлар қабул қилинган», дейилади-да, лекин бу моддалар ҳаётда қандай амалга ошмаяпти, қабул қилинган қарорлар ишляптими-йўқми каби жиҳатлар тўғрисида оғиз очилмайди. Ёки тадбиркорлар, фермерлар ҳақида кўп гапирилади. Уларнинг далада, иш жойларида муваффақиятга эришаётганлари эълон қилинади. Лекин ҳар бир фермернинг эришган ютуқлари, ҳаётидаги ўзгаришлар очиқ таҳлил қилинмайди. Масалан, фалончи фалон сўм даромад қилди дейилади. Бироқ бу даромадни ҳар ойга ва жон бошига тақсим қилганда тирикчиликка етадимми-етмайдими – бу ёғи номаълумлигича қолаверади. Хуллас, баландпарвозлик, мавҳумлик. Мақтанчоқлик, юзакилик бугунги журналистикамизнинг ривожига тўсиқ бўлиб турган асосий зовларга ўхшайди.

Мен, албатта, бугун фаол ишлаётган ҳамма журналистларимиз шунақа, деган фикрдан йироқман. Шубҳасиз, бугунги журналистларимиз орасида ўткир фикрли, маҳоратли, самарали изланаётганлари ҳам кўп. Лекин, шунга қарамай, бугун журналистикамиз том маънода тўртинчи ҳокимиятга айланди, деган гапни айта олмаймиз.

Ҳўш, журналистикамиз тўртинчи ҳокимиятдир, деганда нимани англашимиз керак? Менинг назаримда, журналистикамизнинг ҳокимият бўлишини таъминлайдиган энг биринчи омил, у ҳаётда адолат барқарор бўлиши учун курашмоғи керак, одамлар тақдирида юз берадиган адолатсизликларнинг ҳар қандай кўринишига қарши муросасиз курашмоғи лозим. Керак бўлганда, фидокорлик билан иш юритиб, масаланинг туб моҳиятига етиб, ҳақнинг қарор топишига эришмоғи лозим. Табиийки, бунга тумтароқ ва хашаки гаплар билан эришиб бўлмайди. Бунга фақат аниқ таҳлил билан, ҳаётда ҳар қадамда кўндаланг бўлиб турган муаммолар тўғрисида теран фикр юритиши орқали эришилади.

Сиз ўз чиқишингизда кунжара, шелуха ва ёғ нархи ўз-ўзидан кўтарилиб кетаётганлигини қайд қилгансиз. Дарҳақиқат, заводда тайёрланган кунжаранинг бир килоси 10 сўм бўлса-ю, харидор қўлига етгунча 90 сўмга чиқиб кетса, буни қандай тушуномқ

керак? Шу муносабат билан, умуман нарх-наво ҳақида гапирадиган бўлсак, бугунги бозорда ҳамма нарсанинг нархи беистисно тарзда ваҳшиёна «рақс» тушмоқда. Одатда, нарсаларнинг баҳоси унга сарфланган хом ашё ва меҳнат билан белгиланар эди. Ҳозирги нархлар нима асосида белгиланади, буни англаш қийин. Мана, масалан, тиббиёт соҳаси – дори-дармонларни олайлик. Одамлар, айниқса, ёши ўтганда нонсиз яшаса яшайдик, дори-дармонсиз яшай олмайди. Ҳозирги дори-дармонларимиз эса худди заҳарли қовоқ аридек, чақаман дейди. Масалан, бугун «Корфлам» деган дорини кўп реклама қилишади. Бундан атиги 2 йилгина аввал унинг ичидаги таблеткалар 20 дона бўларди ва у 50 сўмлар атрофида турарди. Бугун эса уни трактор заводи ҳудудидаги дорихонадан 750 сўмга харид қилдим.

Ҳўш, бу икки йил ичида ушбу дорини тайёрлаш технологиясида қанақа ўзгариш бўлдики, унинг нархи шунчалик ўзгарса... Ёки унинг таркибига олтин қўшиляптими? Худди шунга ўхшаб электр, квартира, транспорт кира ҳақлари ҳам ва яна бошқа юзлаб ашёларнинг баҳоси ўз-ўзидан осмон бўйи кўтарилиб кетяпти. Нимага шундай бўлаётганини бирорта мутасадди изоҳлаб ҳам бермайди, тушунтирмайди ҳам. Матбуотда янги технологиялар кириб келаётгани, қўшма корхоналар очилаётгани ҳақида кўп гапирилади. Ҳатто бунинг оқибатида айрим нарсаларнинг таннархи камайиб бораётганлиги таъкидланади. Лекин қани ўша «камайиши»? Бирон нарсанинг нархи кейинги йилларда ҳеч бўлмаганда юз сўмга арзонлашдимми?! Бунақа далилни билмайман. Тўғри, бозор бўлгандан кейин нарх-наволар эркин бўлмоғи керак. Лекин бу нарх-наволар муттасил кўтарилиб боради, деган маънони билдирмайди-ку. Аксинча, бозорда бир кун нарх тушса, бир кун кўтарилади. Унинг шундай қонунлари бор. Афсуски, бизда бу қонунлар етарли даражада самара бермаётир. Назаримда, аллақандай кучлар бор-у, бу кучлар сунъий равишда нарх-навони кўтариши билан банд. Фикрим далилсиз бўлмаслиги учун бир мисол келтираман. Тошкент бозорлари борган сари ободлашяпти. Лекин қайси бозорга кирмайлик, у ерда савдо қилаётган одамларнинг турмуш тарзи ўзгаргани йўқ. На Чорсу, на Олой бозорида ўз меҳнати билан маҳсулотини етиштирган деҳқонни учратолмайсиз. Бозорга келган деҳқоннинг маҳсулотини бозорга етмаёқ муайян одамлар харид қилади-ю, кейин ўзлари истаган нархда сотишади. Қизиқ, Лондон ёки Париж бозорларида ҳам шундаймикан? Ҳар ҳолда, бу масала жуда муҳим. Халқ фаровонлигини таъминлашнинг энг асосий йўлларида бири.

Шундай экан, журналистларимиз ҳам бозорнинг муҳташамлигини гапириши билан бир қаторда, унинг ички муносабатини таҳлил қилсалар, яхши бўларди. Бизда бозор минг йиллардан бери мавжуд. Лекин минг йиллардан бери у фақат бойлик орттирадиган, пулга танда қўядиган, харидорларни лақиллатадиган жойи бўлган эмас, балки савдо-сотиқ билан шугулланадиган одамларнинг иймони, виждони намоён бўладиган жойи саналган.

Ҳурматли Муҳаммаджон, айтай десам, дилда гап кўп. Уларнинг барини табиийки, бир хатда тугатиб бўлмайди. Мен журналистикамизнинг чиндан ҳам тўртинчи ҳокимият бўлишини жуда-жуда истардим. Бунинг учун эса улар майдакашликни, манфаатпарастликни йиғиштириб қўйиб, фақат халқни ўйлашлари ва элнинг фаровонлигини, тўқлигини, тинчлигини таъминлайдиган йўлларини ўйлашлари керак, бу йўлда зов бўлаётган ҳар хил юлғичу текинхўрларга қарши мардоналик билан курашмоқчиликлар лозим.

Сизнинг чиқишингиз менда шундай фикрларни уйғотди. Мени қувонтирган нарса нафақат сизнинг дадиллигингиз, балки умуман бугунги матбуотда бундай тамойилнинг борган сари кенгайиб бораётганлигидир.

Ҳурматли Президентимиз ҳам журналистларимиздан дадил бўлишни, ҳаёт муаммоларини кўтариб чиқишни, мустақиллигимизни мустаҳкамлаш йўлида кучини аямай меҳнат қилишни талаб қилмоқда. Жуда адолатли талаб. Ажаб эмаски, журналистларимизнинг саъй-ҳаракатлари билан ислохотларимиз бундан-да юришиб кетса. Қишлоқда ҳам, шаҳарда ҳам халқимиз тўқроқ ва фаровонроқ яшай бошласа. Иншооллоҳ!

**Камоли эҳтиром билан:
Озод ШАРАФИДДИНОВ, Ўзбекистон Қаҳрамони.
(«Қишлоқ ҳаёти» газетаси, 2001 йил, 21 июнь)**

Мен бўлган воқеалардан қувонишимни ҳам билмасдим. Чунки одатдагидек, муаммоли кўрсатувдан сўнг бу гал ўзимга қанча душман орттирдим, ёлғиз Оллоҳга маълум. Мийиғида кулиб, елкамга қоқиб табриклаганларнинг барчасининг ҳам самимийлигига ишониш қийин эди...

ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

*Назира ТОШПЎЛАТОВА,
ЎзДЖТУ халқаро журналистика факультети доценти,
филология фанлари номзоди*

Журналист суриштирувининг жанр сифатида ўзига хослиги, бошқа жанрлардан ажралиб турувчи муҳим белгилари, хусусиятлари бор. У ҳақида гапиришдан олдин, журналист суриштирувининг пайдо бўлиши ва жанр сифатида шаклланиши тарихига назар ташлаш мақсадга мувофиқдир.

Журналист суриштирувининг пайдо бўлиши асосан XIX аср охири – XX аср бошларида АҚШда бошланган. Илк суриштирувлар сифатида Юхан Стринбергнинг «Қизил хона» (1879 йил), Эмиль Золянинг «Мен айблайман» номли суриштирув мақолалари тўплами (1898 йил), Теодор Вольфнинг «Шу ҳам сиёсатми?» (1899 йил) номли ва бошқа мақолаларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Журналист суриштируви шакл ва мазмуни, олиб бориш усулига қараб турли даврларда турлича номланган. Масалан, «инвестигейтор» (журналист-суриштирувчилар), «маккрекерлар» (сенсацион ахборот асосида материал тайёрлайдиганлар, кўпинча, сариқ матбуот вакиллари), «папарация» (ахборот олиш мақсадида техник воситалардан яширинча фойдаланиш) ва ҳоказо. Мазкур тушунчалар «суриштирув» сўзига синоним сифатида қўлланилган.

XIX асрнинг иккинчи ярмида Америка журналистикасида дастлаб журналист, сўнгра ёзувчи сифатида фаолият олиб борган Сэмюэл Клеменс (1835-1910) «Территориал интерпрайзер» газетасига Марк Твен тахаллуси билан мақолалар ёзган. У ўз асарларида ҳақиқий ҳужжатлар, фактлар, маълумотлар, матбуот нашрлари маълумотлари ва гувоҳлар кўрсатмаларидан унумли фойдаланган.

Ўша даврда журналистлар кўтарган мавзулар турлича эди. Масалан, АҚШ матбуотида «Кольерс» журнали тиббиётдаги фирибгарликка қарши фаол курашган. Журналнинг 1905 йил 7 октябрь сониди Сэмюэль Хопкинс Адамс «Америкадаги буюк

фирибгарлик» мақоласи билан дори-дармон саноати вакилларига кучли «зарба» беради. Журналист кўлидаги фактлар билан мат-буотда кенг реклама қилинаётган дори-дармонлар, аслида, беморларнинг соғайишига эмас, аксинча, таркибида алкоголь, опий, кокаин, морфий ва бошқа гиёҳванд моддалар борлиги сабабли, соғлом одамларга ҳам зарар етказаётганлигини исботлаб берган. Натижада, мақола сарлавҳаси афоризмга айланиб кетган. Ёки бошқа нашрлар, масалан, «Космополитэн» журнали 1906 йилда журналист Филлипснинг катта баҳсларга сабаб бўлган «Сенат хоинлиги» номли суриштирувини чоп этган бўлса, «Хэмптонс» журнали саҳифаларидан ўрин олган Рета Чайлд Доррнинг аёллар тенг ҳуқуқчилиги борасидаги суриштируви мамлакатдаги нафақат аёллар, балки эркакларни ҳам оёққа турғзади. Яна бир нашр – «Американ мегезин» АҚШ президенти Рузвельт билан турли мавзуларда қизғин баҳслар олиб борган. Рузвельт танкидий муносабат эгалари бўлган бу нашр журналистларини тарихда илк бора «маккрерлар» (сўзма-сўз таржимаси «ахлат титувчилар») номи билан атаган. Бу суриштирувлар АҚШ, шунингдек, дунёнинг бошқа мамлакатлари журналистикаси ривожига ҳам улкан таъсир кўрсатди.

Кейинчалик бу жанрнинг самарадорлигини Германия, Австрия, Буюк Британия каби бир қанча мамлакатлар журналистикасида кузатилади. Хусусан, сўнгги ўн йилликларда Германия матбуотида Герман Гюнтер Вальраффнинг бир қатор долзарб муаммоларга бағишланган журналист суриштирувлари туркуми чоп этилди.

Собик Иттифоқ даврида «Известия», «Комсомольская правда», «Красная звезда» сингари бир қатор нашрларда мазмунан журналист суриштирувига яқин бўлган муаммоли мақола, репортаж, очерк, журналист тажрибалари оммалашади. Бу Алла Трубникова, Аркадий Ваксберг, Анатолий Рубиновларнинг тажриба ва амалиёт мактаби эди. Ўша даврларда суриштирув ишлари асосан ижтимоий турмуш, маиший хизмат соҳаларидаги камчилик ва муаммоларга бағишланган.

Ўзбек матбуотида журналист суриштируви асосан ўтган асрнинг 80-90-йиллари бошларидан ривожланган, деган караш устивор эди. Аммо 2013 йил Ўзбекистон Миллий университети ва ЮНЕСКО ҳамкорлигида чоп этилган ўқув қўлланмада ўзбек матбуотида илк журналист суриштируви белгилари XIX аср охирларида пайдо бўлгани қайд этилади. 1898 йил Андижондаги

Дукчи эшон кўзғолонини тарихчи Фозилбек Отабек ўғли «Дукчи эшон тарихи» номли китобида ҳужжатларга асосан баён этади. Шунингдек, 1914 йил «Садои Фарғона» газетасида қишлоқ хўжалигидаги таназзул сабаблари, 1917 йил «Улуғ Туркистон» газетасида ўлкадаги деҳқонларга нисбатан рус инвесторлари фирибгарлик сиёсатининг фош этилиши ўша давр газеталарида журналист суриштируви жанри мавжуд бўлганидан далолат беради.

Матбуотимиз тарихининг собиқ иттифоқ давридаги журналист суриштирувлари динамикаси ўрганилмаган. Замонавий матбуотда эса журналист суриштирувлари акс-садоси сезиларли даражага чиққан давр собиқ шўролар тузумида тарихга «қайта қуриш» номи билан кирган сиёсий жараёнлар пайтига тўғри келди. Бу даврда журналист Карим Баҳриевнинг ҳарбий хизматдаги «дедовшина» туфайли ўзбек аскарлари орасида ўлим ҳолатларининг кўпайиши ҳақидаги «Ой бориб, омон қайтмаган болам» («ЎЗАС», 1989), журналист Ҳалим Саййиднинг инсон ўзлиги ва авлодлар маънавиятининг издан чиқишини ошқор қилувчи «Таназзул» («Оила ва жамият», 1991) сингари суриштирувлари ўша давр ўзбек журналистикасида муҳим воқелик сифатида эътироф этилади.

Ўтган асрнинг охири ва янги асрнинг бошларида суриштирув олиб борувчи журналистлар гуруҳи шаклланди. Абдунаби Ҳайдаров, Бекқул Эгамқулов, Ҳабибулла Олимжонов, Муҳаммаджон Обидов, Турсунали Акбаров, Зиёда Ашурова, Ҳусан Нишонов, Бехзод Шукуров, Бехзод Бозоров, Анвар Суёнов ва бошқалар жамиятда мавжуд бўлган қонунбузарликлар, қаллобликлар, фирибгарликларни фош қилиш орқали ўзбек журналистикасида суриштирув жанрининг ривожланиши ва шаклланишига хисса қўшдилар.

Журналист суриштируви жанри моҳияти, объекти ва предмети.

Журналист суриштируви жанрига оид ўқув адабиётларининг деярли барчасида муаллифлар жанрнинг энг тўғри таърифни «Ньюсдэй» газетасининг бош муҳаррири ўринбосари Роберт Грин берган, дея эътироф этишади. Унга кўра, «журналист суриштируви, бу – алоҳида шахслар ёки ташкилотлар сир сақлашни истаётган мавзунини шахсий ташаббус билан тадқиқ этишга асосланган журналистик материалдир».

Р.Грин журналист суриштирувида хос белгиларни учга ажратади:

1. Журналист кўтараётган мавзуни аввал ҳеч ким ўрганмаган бўлиши керак.

2. Тадқиқ қилинаётган мавзу ўқувчи ва телетомошабинлар учун муҳим аҳамиятга эга бўлиши керак.

3. Суриштирувда қаламга олинган фактларни айримлар оммадан яширишга уринган бўлишлари лозим.

Журналист суриштирувининг мақсади жамиятдан сир тугилган қонунбузарлик, адолатсизлик каби салбий иллатларни фoш этишдир.

Сўнгги ўн йилликлар мобайнида журналист-суриштирувчилар эътиборини энг кўп тортадиган муаммолар кўлами жуда кенгайди. Бу иқтисодий жиноятлар, коррупция, фирибгарлик, мулкни ноқонуний ўзлаштириб олиш, жиноий воқеалар, қотилликлар, экологик қонунбузарликлар, ўтмишнинг очилмай қолган саҳифа (сир)лари ва ҳоказо. Суриштирув жараёнида журналистлар ахборот излашнинг турли хил – ҳам анъанавий, ҳам ноанъанавий усулларида (ташқи кузатув, яширин камера, касбини алмаштириш ва б.) унумли фойдаланадилар.

Суриштирув жанрининг бошқалардан асосий фарқли томони шундаки, унда журналист муаммони ўртага ташлаш ва уни мустақил ўрганиш билан кифояланмайди. Одатда, инвес-тигейторлар пайдо бўлган саволларга ишончли манбалардан жавоб излайди, олиб борилган иш юзасидан фикр ва хулосаларни жамоатчиликка тақдим этади. Баъзида суриштирув материалида бу очиқ-ошкор ёритилмаслиги мумкин, лекин журналист тўплаган факт, далил ва изоҳлар аудиторияни тўғри хулоса чиқаришга ундайди.

Журналист суриштируви ўта мураккаб, баъзида бунга тайёр бўлмаган одам учун ҳатто хавфли фаолиятдир. Негаки, кенг доирадаги ахборотни мураккаб шароитда излаш, йиғиш, уни қайта ишлаш ва текшириш талаблари амалга ошгандагина мақсадга эришиш мумкин.

Журналист суриштирувининг жанр сифатидаги муҳим тамойиллари.

Холислик, ҳаққонийлик ва фикр аниқлиги фаолият жараёнида журналист-суриштирувчи позициясини белгилаб берувчи асосий тамойиллар ҳисобланади. Суриштирув материали бирон масала ёки муаммони мавжуд барча қарашлар нуқтаи назаридан ўрганиб чиқилгандагина юқоридаги талабларга жавоб беради. Шу боис, журналист суриштирувининг ўзига хос хусусияти сифатида намоён бўладиган мазкур тамойилларга амал қилган

Ғарб матбуоти бу борада анча илгарилаб кетди.

Кенг қамровли ва ҳар томонлама суриштирув ўтказиш учун эса мавзуни турли хил манбалар асосида ўрганиш зарур. Суриштирув материалида, албатта, фактлар, манбалар, қарашлар, қарши фикрлар, ҳатто исбот ва далилларнинг берилиши жуда муҳим. Эътиборли томони шундаки, буларнинг барчаси ўзаро мувозанатда бўлиши, бирортаси бошқасидан ошиб кетмаслиги керак. Мавзуни очиб бериш ва ёритишда журналист ҳис-туйғуларига эмас, балки аниқ факт ва далилларга, реал ҳолатга мантикий ёндашувга таяниб иш тутиши талаб этилади.

Қачон журналист суриштируви ўтказилади? Журналист суриштирувининг объекти одатда пайқамаслик мумкин бўлмаган салбий ҳодисалар (булар, биринчи навбатда, турли хил жиноятлар, воқеалар, ноқонунийликлар, адолатсизликлар)дир. Муайян бир ҳаракатлар, лоқайдликлар, тазйиклар, манфаатлар тўкнашуви натижасида бундай салбий ҳодисаларнинг олди олинмаган бўлса, одатда, уларнинг ўзагини ёки келтириб чиқарган сабабларини яширишга ҳаракат қилинади. Журналист суриштирувининг вазифаси эса ўша яширилган, сир тутилган ҳолатларни очиб бериш орқали ҳақиқат қарор топишига хизмат қилишдир.

Журналист суриштирувни бошлашдан олдин унинг предметини аниқлаштириб олиши лозим. Журналист суриштирувининг ўрганилиш предмети хусусида энг тўлақонли маълумотни рус олими А.А.Тертычный беради. Унга кўра, мазкур суриштирув предметини қуйидагилар ташкил қилади:

1. Очилмаган ишлар, тушунарсиз воқеалар, овозаси кетган жиноятлар, айбланувчи ёки жиноятчи топилмаган ҳодисалар.

2. Очилган қонунбузарлик ҳолатлари журналистда шубҳа уйғотиши. Нима учун, қандай қилиб, ким, деган саволларга жавоблар мавжуд, ушбу воқеа ҳақида жамоатчилик фикри шаклланган бўлса-да, журналист улардан шубҳаланган тақдирда ҳам ўз суриштирувини бошлаши мумкин.

3. Ҳали жавобгарликка тортилмаган ва яширилган ишлар. Бунда журналист нафақат жиноятни очиш ва айбдорларни «сув юзига чиқариши», балки воқелик моҳиятини ҳам тушунтира олиши зарур. Суриштирувнинг ушбу турини олиб бориш энг мураккаб ва қийин саналади. Чунки журналист фаолияти ҳар қандай нишонлардан холи бўлмайди.

Журналист суриштируви мураккаб жанр ҳисобланади ва журналистдан жуда катта маҳорат ва тажриба, билим ва жасорат

талаб этади. Бунинг учун эса журналист суриштируви олиб борувчи журналист ўз олдида қандай тўсиқлар борлигини аниқ тасаввур қилиши керак:

1. Ахборотни қўлга киритиш билан боғлиқ тўсиқлар. Қонунбузарликлар ҳақида, очик ёки яширин тарзда бўлса-да, бировни гапиртириш осон эмас. Ёзма хужжатларни қўлга киритишнинг эса деярли имкони йўқ.

2. Энг янги усулларни ўрганишнинг суствлиги. Масалан, компьютер технологияларидан фойдаланишни билмайдиган, яширилаётган ахборотни олиш учун ахборот олиш эркинлиги тўғрисидаги қонун ва бошқа турли хужжат ҳамда маълумотларни йиғиб, солиштира олмайдиган журналист иш фаолияти давомида кўп кийинчиликларга дуч келади.

3. Предмет моҳиятини тушунмаслик. Журналист учун тадқиқот мазмунини тўла англаб етмаслик воқелик ёки мавзу журналист суриштирувига тортишга арзийдими-йўқми деган саволга жавоб бера олмайди.

4. Босимдан холи эмаслик. Суриштирув олиб борувчи журналист ҳамиша босим остида бўлади. Одатда, бундай вазиятларда журналистдан суриштирувни тўхтатиш ёки «ёпди-ёпди» қилишни талаб қилиб, таҳририят ва муҳарририятларга муурожаат қилишади.

5. Вақтнинг кутиб турмаслиги. Вақт ҳар қандай журналистик материалнинг душмани саналади. Айниқса, суриштирув олиб бораётган журналист учун. Негаки, бу жанр бошқа жанрларга нисбатан ниҳоятда кўп вақт талаб қилади.

6. Юридик билимларнинг етишмаслиги. Суриштирув олиб борувчи журналистлар ҳамиша ҳақорат, тўхмат, шахсий ҳаётга аралашувда айбланишади. Шунини ёдда тутиш керакки, судда журналистнинг ютқазishi, газета орқали берилган маълумотлар учун раддия ёки уларни инкор этилиши журналистларнинг матбуот эркинлигига аста-секин ғовлар қўя бошлайди, халқнинг уларга ишончи сусая боради.

Суриштирув олиб бормоқчи бўлган журналистнинг олдида ана шу каби тўсиқлар борлигини билиши шунга кўра тайёргарлик кўришига ва журналист суриштируви олиб боришга бўлган иштиёқининг бирдан сўнмаслигига сабаб бўлади.

Журналист суриштируви қандай ўтказилади?

Журналист суриштируви ўтказиш бошқа жанрлардан тубдан фарқ қилади. Суриштирув олиб бориш учун зарур маълумот ва

фактларни йиғиш, ахборот манбалари билан ишлаш, тўпланган маълумотларни таҳлил қилиш каби босқичларни ўташда бир қатор усуллардан фойдаланилади. Суд репортёрлари Гильдияси аъзоси Юлия Шум ушбу усуллардан энг асосийларини журналистлар қўллаши учун тақлиф этади:

Дастлабки суриштирув. Кўпроқ қизиқарли китоб, газета ва журналларни ўқиш, ҳужжатли фильмларни томоша қилиш. Библиография, бошқа кутубхона манбалари, маҳаллий, халқаро компьютер манбаларидан фойдаланиш.

Кузатув. Танлаб олинган объектнинг хизмат жойи, хизматдан ташқари фаолиятини қисқа ва узок муддат, бевосита ёки билвосита кузатиш мумкин. Бунинг натижасида олинган маълумотлар ҳам суриштирув учун қўшимча манба бўлиши мумкин.

Интервью. Айрим суриштирувлар ҳужжатларни ўрганишдан воқеага дахлдор одамларни жалб қилиш билан давом этса, баъзан бунинг акси ҳам бўлиши мумкин. Нима бўлишидан қатъи назар, интервью тўғри режалаштирилиши лозим. Журналист қандай саволлар бериши, қандай психологик усулдан фойдаланиши кераклигини билиши керак. Иложи борича интервьюер билан учрашиш лозим, чунки телефон орқали суҳбатлашганда, жавоб берувчининг юзи, имо-ишораларини кўриб бўлмайди.

Бугунги кунга келиб, жаҳон журналистикасида суриштирувнинг ўзига хос ривожланиш тенденциялари ҳам шаклланди. Охириги йиллар журналистиканинг илғор жанрига айланган тарихий сирлар мавзусидаги журналист суриштируви жанрида хорижий матбуотда жуда салмоқи материаллар эълон қилиняпти.

Суриштирув олиб бораётган журналист ўз хавфсизлиги ҳақида ҳам қайғуриши, бунда уни таҳририяти ёки кўрсатув муҳарририяти ҳам қўллаб-қувватлаши зарур. Чунки ҳар қандай қонун бузилишининг орқасида қонунбузарлар туради, улар қилмишлари фош бўлганда эса жазо муқаррарлигини яхши билишади.

Етакчи журналистлар тамал тоши қўйган суриштирув жанри аънаналари, замонавий журналист суриштируви тамойиллари ва услубларини ёш журналист авлод томонидан ўрганиш ва ўзлаштириш жамият учун муҳим, айна пайтда мураккаб ҳисобланган суриштирув жанрининг ривожига туртки берувчи асосий омиллардандир.

МУНДАРИЖА

Журналист суриштирувининг меъёрий чегаралари қаерда?	3
Бой буванинг хотамтойлиги кимнинг ҳисобидан?	8
Муаммонинг илдизи қаерда?	15
Лўли аравасидан чиққан можаро	29
Импорт қилинган сариёғ кимга керак эди?	51
Бефарқлик	62
Журналист суриштирувининг шаклланиши ва замонавий тенденциялари	88

Муҳаммадҷон ОБИДОВ

**ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИ:
ТАЖРИБА ВА ТАҲЛИЛ**

Муҳаррир:

Ҳаётҷон Бойбобоев

Тех. муҳаррир:

Назирҷон Ҳошимов

Дизайнер:

Муҳаммадҷон Ҳошимов

Нашриёт лицензияси: А.І.№ 162. 2009 йил 14 август.

Теришга берилди: 06.02.2018 й.

Босишга рухсат этилди: 24.03.2018 й.

Бичими: 84x108_{1/32}. Нашриёт босма табоғи: 3,0.

Шартли босма табоғи: 3,25 Times гарнитураси.

Офсет усулида босилди. Адади: 1000 дона.

Буюртма №:

«ФАРҶОНА» нашриёти.

150114. Фарғона шаҳри, Соҳибкирон Темур кўчаси, 28-уй.

«PRINT LINE GROUP» ХК босмаҳонаси.

100097. Тошкент шаҳри, Бунёдкор шоҳкўчаси, 44-уй.